

Néhány szó a szerzőről

Szatmári Örs 1976. március 2-án született Budapesten. Középiskolai tanulmányait az esztergomi Temesvári Pelbárt Ferences Gimnáziumban végezte, majd a Budapesti Műszaki Egyetem Gépészmérnöki Karán épületgépészetet tanult. 1999-ben diplomát szerzett és megházasodott. 1998 óta tagja a Magzatvédő Társaságnak és szerkesztője a Magyar Életvédő Honlapnak. Jelenleg Szombathelyen dolgozik szakmájában, és Vasváron él. Felesége Szatmári Helga óvónő és katolikus hittanár. Első gyermekük 1999. október 19-én 2 hónapos magzat korában spontán vetélés következtében meghalt, második gyermekük, Szatmári Örsi Helga 2001. szeptember 18-án született.

Szatmári Örs

TÖBB, MINT VÉR

A magzatvesztés társadalomtörténetéből

Tanulmányomat elvetélt magzatgyermekem emlékének ajánlom

TÖBB, MINT VÉR – A magzatvesztés társadalomtörténetéből

© Szatmári Örs, 2002

A könyv megjelentetéséhez nyújtott támogatásért ez úton mondunk köszönetet a Szociális és Családügyi Minisztériumnak, továbbá az Ökumenikus Életvédő Alapítványnak (1053 Budapest, Papnövelde u. 5–7.)

Az első borító *Frida Kahlo* (1907–1954) – részben magyar származású – mexikói festőnő *Henry Ford Kórház*, 1932 című festménye alapján, a szerző útmutatásával készült.
A hátsó borítón egy magzatgyermekét gyászoló apa

Borító és tördelőszerkesztő: *Mocsonoky Gábor*

Sorozatszerkesztő és kiadó: *dr. Téglásy Imre*

Szakmai lektor: *dr. fr. Barsi Balázs O. F. M.*

ISSN 1417 5330

ISBN 963 202 793 0

Az **anya-ország** sorozatban eddig megjelent kiadványok:

1. Hámosi Antal: *A magzat életjoga*, Budapest, 1997.
2. Marie Peeters Ney–Philip Ney: *Hogy mondjam el gyermekemnek az abortuszmot?* Budapest, 1998.
3. *Miért sírsz, Mirjam? Az abortuszt követő szenvedésről* (PAS) Budapest, 2000, 2001, 2002
4. Marie-Claude Monchaux: *Nekem két születésnapom van*, Budapest, 2001.
5. Szatmári Örs: *Több, mint vér. A magzatvesztés társadalomtörténetéből*, Budapest, 2002.
6. Lucia Barocchi (szerkesztő-rendező): *Az emberi élet a legnagyobb csoda!* Videofilm kísérőfüzettel, Budapest, 2002 (megjelenőben)

Kiadványaink az **anya-ország** című élet- és családvédelmi folyóirattal együtt az alábbi címen megrendelhetők:

Alfa Szövetség, 1537 Budapest, Pf. 453/370., tel.: 06 309 226 775

E-mail: teglasz@enternet.hu

„Ha a magzat súlyos teher, ne félj, hívd az Alfa-hangot!”

Ajánlás

Úgy kezdtem olvasni kedves tanítványomnak, Szatmári Örsnek ezt a munkáját, mintha még most is a tanára lennék, egy láthatatlan piros tollal a kezemben. Találtam is benne egy súlyos tévedést. „Írásom amatőr munka” – írja. Nem az. A legszigorúbban véve tudományos munka, s nem is csupán (ahogy mondani szokták) hiánypótló, hanem egy új antropológiai tudományág erőteljes kezdete. Ennek a tudománynak nincs még neve sem. Arról szól, hogy az elvetélt magzatot is szabad, sőt kell meggyászolni, annál is inkább, mert az édesanyja, mégha titkon is, minden kultúrában és minden vallásban, minden történelmi korban igenis valamiképpen meggyászolta. Csak a teljes elembertelenedés időszakában és helyein nem jelenik meg az édesanya lelkiismeretén az a búcsúzásféle, amely határozottan valakinek a meggyászolását jelenti, valakinek, akit szeretett – mégha ismeretlenül is.

Ehhez az édesapának is társulnia kell, egyszerűen az emberség címén: mert az elvetélt magzat ugyanúgy az ő gyermeke is, mint feleségéé. Nyilván ezt átérezni a maga teljességében csak a feleségén keresztül képes a férj. Egy házasság mélységét, egy férfi és nő szerelmének, szentségi egységének erejét mi sem jelzi jobban, mint az, ahogyan a férj, az elvetélt kicsi magzat apja átérzi ezt az eseményt.

Nemcsak a pszichológia területét érinti mindez, hanem a jog területét is. A szülőknek joguk van eltemetni magzatukat, függetlenül a magzat korától. A társadalomnak és a vallásnak ezzel komolyan számolnia kell.

Mint minden nagy emberi esemény (pl. a magzat halála) érinti az erkölcs területét is, nem csak a pszichológiát és a jogot. Emberi felelősségről van szó. Ha a magzat azért hal meg, mert valaki bántalmazta az áldott állapotban levő édesanyát: bizony emberhalálért felelős. Ugyanakkor a spontán vetélés miatt hiába érez lelkiismeretfurdalás-félet az anya; lelkiismeretének tiszta működését a gyász érzése zavarta meg: ő nem hibás, nem vétkes; sőt ártatlanul szenvedő ember, aki erkölcsi támogatásra szorul: a férje, a szülei, a testvérei és lelkiatyja részéről. Nem egy-két megformálatlan, felelőtlen vagy cinikus szót érdemel, hanem emberi felelősséggel vállalt lelki segítséget.

Ebből a tudományos munkából azt is láthattuk, hogy érinti a filozófia és a vallás területét is, még akkor is, ha egyes irányzatok „leírják” – erről a területről mondván, hogy csak ennyi és ennyi hetes magzat tekinthető embernek.

Megdöbbsentő, félelmetes lapok ezek. A bűnbeesett emberiség ezen a területen is keresi az igazságot – tévedéseken keresztül –, és megy az igazság felé, de azt a maga teljességében képtelen megragadni isteni kinyilatkoztatás nélkül.

Ne feledjük, hogy a Krisztus által kapott végső isteni kinyilatkoztatást hordozó Egyház is az emberiség része; s azokon a területeken, amelyeken egyértelmű kinyilatkoztatást nem kapott, a keresés állapotában van. Ilyen terület a meg nem született, a meghalt magzatok örök sorsa.

Bizonyossággal tudjuk, hogy el nem kárhoznak, mert csak személyes bűnnel (Istennel való személyes szakítással) kárhozhat el az ember. Ugyanakkor, mivel nem voltak megkeresztelve: azokban a javakban nem részesülnek, amelyeket a szent keresztség ad nekünk. Ám megkülönböztetünk a vízkeresztség mellett vérkeresztséget (azon vértanúk esete ez, akik megkeresztelkedésük előtt Krisztusért meghaltak) és vágykeresztséget (ez azok esete, akik olyan egzisztenciális odaadással keresték az igazságot, hogy ha tudták volna, mi a keresztség, akkor kérték volna). Az anyaméhben meggyilkolt magzatokra reményteli fényt vet az Aprószentek misztériuma. Ők sem részesültek a keresztségben, és mégis a szentek között tiszteljük őket, mert Ahelyett haltak meg, aki üdvösségünkért halt meg a kereszten. Azokban a meggyilkolt magzatokban, akiket nem Heródes öletett meg, vajon nem Krisztust ölték meg, hiszen ő mondta: „amit egynek tesztek e kicsinyek közül, nekem teszitek” (ld. Mt 25,40; Mt 10,42)? Ez kérdés. Nem felelet! Ám reménysugárt adó kérdés. Egyértelmű feleletet nincs jogunk adni az apostoli hit alapján, de reménykedni van alapunk. De miért lennének előnyben azok a magzatok, akiket úgy öltek meg, azokkal szemben, akik nem gyilkosság áldozataként haltak meg? Ez még tágabb kérdés. A felelet rá még inkább hiányzik. S ha valaki pusztán azért, mert vágyódott a keresztségre, esetleg anélkül, hogy tudta volna, mi a keresztség, üdvözülhet, és ha a szülők a megszületett csecsemőt megkereszteltethetik és életveszély esetén megkeresztelhetik, akkor nem vágyódhatnak kis magzatuk helyett az ő számára a szent keresztség után?

Még tágabb kérdés... Felelet nincs! Ám ezek a kérdések a Krisztusban megismert, végtelenül irgalmas Atyában hívő ember kérdései.

Nekünk, keresztényeknek azonban biztos tudásunk van arról, hogy a magzat fogantatása első pillanatától kezdve ember, mert mi megismertük a megtestesülés szent titkát. A Szűz Mária méhében induló emberi élet a Második Isteni Személy emberi élete. Nem pár hét után szállt az Örök Ige Mária méhébe az angyal üdvözlés (csodás fogantatás) után, hanem közben.

Valószínű az Egyház egész történelme kell ahhoz, hogy a szentek milliói, teológusok ezrei, imádkozó Krisztus-hívők hatalmas tömege elmélkedve a megtestesülés „méreteiről” – kihatásairól, merje az ember fogantatását jobban a megtestesülés erőterében szemlélni.

Minden meghalt emberért imádkozik az Egyház. Ha az ártatlan magzatért mondott imádságnak nem is az az értelme, mint a megkeresztelt és meghalt emberért, de van értelme: mert imádkozni nem azt jelenti, hogy én, az imádkozó utasítom, kérem Istent, hogy ezt vagy azt tegye, hanem részt akarok venni abban, amit Isten tesz mások javáért.

Keresztény szülők elvetélt magzatának egyházi temetésének rítusát szabad és ki is kell dolgozni. Ez most a lelkiatyának, a papnak a feladata. Ha majd egyetemesen érzékeny lesz rá az Egyház, akkor Péter utódja átvizsgálja ezeket az imádságokat és rítusokat, és jóváhagy és elrendel bizonyos formákat.

Egy ilyen eredeti és értékes tanulmány csak mélységes elkötelezettségből születhetett meg, valami nagy szenvedésből és hitből, mely abba az Istenbe kapaszkodik, aki minden ember üdvözítője.

Sümege, 2001. Aprószentek ünnepén

fr. dr. Barsi Balázs O.F.M.

Köszönetnyilvánítás

Feleségemnek, akivel megoszthattam a gondjaimat

Dr. Téglásy Imrének, az Alfa Szövetség főtitkárának, aki a könyvkiadás útját egyengette és forrásanyaggal támogatott

Mocsonoky Gábornak, aki lektorként és tördelőként önkéntes munkájával járult hozzá a könyv megjelenéséhez

Dr. Rosanne Cecilnek, aki a belfasti Queen's University Szociális Antropológia Tanszékének munkatársa

Dr. Julie Ruggnak, a University of York Cemetery Research Group tagjának

Dr. Joan Cameronnak a londoni City University St Bartholomew School of Nursing & Midwifery adjunktusának a szakirodalmak beszerzésében nyújtott segítségükért

Tárkányi Ákosnak, a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet munkatársának, aki észrevételeivel sokat segített

Tartalomjegyzék

SUMMARY	8
I. RÉSZ	
Bevezetés	9
Az abortusz utáni tünetegyüttes	10
A veszteségélményt befolyásoló tényezők	11
II. RÉSZ	
Őskor	15
Sírleletek	16
Szobrok	17
Ókor	20
Egyiptom	20
Egyéb adalékok	21
Iszlám	22
Afrika	26
A sokszínű földrész	26
Tanzánia	27
Kamerun	32
Közép-Amerika	37
Jamaika	37
Óceánia	40
Pápua Új-Guinea	40
Ázsia és a keleti vallások	43
Hinduizmus	43
Falusi Észak-India	44
Buddhizmus	46
Japán, sintoizmus	47
Korea	51
Ószövetség, judaizmus	53
Ószövetség	53
Judaizmus	54
Újszövetség, kereszténység	57
A nyugati-keresztény kultúrkör népei, országai	63
Írország	63
Anglia, Egyesült Államok, angolszász országok	65
Olaszország, Franciaország, Svájc	82
Magyarország	84
FÜGGELÉK	91

SUMMARY
of
Something More Than Blood
by
Örs Szatmári

Human life begins at conception. Unfortunately, many human beings die after conception in miscarriage or stillbirth. Nevertheless, our society seems to ignore the problem and the pain it causes.

After studying the Post-Abortion Syndrome (PAS) and discovering the factors having influence on the experience of loss, we can see how miscarried foetuses have been treated in different cultures, religions, and times. Is there any mourning or burial rite? What kind of customs, beliefs are still in existence? Here are a few key words that the book by Szatmári treats: Neanderthal still-born foetus, Palaeolithic 'Venus' figurines, Olmec foetus effigies, prehistoric foetus tombs, Egyptian foetus mummies, ancient laws concerning miscarriage, Sumerian deities and premature foetuses, embryology in the Qur'an regarding miscarriage, Islamic burial of foetus, pregnancy loss in Tanzania, 'children of the rope' in Cameroon, witchcraft babies in Jamaica, Papua New Guinea and miscarriage, falling babies in North India, rites for the unborn dead in Japan and Korea, miscarriage in the Old Testament, special Jewish rituals, burial of foetuses in the Middle Ages, the Church and miscarriage, children's burial grounds in Ireland, pregnancy loss in eighteenth-century England, miscarriage support groups, Frida Kahlo's paintings, baby angels home pages, Certificate of Life, Book of Remembrance, disposal of the bodies of born dead before the legal age of viability in Great Britain, USA, France, Switzerland and Italy, modern laws concerning miscarried foetuses, memorial gardens and cemetery plots for the unborn, Hungarian folk beliefs and customs, and Hungarian laws.

These words suggest that the problem is really about something more than blood; it has to do with the death of the youngest human beings.

The author's own experience of loss lead him to write this book. Some personal documents concerning the author's loss can be found in the *Appendix*.

I. RÉSZ

Bevezetés

Az ember élete a fogantatással kezdődik. Ezen – az orvostudomány által is alátámasztott – tény szerint nemcsak a születés után beszélhetünk halálról, hanem előtte is. Halál a hat hónapos magzat életműködésének megszűnése is, halált okoz az abortusz minden formája, halál a spontán vetélés és a még be nem ágyazódott, de megfogant ember életműködésének megszűnése is. A halálestet a hozzátartozókban rendszerint gyász követi. A gyász kifejezésre jut a temetésben, különböző rítusokban, s lelki megnyilvánulásokban. A lelki reakció inkább az egyénre, a temetési szokások, szertartások pedig inkább egy adott társadalomra, népre, vallásra, korra jellemzőek, s ezek között kölcsönhatás van.

A gyász egyéni vonatkozásait részletesen föltárta a pszichológia a születés utáni halálesteknél, s újabban – magzatvesztést követő pszichés tünetegyüttes (PAS – *Post Abortion Syndrome*) keretében – a gyásszal is egyre többet foglalkozik a szakirodalom. A néprajz, a kulturális antropológia és az egyéb rokon tudományágak is inkább a megszületett emberek halálát követő szokásokkal, rítusokkal foglalkoznak, bár a nyolcvanas évektől egy-két kutatás már kifejezetten a méhen belüli halált követő szokásokra irányult. Született néhány olyan tanulmány és könyv is – többek között magyar nyelven –, amely érintőlegesen, röviden foglalkozik a témával, többnyire csak egy-egy népet, kort vagy vallást vizsgálva.

A klinikailag észlelhető várandósságok mintegy ötöde végződik vetéléssel, a szubklinikai várandósságoknak¹ még nagyobb hányada.² A fejlődő országokban még ma is magas a halva születések száma és a csecsemőhalandóság aránya. Sajnos a világirodalomban, a történelmi forrásokban, a mai hétköznapi életben igen kevésbé tükröződik ez a rengeteg halálestet. Közvetlenül érinti az anyát és a társadalmat, s mégsem írnak róla, mintha a probléma nem is létezne. Ennyire jelentéktelen esemény lenne a meg nem született vagy halva született utód elvesztése? Vagy csak másképpen jut kifejezésre a születendőként való aggodás és a meg nem születettek gyászolása?

¹ A várandósságnak a fogantatástól körülbelül az első menstruációs vérzés elmaradásáig tartó szakasza, amely sokszor észrevétlen marad, mivel klinikailag még nem észlelhető.

² DeLUCA, Michael A. – WESLIE, Paul W.: *Variation in Risk of Pregnancy Loss*. In: CECIL, Rosanne (szerk.): *The Anthropology of Pregnancy Loss*. Oxford–Washington D. C., Berg, 1996.

Könyvemben (nép)szokásokat, vallási szertartásokat, temetési rítusokat, jogi és egyéb előírásokat tekintek át a spontán vetélés és a halva születés témakörében a kezdetektől napjainkig. Nem foglalkozom ugyanakkor a témánkhöz egyébként szorosan kapcsolódó abortusszal (mint a magzatgyermek szándékos megölésével, amely a szándékosság ellenére lehet az anya akaratán kívüli is), a csecsemőhalandósággal, a kisgyermek halálával és a terméketlenséggel sem, csak amennyire a tanulmány szempontjából feltétlenül szükséges. Igyekeztem a tapasztalt jelenségeket minél szélesebb összefüggésben láttatni, hogy szerepük, értelmezésük megfelelő lehessen. Remélem, az olvasó megfelelő áttekintést nyer, és felfedezi az egymástól távoli népek, korok, kultúrák, vallások spontán vetélést és halva születést érintő jelenségeinek közös vonásait.

Írásom amatőr munka, alapját leginkább internetes kutatómunka és a szakirodalom tanulmányozása képezi. Megítélésem szerint nagyon kevés anyag állt rendelkezésemre, ezért nem törekszem teljességre, célom csupán a téma megvilágítása néhány példa által. Törekedtem a minél megbízhatóbb források használatára, de ez nem zárja ki az esetleges tévedéseket.

Az abortusz utáni tünetegyüttes

Először a poszt-abortusz szindrómáról (PAS) ejtsünk néhány szót, amely nemcsak az abortusszal szándékosan megölt, hanem az emberi akarat ellenére elvetélt vagy halva született gyermek szülein, hozzátartozóin is tapasztalható pszichés tünetek együttese. Igaz, a szindróma tünetei közül nem mindegyik jelentkezik a vetélés után, s hangsúlyuk is más. Itt most a szindróma spontán vetélés után megjelenő tüneteit ismertetem röviden.

A magzat halálára adott természetes reakciók – melyek másképp jelennek meg az anyánál, az apánál és a testvéreknél – először a sokkban, majd a tagadásban, a haragban, a büntudatban, a depresszióban, végül az elfogadásban jelentkeznek. Ezek a gyász fázisai.³ Sok népnél megjelenik a szégyenérzet, a társadalmi önazonosság elvesztése is.⁴ Az anyák hosszabb ideig elgondolkoznak róla, az apák mihamarabb túl akarnak lenni rajta. Gyakran előfordul a magány, üresség, elárultság, fáradtság érzete. A későbbi várandósságok alatt jellemző a félelem az újabb kudarcból, s a szülés öröme sem feledtetí mindig a korábbi magzati halálesetet. A veszteség kihat a szülőknél a többi gyermekükkel való

³ EARLE, Jody – DJURDJINOVIC, Luba – SUTHERS, Derwent A.: *Miscarriage: Surviving Pregnancy Loss*. (<http://members.aol.com/ferreinf/miscarriage.html>)

⁴ CHALMERS, Beverley: *Cultural Variations in South African Women's Experiences of Miscarriage: Implications for Clinical Care*. In: CECIL, Rosanne (szerk.): *The Anthropology of Pregnancy Loss*.

viszonyára is.⁵ Az anyák sokat sírnak, nehéz újra emberek között lenniük.⁶ Sok esetben érzelmi labilitás tapasztalható.⁷ Féltekenyek más várandós nőkre, rosszindulattal lehetnek feléjük, félnek a már megszületett gyermekeik halálától is.⁸ Az apák tehetetlennek, erőtlennek, szomorúnak érezhetik magukat. Harag, büntudat, az anya vádolása, hitetlenség dúlhat bennük.⁹

A gyógyulás érdekében beszélni kell a vetelésről a családban és a környezetünkben is. Fontos tájékozódni a vetelés lehetséges okairól, választ keresni a mi értékre, és meggyászolni a gyermeket.¹⁰ Van, akinél hetekig, másoknál hónapokig, évekig, esetleg élethosszig tarthat a gyász. Célszerű megnézni a halott gyermeket, majd eltemetni őt.^{11,12} A temetés mellett segíthet fa ültetése, levél írása,¹³ virág préselése a temetési csokorból, a sír meglátogatása, bekeretezett kép készítése, album összeállítása, amelybe a szülők minden képet, emléket elhelyeznek, amely magzatukkal volt kapcsolatban;¹⁴ egyszerűen a különféle rítusok. A kutatások során készített interjúk arról tanúskodnak, hogy ahol ezek hiányoznak, ott sokan fejezik ki ez irányú igényüket.¹⁵

A veszteségélményt befolyásoló tényezők

Minden ember másképpen éli át gyermekének elvesztését, de a lelki alkaton és az érzelemvilágon (vagyis az egyéniségen) kívül található néhány olyan általános tényező is, amely nagy hatással van a veszteségérzetre mind egyéni, mind társadalmi szinten. E tényezők egymással szorosan összefüggenek.

⁵ EARLE, J. *et alii*: *i. m.*

⁶ Kivonat a *The Professional Nursery*ből, 1992. In: The Miscarriage Association of Ireland: *After a Miscarriage. Fact Sheet 14.* (<http://www.coombe.ie/mai>)

⁷ PIZER, Hank – PALINSKI, Christine O'Brein: *Coping with a Miscarriage.* In: The Miscarriage Association of Ireland: *Emotions you go through. Fact Sheet 10.* (<http://www.coombe.ie/mai>)

⁸ *A Guide to Coping with Miscarriage.* Wellington Miscarriage Support Group, New Zealand. (<http://www.miscarriage.org.nz>)

⁹ PIZER, H. *et alii*: *i. m.*

¹⁰ EARLE, J. *et alii*: *i. m.*

¹¹ PARSEVAL, Geneviève Delaisi de: *Les deuils périnataux.* (<http://perso.wanadoo.fr/assas-editions/et/delaissi.htm>) ¹² CHALMERS, B.: *i. m.*

¹³ PIZER, H. *et alii*: *i. m.*

¹⁴ HENLEY, Alix – KOHNER, Nancy: *Miscarriage, Stillbirth and Neonatal Death. Guidelines for Professionals.* SANDS, London, 1991.

¹⁵ CHALMERS, B.: *i. m.*; CECIL, Rosanne: *Memories of Pregnancy Loss: Recollections of Elderly Women in Northern Ireland.* In: CECIL, Rosanne (szerk.): *The Anthropology of Pregnancy Loss.*

Legyen az első az *emberi élet kezdetéről kialakított felfogás*. Ha a magzatot embernek tekintem, akkor ez veszteségérzetemre is kihat. Az emberi élet kezdetének kérdése több részre oszlik. A magzat fejlődésének kutatása révén a köznapi ember is egyre többet tud arról, hogy mi zajlik le az anyaméhben a kilenc hónap során. A fetológia, vagyis a „magzattan” feltárta a magzat korai fejlődésének sok apró részletét. Legfőképpen az ultrahangos és üvegszálás technikák teszik kézzelfoghatóvá, hogy az ember élete nem a magzat megmozdulásával vagy a születéssel kezdődik. Ennek hatását jól mutatja néhány családi album, s a magzat korú gyermek halála miatt gyászolók számának növekedése is. Külön említést érdemel a pszichológia azon ága, amely a magzat lélektanával foglalkozik. Bár a megdöbbentő kutatási eredmények sem győznek meg mindenkit arról, hogy az ember élete a fogantatással kezdődik, de sokakra hatással vannak.

A tudomány mellett legalább ekkora vagy még nagyobb hatással bírnak az élet kezdetét érintve a *teológiai–filozófiai megfontolások*. Ahány vallás, annyi nézet született az ember életének kezdetéről. A veszteségélménnyel kapcsolatban az sem közömbös, hogy a fogantatástól személynek tartják-e az embert. Ahol még a kisgyermeket sem tekintik teljes embernek, ott nem valószínű, hogy az elvetélt magzatot meggyászolják.¹⁶

A vallások, filozófiák az élet kezdetének megítélésén túl az *élet értékrendjét* is megszabják. Állhat ugyan egy vallás tantételeiben, hogy az ember élete a fogantatással kezdődik, de ez nem jelenti azt, hogy temetési szertartásaiban és egyéb rítusaiban külön foglalkozik a meghalt magzatokkal. Van példa arra is, hogy valamely vallás nem tekinti ugyan embernek a magzatot, mégis szigorúan védi őt.

A vallástól elválaszthatatlan az *erkölcs*. Az elméleti és a gyakorlati erkölcsön keresztül jutunk el a (sajnos sokak által átélt) *magzatgyilkossághoz*, amelyet nem lehet figyelmen kívül hagyni a spontán vetélés hatásának vizsgálatánál sem. Majdnem minden, általam vizsgált forrásban együtt szerepelt a vetélés az abortusszal, jóllehet erkölcsi szempontból lényegi különbség van a kettő között. Jellemző, hogy ezek a források – függetlenül attól, melyik korból valók – gyakorlatilag sem különböztették az abortuszt a spontán magzathaláltól.

Fontos szempont a *magzat kora* halálának bekövetkeztekor. A várandósság előrehaladtával ugyanis nő a szülők érzelmi kötődése gyermekükhöz. Közelebb

¹⁶ CECIL, Rosanne: *Introduction: An Insignificant Event? Literary and Anthropological Perspectives on Pregnancy Loss*. In: CECIL, Rosanne (szerk.): *The Anthropology of Pregnancy Loss*.

kerülnek a szüléshez, amely után az érzelmi kötődés megsokszorozódik.¹⁷ A korai várandósság alatt az anya nem mindig azonosul érzelmileg gyermekével.¹⁸ Az idő előrehaladtával egyre több ponton kapcsolódnak a szülők magzatukhoz. A magzat kora a vetélésnél olyan szempontból is szerepet játszik, hogy mekkora a méhből kilöködött ember; mennyire látható a kifejlett emberi forma. A környezet pedig csak akkor észleli az új embert, amikor az édesanyán már látszik a várandósság. A társadalom szempontjából a születés a mérvadó: vetélés esetén nem jön új ember világra, s a magzat halála még nem a társadalom és a közösség által befogadott gyermek halála volt.¹⁹

Az egészségügyi körülmények javulásának és az orvostudomány fejlődésének köszönhetően a *viabilitás*, vagyis az életképes kor, amikor a világra jött (koraszülött) magzat nagy eséllyel életben tud maradni, egyre korábbra tolódik. Régebben még az újszülött gyermekek is igen nagy arányban haláloztak el. Ma már a négy-hat hónapos magzatnak is jó esélye van a túlélésre, tehát a késői magzatvesztések és halva születések ritkábbak lettek, a csecsemőhalálozás – főleg a fejlettebb országokban – pedig szinte megszűnt a korábbiakhoz képest. Mindez ott játszik szerepet, hogy a pszichének van egy természetes elhárító mechanizmusa. Amikor sok csecsemő halt meg természetes módon, nagy volt a *csecsemőhalandóság*, akkor – úgy tűnik – kisebb jelentőséget tulajdonítottak neki, mint ma. A vetélésnek pedig még kevésbé, mert nem lehet lelkileg ennyi gyászt elviselni.

A *vetélés* azonban ma is gyakori, bár *kockázatát* az orvostudomány fejlődése és a várandósságra való nagyobb odafigyelés csökkentheti. A csökkenő kockázat ismeretében nő az elvárás, a sikerben való reménykedés. Ám minél nagyobb ez az *elvárás*, annál nagyobb a magzat halálát követő veszteségélmény is. Közvetett módon megjelenik az orvostudományba vetett bizalom is.

A nő életében bekövetkezett *spontán vetélések száma* is hatással van a veszteségélményre. Nyilvánvalóan valamennyire „hozzá lehet szokni” a tragédiákhoz, s egy második vagy harmadik halálesetet talán már könnyebben fel lehet dolgozni. Szintén könnyebb lehet átélni a vetélést idősebb korban, amikor már a nő lelkileg érettebb. Lehet azonban, hogy a kor előrehaladtával éppen ellenke-

¹⁷ *Confronting Stillbirth: Jewish Ritual and Halakhah. A Responsum from the Conservative Movement's Committee on Jewish Law and Standards.* In: DICKSTEIN, Stephanie: *Nina Beth Cardin's Tears of Sorrow, Seeds of Hope: A Jewish Spiritual Companion for Infertility and Pregnancy Loss.* Woodstock, VT, Jewish Lights, 1999. (http://www.learn.jtsa.edu/topics/diduknow/responsa/hatesh_confront.shtml)

¹⁸ BODA Domokos: *A művi terhesség-megszakítás orvosi javallatainak etikai vonatkozásai.* Elhangzott az Alfa Szövetség, a Magyar Egészségügyi Társaság és a Pacem in Utero szervezte *Az orvos és az abortusz* című konferencián. In: *Anya-ország*, 2000. 1–2. szám.

¹⁹ CECIL, R.: *Introduction...*

zőleg – a növekvő kudarcok száma miatt –, nehezebben dolgozza fel az anya magzatának elvesztését. Mindazonáltal befolyásoló tényezőnek tekinthetjük az *anya életkorát*.

A meglévő gyermekek semmiféleképpen nem pótolhatják és nem is pótolják egy új utód elvesztését, mégis, a szülők vigaszt találhatnak bennük. Ezért állíthatjuk, hogy a *meglévő gyermekek* is befolyásoló tényezőnek számítanak. Ugyanígy, egy nagyobb gyermek halála, akihez a szülők akaratukon kívül is érzelmi-
leg jobban kötődtek, valamelyest elnyomja az elvetélt magzat vagy halva született csecsemő iránt táplált veszteségérzetet.

Befolyásoló tényező még a *társadalmi közeg*, a *korszellem* és a *kultúra* is, melyben az előző tényezők együtt jelentkeznek. Azokban a társadalmakban, amelyekben az anya nem fejezheti ki az őt ért veszteséget, amelyekben nincsenek temetési lehetőségek, ceremóniák, amelyekben úgy kell tenni, mintha semmi nem történt volna, az asszonyok elnyomják a veszteségélményt. Veszteségük tehát látszólag kisebb, de sokszor évtizedek múlva is feltör belőlük a fájdalom, mivel nem tudták a halálesetet megfelelően feldolgozni.²⁰ Akár egy országon belül is, ahol több kulturális csoport él együtt, jelentős különbségek jelentkezhetnek a veszteségélményben, más-más érzelmi szempontok domborodnak ki. Különbségek adódnak ennek megfelelően a feldolgozás módjában is.²¹

E fenti szempontok jellemzői, hogy mind csak a hozzátartozók szempontjából veszik számításba a magzat halálát. Akárhogy is tekintsen a vetélésre bármely kor és kultúra embere, tudnunk kell, hogy a vetélés során *ember* hal meg.

A következő rész szokások, hiedelmek, szertartások, előírások, törvények koronkénti vizsgálatával foglalkozik, melynek során jól megfigyelhetővé válnak az imént vázlatosan leírt szindróma tünetei és a veszteségélményt befolyásoló tényezők hatása. Külön érdemes odafigyelni arra, hogy milyen sok a hasonlóság egymástól távoli népek, kultúrák és vallások között ebben a tekintetben.

²⁰ CECIL, R.: *Memories...*; CHALMERS, B.: *i. m.*

²¹ CHALMERS, B.: *i. m.*

II. RÉSZ

Jelen részben rátérek a különböző kultúrák, azon belül korok és vallások konkrét vizsgálatára. A temetési szertartásoknak, szokásoknak külön figyelmet szentelek. Fontosnak tartom megjegyezni, hogy az abortusz, vagyis a magzati életkorú gyermek szándékos elpusztítása, sajnos, minden korban elterjedt volt. Tehát az itt következő megállapítások, szemelvények, melyek azt igyekeznek bemutatni, hogy más-más korokban hogyan hatott az emberekre a magzati veszteség, nem jelentik azt, hogy ezek voltak az általános jelenségek az adott korban. Akárcsak ma, régen is egyszerre voltak jelen a magzatukat megölető és a spontán vetélés útján meghalt magzatukat sirató emberek.

Őskor

Arról, hogy az ősembereket hogyan érintette a vetélés az amúgy is igen magas csecsemő- és gyermekhalálozás mellett, nem sokat tudunk. Amit tudhatunk, azt a sírleletek mondják el. Magzati sírleletek több helyről is előkerültek. Ezek között vannak olyan magzatok, akik édesanyjukkal együtt haltak meg, de itt csak azokat a leleteket említjük, amelyek egyedüli magzatokat tártak fel, mert csak ezek jelenthetnek tudatos magzattemetést. A feltárt magzatok csontvázai mind késői vetélésből származnak. Nem tudni azonban, hogy a korán elvetélt magzatokat eltemették-e, hiszen azok nem rendelkeztek erős és szilárd csontvázzal, amely megmaradhatott volna. Feltételezhető azonban, hogy azokat a magzatokat temették csak el, akiknek már felismerhető emberi alakjuk volt. Mivel a magzatleletek rendszerint csecsemő- és kisgyermekleletek mellől kerültek elő, valószínűsíthető, hogy az őskorban *nem tettek különbséget a magzatok és a gyermekek között*, mint ahogy egészen az újkorig, sőt, helyenként napjainkig sem tesznek különbséget sokan.

Sírleletek

29 ezer éves magzat vagy újszülött koponyája. Mezmajszkaja-barlang, Kaukázus

A mai Franciaország területén található La Ferrassie-ban neandervölgyi emberek (*homo sapiens neanderthalensis*) sírjait tárták fel. A 3-as és 4-es számú sírban gyermekek és egy magzat csontjait találták. A meddőárok között volt egy ovális, 30–40 cm-es mélyedés, amelyben egy körülbelül hét hónapos magzat maradványaira leltek.²² A felső-egyiptomi Nazlet Khaterben, a 2-es számú lelőhelyen két 30–35 ezer éves sírt találtak. Az egyikben egy felnőtt férfi maradványai voltak, a másikban egy magzaté (archaikus *homo sapiens*).²³ Korántsem egyszerű azonban megkülönböztetni a magzatot az újszülöttről. A tengerszint felett 1300 méteren lévő, kaukázusi Mezmajszkaja-barlangban talált 29 ezer éves neandervölgyi gyermekcsontváz a szakértők szerint egy legalább hét hónapos, halva született magzaté, vagy egy legfeljebb két hónapos újszülötté lehet.^{24, 25}

A mai modern ember (*homo sapiens sapiens*) őskori sírjai között is találtak magzatokat. A franciaországi Crô-Magnonban feltárt tíz 35 ezer éves maradványból az egyik egy magzaté vagy újszülötté volt.²⁶ A későbbi korokból természetesen több lelet maradt fenn. Így például a somerseti (Nagy-Britannia) Chelm's Combe nevű helyen az újkőkorból (Kr. e. 4500–3000) két férfi, egy nő és három gyermek mellett találtak magzat-csontvázat.²⁷ Tudunk külön magzat- és kisgyermekteme-

²² RAMANAN, Kharlena María: *A neandervölgyi ember temetkezési, rituális, vallási és kannibalisztikus szokásai*. (<http://pc1.bolyai-kkt.sulinet.hu/diak/~banoc/ebano.html>, eredeti angol: <http://sapphie.indstate.edu/~ramanank/ritual.html>)

²³ MORTON, G. R.: *Subterranean Mining and Religion in Ancient Man*. 1996. (<http://home.flash.net/~mortongr/mining.htm>)

²⁴ A mellékelt képen feltűnhet, hogy a magzatnak vagy csecsemőnek fogai vannak. Ez ne tévesszen meg senkit, mert a neandervölgyi embernek több ponton is eltért a testfelépítése és a fejlődése a miénktől. Így például a nő 11 hónapos várandósság után szült.

²⁵ SIMON, Tamar: *Remains of 29,000-year-old infant show we're not Neanderthals and probably never were*. In: *Science Today*, 2000. március 28. (<http://exn.ca/Stories/2000/03/28/52.cfm>)

²⁶ Encyclopædia Britannica: *Human Evolution*.

(<http://www.britannica.com/bcom/eb/article/2/0,5716,127622+2+117282,00.html>)

²⁷ KING, Martin P.: *Human skeletal material from caves and rock shelters (in some contexts including occupation debris) in Britain during the Neolithic (middle of the seventh to the end of the fifth millennia BP)*. Department of Archaeology, University of Sydney.

(<http://www.archaeology.usyd.edu.au/~mking/appendix14.html>)

tőről is. A Níluson lévő Szai-szigeten az ún. Kerma-korból (Kr. e. 2400–1500) származó temetőben a kisgyermeket és magzatokat *ugyanolyan módon* temették el, mint a felnőtteket: összehúzott állapotban faágyon, mellük pedig díszeket és égetett agyagvázákat helyeztek.^{28, 29}

Szobrok

A Bécsben őrzött ún. *willendorfi „Vénusz”* – amelyet a magyar Szombathy József talált meg 1908-ban – körülbelül 26–24 ezer éves lehet. Ez a nőalakot ábrázoló szobrocska az utóbbi évtizedek kutatásai szerint termékenységi amulett lehetett női bajok orvoslására, nem pedig istennő, amint azt korábban feltételezték. A rajta található piros– okker festék a női jelképezhette, mint életadó erőt. Az ókori Mezopotámiában a születés és a gyermekek sumér istennője, *Aruru* tanította meg a nőket arra, hogyan varázsoljanak fogantatást egy agyagbaba megformálása révén, amit menstruációs vérrel kellett bekenni. A mai antropológia szintén ismer ilyen szokásokat: a *zuni* indián asszonyok mágikus babákat használnak vetélés után és terméketlenség

²⁸ GEUS, Francis: *Saï 1996–1997* című művének összefoglalója. In: *Archéologie du Nil Moyen – Volume 8*. (<http://www.nil-moyen.com/Francais/anm8.php3>)

²⁹ Ministère des Affaires étrangères. *Archéologie. L'île de Saï. Les recherches et les découvertes*. (<http://www.france.diplomatie.fr/culture/france/archeologie/sai/sites/sites02.html>)

Sír- és temetési tárgyak a kisgyermek- és magzattemetőből. Szai-sziget, Kr. e. 2400–1500.

A lausseli „Vénusz” szarvval, a termékenység egyik jelképével

A willendorfi „Vénusz”, Kr. e. 24 000–22 000

A lespugue-i „Vénusz”

A 330 000 éves Berekhat Ram-i „Vénusz”

A savignanoi „Vénusz”

ellen.³⁰ (Lásd még Afrikát, Japánt is a későbbiekben!) Az őskori willendorfi „Vénusz”-ról ezen mai példák alapján feltételezhetjük, hogy hasonló célokat szolgált. A többi őskori „Vénusz” szobrocscsa is áldott állapotban lévő asszonyt ábrázol (pl. *lespugue-i*, *savignanói*, *lausseli*³¹, „Vénusz”-ok). Külön meg kell említeni az eddig ismert legrégebbi művészi alkotást, a mintegy 330 ezer éves (korát 220-tól 880 ezer évre is teszik!) *berekhat ram-i* „Vénusz”-t, amelyet a Golán-fennsíkon találtak a nyolcvanas években. Ez a szobrocscsa eredetileg egy várandós asszonyra hasonlító kődarab lehetett, amelynek vonásait egy homo erectus vagy egy archaikus homo sapiens emelhetette ki kőfaragó szerszámaival.³²

Olmék magzatszobor,
Alta Verapaz, Guatemala

A kilencvenes években vetették fel, hogy néhány mexikói *olmék* szobor (Kr. e. 900–600) nem törpéket, hanem magzatokat ábrázol. A fej-törzs arány és egyéb kidolgozott vonások alapján a kutatásba bevont tudósok a feltételezést megerősítették, és még a magzatok korát is be tudták határozni (20–24. hét). A felnőtt olmék ábrázolások általában stilizáltak, e magzatszobrok azonban teljesen természetűek, egyediek, anatómiailag részletesen kidolgozottak, a magzat anyaméhben felvett pozícióit ábrázolják, és összességében életerőt és egészséget sugároznak. Megfigyelhető azonban néhány anatómiai rendellenesség is. Ebből arra következtethetünk, hogy spontán elvetélt vagy halva született magzatokat formázhattak meg az alkotók. Néhány magzatra

díszeket, sisakot vagy kukoricaszemmel ellátott zsákocskát faragtak. Ezek rituális szerepre utalnak. További kutatások azt mutatták, hogy az olmék népek-nél a kezdeti szakaszban újszülött patkányhoz hasonlított magzat és a szintén kilenc hónapig fejlődő, termékenységet szimbolizáló kukorica egymással és az uralkodók sámáni átalakulásával vonható párhuzamba. Mindazonáltal a kérdés továbbra is nyitott, hogy mit akartak kifejezni a magzatszobrokkal. Ha a sikeres születés érdekében készültek, miért vannak rendellenességeket ábrázoló részletek? A sikeres kukoricatermésért vagy a sámáni átalakulás kifejezésére alkották azokat? Egyes elvetélt magzatokra emlékeztek, vagy az élő csecsemőáldozato-

³⁰ WITCOMBE, Christopher L. C. E.: *Women in Prehistory. The „Venus” of Willendorf Earth Mother – Mother Goddess*. 1998. (<http://www.arthistory.sbc.edu/imageswomen/willendorfgoddess.html>)

³¹ TOLAREV, Sz. A. (szerk.): *Mitológiai enciklopédia I. „Születés”* címszó. Gondolat, Budapest, 1988.

³² BROEKE, Jan ten: *The Berekhat Ram Figurine. Artificially Enhanced Pebble*. (<http://www.geocities.com/tenjaba>)

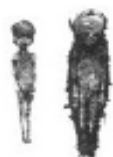

La ventai magzatszobor egy kisgyermek sírja mellett

kat helyettesítették velük? El Manatiban (Veracruz) több tucat Kr. e. 1200-ból származó, idealizált emberi felsőtest-szobrot találtak, amelyek alatt értékes drágakövek, kőjogarak voltak elszórva. Néhány szobor alatt magzati testrészek csontjait találták. Az egyiknél egy újszülött, vagy egy magzat sírja volt. A magzatkoponyák közül több vágások nyomait hordozza magán. Felnőtt ember csontját nem találtak ezen a lelőhelyen. Ezek a jelek szándékos rituális tevékenységre utalnak. A nyugat-mexikói Teopantecuanitlanban egy oltár mellett szintén több magzat vagy újszülött sírját tárták fel, akiket kutyaikkal együtt temettek el (talán, hogy az vezesse a fiatal lelket). La Ventában (Tabasco) az egyik magzatszobor felett két gyermek és egy törpe szobrát találták egy kisgyermek sírjának feltételezett helye mellett. Talán így emlékeztek meg a fontosabb származású, halva született gyermekekről vagy meghalt csecsemőkről.³³

Ókor

Egyiptom

A temetőhelyeknél maradványok, időben azonban előbbre lépve, eljutunk az ókori Egyiptomba. *Tutankhamun* fáraó híres sírja mellett találtak két mumifikált magzatot (Kr. e. 1300-as évek második fele).³⁴ Valószínűleg Tutankhamun *Ankhesenamun*tól származó lányai lehetnek. Az egyik öt hónapos, a másik nyolc vagy kilenc hónapos korában jöhetett világra élettelenül. Ha bármelyikük felnőtt volna, és édesanyjuk helyét elfoglalva továbbítte volna az *Amarna* családi ágot, akkor Egyiptom egész XIX. dinasztijának történelme máshogy alakul...³⁵

Szintén Egyiptomban, a Királyok völgyében található *Amonhotep* sírja. A fáraónak és feleségének gondosan megőrzött magzatgyermekét találták meg a sír

³³ TATE, Carolyn – BENDERSKY, Gordon: *Olmec Sculptures of the Human Fetus*. In: *Perspectives in Biology and Medicine*, 42. évf. 3. szám, 1999. tavasz. (<http://members.nbci.com/logos72/harbinger38.htm>)

³⁴ *Darwinian Evolution Of The Hominid Species Or 'Genius' Genus*. (<http://members.nbci.com/logos72/harbinger2.htm>)

³⁵ DiPAOLO, Anthony C.: *Tut page*. 1997. (<http://www.osirisweb.com/egypt/tutpage.htm>)

bejáratában, aki Kr. e. 1150-ben élt hat hónapot anyja méhében. A legenda szerint a fáraó fiúgyermeké kilenc éves korában hirtelen életét veszítette, ami annyira megrázta feleségét, hogy magzatuk is meghalt.³⁶ Ha figyelembe vesszük, hogy a stressz és egyéb erős lelki hatások okozhatnak vetélést, elképzelhető, hogy a legenda az igazságot őrizte meg. A hat hónapos magzatot *ugyanúgy* halotti szertartás keretében temették el, mumifikálták, mint a már megszületett embereket.

Egyéb adalékok

Az ógörög és római korból – amikor is az abortusz és a csecsemőgyilkosság is igencsak elterjedt volt – nem találtam adatot a veszteségélményt vagy a temetést illetően. *Hippokratész* (Kr. e. IV. sz.) és *Epheszosi Szoranosz* (Kr. u. I. sz.) például foglalkoznak a vetéléssel, de pusztán biológiai szempontból. Hippokratész, akitől a híres orvosi eskü származik, leírja, hogyan idézett elő „spontán” vetélést egy prostituálnál. A magzat távozott a nőtől, s az orvos megjegyezte, hogyan nézett ki a magzatburokban lévő kis ember.³⁷ A rómaiak hamvasztották halottaikat, ami megnehezíti annak megállapítását, hogy meghalt magzatokat eltemettek-e.

Hammurabi törvényei (209, 210) kimondják, hogy ha egy ember egy szabad ember lányát megüti, és ennek következményeként magzata elvetél, tíz sékelt kell fizetnie a magzatért. Ugyanígy a *hettita törvények* (1:17) is kimondják: tíz sékelt kell fizetni, ha az ütés miatt tíz hónapos magzat hal meg, öt sékelt, ha öt hónapos a magzat. A Bibliában a *Kivonulás könyve* 21:12 azt írja: ha egy ember megüt egy várandós asszonyt, és annak gyermeke elvetél, az embert úgy kell megbüntetni, ahogy a várandós asszony férje megköveteli. Az iszlámban (jóllehet az már középkori vallás) *’Ali Zaynu ’l-’Abidin* imám tanítása szerint húsz dénárt kell fizetnie a vétkesnek, ha az asszony magzata 40 napnál fiatalabb volt.³⁸ Ezek a törvények egyértelműen bizonyítják, hogy a magzat elvesztését rossznak tekintették. Itt azonban – úgy tűnik – nem a személyes veszteség volt a lényeg,

³⁶ BUDNIK, Mary Ann: *The Importance of Frequent Confession and Forming Our Consciences*. In: Marian Cenacle Gazette, 2000. tél. (<http://www.mariancenacle.org/library/archives/gaz1-2-2000.htm>)

³⁷ HIPPOCRATES: *On the Generating Seed and the Nature of the Child* 13. In: LEFKOWITZ, Mary R. – FANT, Maureen B.: *Women’s Life in Greece & Rome* (<http://www.uky.edu/ArtsSciences/Classics/wlgr/wlgrmedicine341.html>)

³⁸ RIZVI, Sayyid Muhammad: *Marriage and Morals in Islam. Chapter Four: Contraceptives & Abortion*. Islamic Education & Information Center, Scarborough, Ontario. (http://www.al-islam.org/m_morals/chap4.htm)

hanem az apajogú társadalomban a gyermek az apa tulajdona, aki elsősorban a család fenntartása és gazdasági értéke miatt kap védelmet.³⁹ E törvények, ha nemcsak a magzat hal meg, hanem az anya is, sokkal keményebb büntetést rónak ki.

A legtöbb ókori mitológiában megtalálható valamiféle termékenységi isten. Ezek az istenek közvetve a spontán vetéléssel is kapcsolatba hozhatók, ami felett hatalmuk van. Ilyen isten volt az egyiptomi *Hnum*, aki agyagból formálta az embert, segédkezett a születéseknél, és a magzat méhbeli fejlődéséért is felelős volt.^{40,41} Említésre méltó még a görög *Hérával* azonosított római *Juno*, aki a házasság, az anyaság, a nők és a női termékenység istennője. Juno, akit *Ossipagának*, azaz „a magzatnak csontot adó”-nak is neveztek, megnehezítette a szülést, ha a bemutatott áldozat nem volt hibátlan.⁴² A sumér *Enki és Ninmah* mítoszban az ember teremtése után az istenek lakomát csaptak. Enki és Ninmah lerészegedve újra emberek formálásába kezdtek, de szülni nem tudó nők, nem nélküli lények,⁴³ halva született magzatok kerültek ki a kezük alól. Az Enki által levont tanulság az volt, hogy a férfi és a nő is közreműködik a boldog gyermek születésében. Az elvetélt magzat alkotásában a születés istennője (Aruru) nem vett részt.⁴⁴

Iszlám

Az iszlámnak külön embriológiája van,⁴⁵ amit a *Koránra*⁴⁶ alapoznak teológusai: „Ti emberek! Ha kétségbe vagytok a Feltámadás felől, [akkor gondoljatok arra, hogy először] porból teremtettünk benneteket, aztán egy spermacseppből, majd egy vérrögéből, utána egy megformált vagy formálatlan húsdarabból, hogy világossá tegyük előttetek a hatalmunkat. És nyugodni hagyjuk az anya-

³⁹ ROBINSON, B. A.: *What the Bible Says about Abortion*. Ontario Consultants on Religious Tolerance, 1997. (http://www.religioustolerance.org/abo_bibl.htm)

⁴⁰ TOLAREV, Sz. A.: (szerk.) i. m. „Hnum” címszó.

⁴¹ *Egyptian Gods & Religions*. In: *Ancient Egypt Lives* honlap, 1997–1999. (<http://www.aelives.com/gods.htm>)

⁴² TOLAREV, Sz. A. (szerk.): *Mitológiai enciklopédia II.* „Juno” címszó.

⁴³ TOLAREV, Sz. A. (szerk.): *Mitológiai enciklopédia I.* „Ninmah” címszó.

⁴⁴ *Encyclopædia Britannica*: Mesopotamian religion. (<http://www.britannica.com/bcom/eb/article/printable/6/0,5722,119916,00.html>)

⁴⁵ MOORE, Keith L.: *Embryology in the Qur'an*. In: *The Journal of the Islamic Medical Association*, 18. évf., 1986. január–június, 15–16. oldal. (<http://www.islam101.com/science/embryo.html>)

⁴⁶ *Korán*. Helikon Kiadó, Budapest, 1997. Készült az 1923-as kairói kiadás alapján.

méhben egy megszabott határideig azt, amit akarunk. Majd gyermekként hozunk elő benneteket, hogy aztán felnőtté serdüljete.” (22. szúra 5. vers) „Megteremtettük hajdan az embert merő agyagból. Aztán spermacseppé tettük őt egy biztos helyen. Ezután a spermacseppet vérrögge formáztuk, a vérrögöt pedig húsdarabbá, a húsdarabot pedig csontokká formáztuk. A csontokat pedig fölruháztuk hússal. Ezután egy másik teremtményként hoztuk őt életre.” (23. szúra 12–14. versek) „...aki jól csinált meg mindent, amit megteremtett, és aki először agyagból formázta meg az embert, aztán utódait [spermából]: hitvány folyadékcseppből alkotta – aztán megformázta őt és [életet] lehelt belé a lelkéből és hallást, látást és a szavak [értelmét] adta nektek.” (32. szúra 7–9. versek) „Egymás utáni teremtésben terem meg benneteket anyátok méhében, háromszoros sötétségben.” (39. szúra 6. vers)

Mikor kezdődik az áldott állapot az iszlám szerint? A már említett 'Ali Zaynu l-'Abidin imám szerint addig számít spermacseppnek (*nufṭah*) az embrió, amíg le nem ülepszik, azaz a mai értelmezés szerint be nem ágyazódik.⁴⁷ Ezután kezdődik a várandósság. Mint a Korán idézetekből kitűnik, az iszlám szerint Isten a méhben kifejlődött lényt újjáteremti, tehát csak ekkortól kezdve számít embernek a magzat. Van, aki szerint az újjáteremtés a 8. hetet jelenti, amikortól az embriót magzatnak hívják.⁴⁸ A Próféta szerint a negyedik hónaptól van lelke a magzatnak, attól fogva él.⁴⁹ Ez az élet – ha nem is számít igazán emberinek – Allah megszentelt ajándéka, amit tilos megölni.⁵⁰ Más források hol a negyedik, hol a hatodik hónapra teszik annak az idejét, amikor a magzat lelket kap.⁵¹

Ennek fényében válnak érthetővé az iszlám temetkezési előírásai az elvetélt magzatokat illetően. *Seestani* ajatollah rendelkezése szerint, ha egy magzat négy hónapos vagy annál idősebb korában halva születik, kötelező megmosdatni. Akkor is meg kell mosdatni elővigyázatosságból, ha nem múlt el négy hónapos, de kifejllett emberi formája van. Ha egyik feltétel sem áll fenn, akkor egy szö-

⁴⁷ RIZVI, S. M.: *i. m.*

⁴⁸ MOORE, K. L.: *i. m.*

⁴⁹ *Funeral Prayers for Whom?* Islamic Society of Creater Kansas City. (http://isgkc.org/prayers_whom.htm)

⁵⁰ ASHI, Arafat El: *Islam & Abortion*. Muslim World League, Etobicoke, Ontario. (<http://www.momin.com/abortion>)

⁵¹ 6. hónap: 1. RAFFLER-ENGEL, Walburga von: *More on Verbal and Non-Verbal Communication in the Womb*. (<http://baserv.uci.kun.nl/~los/Meetings/Dekalb/Articles/26-RAFFLER-ENGEL.htm>) 2. *Naming the Child*. Muslim Students' Association at UH. (<http://www.uh.edu/campus/msa/articles/new/name.html>) 4. hónap: AL-NAWAWI, Yahya ibn Sharaf: *Al-Maqasid*. (<http://www.nbic.org/isru/Resources/Maqasid/mqsd3.html>)

vetanyagba kell helyezni, és mosdatás nélkül eltemetni.⁵² Ilyenkor temetési imát sem kell mondani érte. Mások szerint a négy hónapnál idősebb magzat halála esetén csak akkor kell temetési imát mondani, ha a világra jött magzat életjelet mutat.⁵³ Életjelnek számít a mozgás és a legalább egy másodpercig történő lélegzés.⁵⁴ Véleményüket egy hádiszra⁵⁵ alapozzák, amely szerint a Próféta azt mondta, hogy ha egy elvetélt magzatban életet mutatnak ki, mert még mozog, akkor temetési imát kell felajánlani érte.⁵⁶ Azok, akik a hatodik hónaptól számítják a lélek megjelenését, természetesen ehhez az időponthoz kötik a mosdatást stb.⁵⁷ A magzat hamvasztását az iszlám nem engedi meg.⁵⁸ Ma is nagyjából ehhez alkalmazkodnak. Az *Oregoni Iszlám Temetőben* (ICO – *Islamic Cemetery of Oregon*) például öt hónapos kortól lehet magzatokat eltemetni.⁵⁹ Más iszlám temetőkben is temetnek magzatokat.⁶⁰ Az iszlámból kivált Baha'i vallás hívei öt hónapos kortól temetnek meg nem születetteket.⁶¹

Az elvetélt magzatnak némelyek szerint – ha már volt lélek benne – célszerű nevet adni, hogy a Feltámadás napján nevének tudják majd szólítani. Amennyiben a magzat neme nem állapítható meg, olyan nevet lehet adni neki, amely mind a két nemnek megfelel. De kötelezően csak az újszülöttnak kell nevet adni.^{62,63}

Az iszlám országokban általában a nőket okolják a vetelésért. Korábbi rossztettük következményének tartják azt. Sokszor hallani, hogy az asszony ne tegye ezt vagy azt, mert elvetél. Így a nőkben kialakul az a tudat, hogy a vetelés olyan valami, amit el lehet kerülni, s ha bekövetkezik, csak magukat okolhatják miatt. A mohamedánoknál a nők értékét igen erőteljesen befolyásolja, hogy hány

⁵² *Miscarriage-Burial of fetus (Follow-up)*. 'Aalim Network QR. 1998. augusztus 16. (<http://www.alislam.org/organizations/AalimNetwork/msg00742.html>)

⁵³ *Funeral Prayers...*

⁵⁴ RAFFLER-ENGEL, W. von: *i. m.*

⁵⁵ „Hádisz (t. sz.: *ahadis*): Mohamednek és társainak valódi és állítólagos mondásai, amelyeket évtizedekkel később gyűjtöttek össze és jegyeztek le.” A definíció Burchard Brentjes: *Izmael fiai* (Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1986., 141.) című könyvéből származik.

⁵⁶ *Funeral Prayers...*

⁵⁷ AL-NAWAWI, Y. ibn S.: *i. m.*

⁵⁸ *Miscarriage-Burial of fetus*. 'Aalim Network QR, 1998. augusztus 12. (<http://www.al-islam.org/organizations/AalimNetwork/msg00733.html>)

⁵⁹ *Az Islamic Cemetery of Oregon* honlapja. (<http://hammer.prohosting.com/~sfico/>)

⁶⁰ *Az Islamic Center of Quebec* honlapja. (<http://www.icqmontreal.com/Icqfuneral.htm>)

⁶¹ RAFFLER-ENGEL, W. von: *i. m.*

⁶² *Naming the Child*.

⁶³ *Naming Your Child*. Abdoulrahman Islamic Site (<http://www.idlel.com/name.html>)

gyermekük van, ezért a vetélést mindenképpen kerülni próbálják,⁶⁴ pedig a fent idézett 22. szúra 5. verse szerint Allah dönti el, hogy kit hagy nyugodni születésig az anyaméhben.⁶⁵

A muzulmánoknál (miként a keresztényeknél is) felmerül az a kérdés, hogy el lehet-e mindig temetni muzulmán temetőbe az elvetélt magzatot. Ha a muzulmán férfinak nem muzulmán várandós asszonya meghal, a magzat muzulmán *ex lege*. Ha az asszonyt keresztényeknél temetik el, ez a magzatnak okoz kárt. Ha muzulmánoknál, akkor a temetést végzőknek. A jogászok javaslata, hogy az asszonyt a keresztény és a muzulmán temető között kell eltemetni, hátat Mekkának, hogy a magzat arca Mekka felé legyen. Mások szerint a magzat érdekében muzulmán temetőben kell eltemetni. Ismét mások szerint a hitetlenek közé kell temetni. Egy modern szerző szerint pedig, ha a magzatban még nincs lélek, az asszonyt nem szabad a muzulmánok közé temetni.⁶⁶ Végezetül pedig a Próféta két mondatát idézem, amelyeket elvetélt magzatokkal kapcsolatosan mondott. Az egyiket *Abu Huraira* jelenti: „Az elvetélt magzat, akit magam előtt küldök, kedvesebb nekem, mint a lovas, akit hátrahagyok.” A másik feljegyzés *Mu'adh b. Jabal*tól származik: „Általa, akinek a Kezében van az életem, az elvetélt magzat a paradicsom felé fogja húzni anyját köldökszinórával, ha az türelmet mutatott az Allahtól való jutalom kedvéért.”⁶⁷

⁶⁴ SHABAZZ, Nzingha: *An Islamic Approach to Miscarriage. Causes and Trauma*. In: *Islam and Infertility*. (<http://muslim-canada.org/miscarriage.htm>)

⁶⁵ MOORE, K. L.: *i. m.*

⁶⁶ ABA-SÄHLIEH, Sami Aldeeb : *Le statut du fœtus chez les musulmans hier et aujourd'hui*. (<http://members.xoom.com/nonviolence/sami/articles/frn-articles/9901-3/fetus/article04.html>)

⁶⁷ SHABAZZ, N.: *i. m.*

Afrika

Észak-Afrikában is az iszlám a legelterjedtebb vallás, most azonban a földrész többi részével foglalkozom. Az őskorról és ókorról szóló részben már olvashattunk afrikai sírleletekről, Egyiptomról és más afrikai vonatkozásokról. Most néhány kiragadott példával illusztrálom, hogy milyen sokszínű szokások voltak és vannak életben, majd Tanzániát és Kamerunt vizsgálom részletesebben.

A sokszínű földrész

A Dél-Afrikai Köztársaságban végzett kutatások azt mutatják, hogy az emberek a vetélést és a halva születést a boszorkányság és az ősök nem-tetszésének a következményeként értelmezik. Boszorkányságra ad alkalmat a túl korán mások tudomására hozott várandósság, amely információt mások rosszra használhatnak. Ha a várandósság alatt beszedett gyógyszer meg volt babonázva, vagy ha a méhlepény rossz kezekbe kerül, az is lehetőséget nyújt minden gonosz szándékra.

A harcias *nuer* nép, amely Szudán déli részén, a Fehér-Nílus környékén él, sajátos – bár világviszonylatban korántsem egyedülálló – szokásokkal rendelkezik. Ők ugyanis egészen hatéves korig nem gyászolják meg a kisgyermeket. Nézetük szerint az ember onnantól ember, ha már terelni tudja az állatokat. Az az apa, akinek hat évnél fiatalabb a gyermeke, nem is tekinti gyermekének őt. Ha meghal, csak az idős asszonyok temetik el, ők is áldozat bemutatása nélkül. Ilyen felfogás mellett az elvetélt magzatok meggyászolására gondolni sem lehet.

Nigériában nagy a csecsemő- és gyermekhalandóság, ezért a helybeliek sokszor *abikuról* beszélnek, azaz olyan gyermekről, aki eleve halálra születik. Ha egy családban már halt meg gyermek, vagy ha olyan jeleket észlelnek, amelyek *abiku* léteire utalnak, akkor ehhez hasonló nevet választanak a gyermeknek: *Malome* („ne menj el ismét!”), *Danjoko* („ülj le, és maradj velünk!”), *Duro oro ike* („várj, s meglátod, hogyan fogunk majd dédelgetni!”). Így próbálják a gyermeket marasztalni. A nagyon fiatal gyermekről azt tartják, hogy léte nem teljesen független az anyától, így a családtagok meg sem gyászolják, csak az anya. Ám az *abikut* még az anya sem gyászolja.

A dél-afrikai Botswanában élő *kgatla* népnél végzett kutatások (1920–1930) rámutattak, hogy e nép felfogása szerint csak a várandósság negyedik hónapjában alakul ki a magzat, de ekkor még nincs semmilyen emberi tulajdonsága, inkább gyíkhoz hasonlít. Az ötödik hónapban nyeri el emberi tulajdonságait. A spontán vetélés boszorkányság miatt van, vagy azért, mert a várandós nő

megszegett valamilyen tabut. Némelyek szerint a férj hűtlensége okozza, amelyet a várandósság hónapjai alatt követett el. A magzat halála után orvost hívnak, aki megtisztítja az asszonyt, gyógyszerrel visszállítja a tisztaságot. A nőnek és a férfinak a következő menstruációig szigorú előírásoknak kell megfelelniük.

Malawiban a *ngoni* nép körében általános, hogy a nők titkolják várandósságukat még a férjük és az anyósuk előtt is. Ha pedig egy nő „belül megrázkódott”, és fél a spontán vetéléstől, a házában marad, és azt mondja, fáj a feje. Egy barátját hívja a férjével, s ő értesíti az anyóst. Ezután orvost hívnak, aki gyógyszerrel megszünteti a „belső rázkódást”. A *ngoni* nők attól félnek, hogy ha bekövetkezik a spontán vetélés, akkor a férj családja rossz szemmel fogja nézni a nő családját: nem táplálták rendesen, s nem elég erős a szüléshez.

A Viktória-tó környékén lakó *masszaik* szerint a halva szülésnek vagy a torz születésnek a nő az oka, ha nem vette figyelembe az étkezési és szexuális tiltásokat. Nyugat-Kenyában azt tartják, hogy a magzat halála az *isira* következménye. Az *isira* azt a veszélyt jelentő állapotot jelenti, amely a nemzedékek közötti helytelen viselkedést követi. Így például ha egy nő idegen férfival hált, akkor az őt és magzatát veszélynek teheti ki. Ezt a veszélyt el lehet oszlatni azzal, hogy a férfi családja egy állatot ad, amellyel ki lehet tisztítani a rosszat.⁶⁸

A kelet-nigériai *igbó* asszonyok egy pirosra festett, fából készült babát hordanak magukkal egy kis zsákban spontán vetélés után, illetve akkor is, ha áldott állapotba szeretnének kerülni.⁶⁹

Utolsóként a kelet-afrikai *szuahéli* néptől idézek egy példát, amely szerint egy anya az apát vádolta hét hónapos gyermeke halva születéséért, szemben sok más nép felfogásával.⁷⁰

Tanzánia

Ebben a fejezetben Tanzánia délkeleti részével, Lindivel és Mtwarával foglalkozom, ahol a *wamakonde*, a *wamakua*, a *wamwera* és a *wayao* népek élnek. Az általuk beszélt nyelvek rendre a *kimakonde*, a *kimakua*, a *kimwera* és a *kiyao*. (A továbbiakban először *kimakua* nyelven jelzem a kifejezéseket, majd a többi három nyelven. Ez utóbbi három nyelven a kifejezések azonosak. Ahol csak egy nyelv szerepel, az *kimakua* nyelven van, ha csak külön nem jeleztem.)

⁶⁸ CECIL, R.: *Introduction...*

⁶⁹ WITCOMBE, Christopher L. C. E.: *i. m.*

⁷⁰ CECIL, R.: *Introduction...*

A fent említett tanzániai népek a magzatot először vércsomónak (*ikukuruso*) tartották, s csak amikor a szervek már felismerhetők voltak, akkor beszéltek *nrolóról*. A *nrolo* fejlődik végül is babává. A hagyományos gyakorlat szerint csak a szülés után dőlt el, hogy a társadalom is befogadta-e a babát. Szemükben akkor vált valaki emberré, ha a bábák alapos vizsgálat után annak nyilvánították. Amennyiben a csecsemő csonka volt (nem volt nemi szerve, zárt végbélnyílása volt, ujjai hiányoztak stb.), azonnal megölték. Ezt még az anya sem tudta, csak a bábák. Ilyenkor is azokat a kifejezéseket használták, amelyeket a spontán vetélés után (lásd lejjebb). Ha a babának csak kisebb hiányosságai voltak (nyúlszáj, több ujj, kinövések stb.), akkor a bába életben hagyhatta. Ez a szokás az 1920-as évek, a II. világháború és a kereszténység elterjedése óta csökkent. A szokás elhalványulásában a kiépülő egészségügyi hálózat is nagy szerepet játszott.

A helyi és a muszlim, valamint a helyi és a keresztény vallások keveredtek. Ma mindkét kevert vallás hívei úgy hiszik, hogy a magzat nem ember, amíg nincsenek emberi vonásai.

A várandóssággal kapcsolatosan három nagy rítus van: egy az első havi vérzéskor, egy a várandósság létének megerősítésére, s egy a szülésre történő felkészítésre. Ezen rítusok során előírásokat kapnak a résztvevők az étkezést, az öltözködést és a viselkedést illetően. A ceremóniák során gyógyszert is adnak a szülők és a magzat részére. A szertartások lényege, hogy megmagyarázzák a szülőknek társadalmi szerepüket, az időknek pedig emlékeztető társadalmi kötelezettségeikre és felelősségeikre.

Az első rítus során a fiatalok többek között arról kapnak felvilágosítást, hogy milyen jelek árulkodnak a várandósság meglétéről. Ilyen a havi vérzés elmaradása, vagy az, ha a nő már több mint egy hónapja nemi életet él. A menstruáció alatt ugyanis tabukat kell betartani, amelyek között a nemi élettől való tartózkodás is szerepel. Az előző sorok szerint akár az első hónapban is észlelhetik a várandósságot, ám rendszerint a második–harmadik hónapban veszik csak észre.

Az észlelt várandósságot az anya tudtul adja a rokonságban. A harmadik–negyedik hónapban végzik azt a rítust, amelyet *uvahiya ikahinak* illetve *kwaa-pa lukaatanak* neveznek. Az *ikahi* vagy *lukaata* nem más, mint egy tökből készült pohár. Ez régen minden háztartásban megtalálható volt. A rítus időszaka alatt a nő megkapja ezt a poharat, amelyből csak ő ihat (még férje és rokonai sem), mert különben a magzata veszélyeztetve van. Ugyanis előfordulhat, hogy ha féltékeny, vagy gonosz ember iszik belőle, beleköpi a pohárba gonosz kívánságait, s ez a nőbe juthat. Főleg az első várandósság alatt okozhat spontán vetélést vagy halva születést, ha egy tisztátalan személy iszik a pohárból, mert ez az anyának megrázkódtatást (*itundumara, nduundumala*) okoz, ha

nem kezelik időben. A nő úgy védekezhet ezen veszélyek ellen, hogy mindig magával hordja a tökpoharat. Ha más látja az asszonynál a poharat, akkor tudja, hogy nem szabad a nőre néznie, amennyiben tisztátalan, mert a nézésével is árthat a magzatnak.

A második rítus alatt a várandósságról komolyabb felvilágosítást is kapnak a fiatal házaspárok. Így például megtudják, hogy miért maradt el a havi vérzés, megismerik a várandósság alatti tabukat, és megtudják, hogy a szexuális élet kifejezetten szükséges, mert a magzat a spermából táplálkozik, továbbá a szülésnél is jól jön, ha a szexuális együttlét már kitágította a hüvelyt. Ezen felül a várandós anyának saját magának is külön tárgítania kell a hüvelyét masszázsszék segítségével, mégpedig a kapott tökpohár méretére. Ezért sem lehet másokkal megosztani ezt a poharat.

Van, ahol szülésig bizonyos fák leveléből és kérgéből készült fürdőt is vehet az anya. Az első rítus során a lány kap egy övet. Ez az öv olyan fának a kérgéből készült, amely fát a hiedelem védőerővel ruházott fel. Az övet a férj a felesége derekára teszi, miközben mindketten az ajtóban álltak meztelenül. Ez a szokás kiáltékon a várandósság elején hatásos, akkor véd, és biztos szüléshez vezet.

A várandósság alatt tilos idegenekhez szólni. Ha ez nem lehetséges, ki kell köpni az idegen szellemet, amely a találkozásakor a nőbe juthat, és ezzel kell megóvnia a magzatot a megrázkódtatástól.

A magzat egészsége érdekében az idősebbek gyógynövényből készített keveréket adtak olyan fiatal rokon fiúknak, akikről feltételezni lehetett, hogy házasságon kívüli nemi életbe kezdenek. Előbb a rokon fiúnak vizet adtak, aki a kezét és a nemi szerveit megmosta vele. Ezután a várandós anya kapta meg a vízzel vegyített keveréket, s a mellére és a hasára öntötte azt. Mindez arra volt jó, hogy ha a későbbiekben ez a fiú házasságon kívüli nemi életet kezdett valakivel és utána a várandós anyára nézett, nem ártott neki és magzatának. Volt, ahol a férjnek is végig kellett csinálni ezt a szertartást, kivéve azokat a helyeket, ahol ágyasokat tarthattak a férfiak, vagy többnejűség volt a szokás.

A harmadik szertartást a várandósság hetedik–nyolcadik hónapjában végezték, és végzik még ma is. Ez az úgynevezett születési rítus, vagy más néven *ntaara*, illetve *litiwo*. Ezen csak már szülésen átesett nők és a házaspár vehetnek részt. A szertartás reggeltől estig tart. Bemutatókkal, énekléssel és dramatizálással magyarázzák el, hogy min ment eddig keresztül a házaspár, és hogy még mi vár rájuk. Ettől a szertartástól kezdve tilos a nemi élet addig, amíg az idősebbek újra nem engedélyezik.

A szertartások és az óvintézkedések ellenére is sokszor bekövetkezett a spontán vetélés. A következő szépítő kifejezéseket használták ilyen esetekben: „a várandósság leesett”, „a szülőszobában végződött be”. Ha halott csecsemő vagy csonka gyermek jött világra (ez utóbbiak életének a bábák vetettek véget), ak-

kor ehhez hasonló kifejezésekkel írták le a tragikus eseményt: „a baba visszatért oda, ahonnan jött”, „a baba képtelen volt kimenni a szülőszobából”.

A vetélés vagy halva születés egyik fő oka, hogy a várandós asszony tisztátalan emberrel találkozott. Ez különösen igaz az első várandósságnál. Amikor szemtől szembe kerülnek egymással, a magzat megrázkódtatást kap. Ez így van, függetlenül attól, hogy az anya tudatában van-e az illető tisztátalan mivoltával. A megrázkódtatás meggyengíti a magzatot, illetve a várandósságot, és ez vezet a magzat halálához. A tisztátalanság akkor áll fenn, ha az illető a házastársán kívül mással is nemi életet élt.

A vetélés második fő oka, hogy az anya vagy családja és egy másik ember (csoport) között veszekedés volt akár a várandósság előtt, akár alatta. Az ilyen veszekedések alkalmával gyakoriak az átkozódások, amelyek következtében a jelenlegi vagy egy későbbi várandósság elvész. Az átok vonatkozhat egy bizonyos személyre, vagy általánosságban az ellenség termékeny asszonyaira, állataira. Az átkozás nem nyilvánosan történik, ezért az átok megléte csak jövőbe látással deríthető ki. Itt lép be a boszorkányság szerepe. A rokonságon belüli ellentét szintén veszélyeztetheti a várandóست.

Maga a várandós asszony vagy annak rokona is lehet a vetélés oka azáltal, hogy bűnnel megsérti az ősök szellemét. Ilyen esetben az ősök büntetésképpen elvehetik a nő termékenységét, vagy a már megfogant magzatát. Van, amikor a szellemek előre figyelmeztetnek azzal, hogy veszélyeztetik a várandósságot, és az anya rosszul lesz (fenyegető vetélés). Ha időben felkeresik a jövőmondókat, még meg lehet menteni a magzatot: áldozat bemutatásával és imával a szellemek megbékélthetők.

A vetélés oka pusztán természeti is lehet. Az anya betegsége vagy a túlhajtott nemi élet is annak számít. A természeti ok két szinten következhet be: vagy Isten akarata érvényesül, vagy a nő, a férj, illetve az egész közösség ártalmas cselekedeteinek következménye lehet. Istenre akkor fogják, ha a jövőbe látás nem mutatott ki ártó szellemet vagy embert.

A fentiekből kitűnik tehát, hogy a magzat életben maradásához és a sikeres szüléshez szükség van az Isten, a környezet, az ősök és az élők beleegyezésére is. Az ismétlődő vetélések miatt gyakran a férjet vádolják. A férj hűtlensége ugyanis megrázkódtatja a magzatot és veszélyezteti a várandósságot. A hűtlenség által a nő is kockázatnak teheti ki magzata életét, ha a magzat nem a férjétől fogant. A kockázat megszüntethető, ha a nő a bábák és az idős asszonyok előtt felfedi a gyermek apjának kilétét, és elvégzik a tisztító szertartást a vajúdás előtt vagy alatt.

Maga a házaspár is okozhat spontán vetélést vagy halva születést, ha a hetedik–nyolcadik hónapban is nemi életet él, s ezzel megsértik a baba fejét, ami ilyenkor már közel van a hüvelyhez. Amennyiben az anya már korábban is

szült, akkor ez a késői szexuális közösülés nem végzetes, amennyiben megfelelő pózban történik.

A vetélés után tisztító és más egyéb szertartásokon kell részt venni, ugyanúgy, mint a szülés után. Amikor emberi vagy szellemi mesterkedésnek vélték a vetélést, talizmánt vagy derékövet kapott az anya, amely védte őt. Ha az ok szellemi jellegű volt, akkor gyógyszereket, varázslatokat is használtak, és családon belüli (halottakkal, szomszédokkal is) jó kapcsolatot alakítottak ki. A szellemet áldozattal és imával kellett kiengesztelni, de emellett gyógyszer használatára is szükség volt a nő egészségének helyreállításához.

A természet okozta spontán vetélést és halva születést imával és Istennek bemutatott áldozattal, gyógyintézkedésekkel, és a közösséghez szóló felhívással lehet kezelni: tanúsítson az egész közösség jó magaviseletet Istennel szemben.

Amikor egyértelműen betegség okozza a magzat halálát, azt természetesnek veszik, senkit sem vádolnak érte. Mindenki tudja, hogy a magzatot betegen nem lehet kihordani. Sajnálják a nőt, de semmi több. Egy-két betegséget azért az anya óvatlanságára fognak: nem étkezett rendszeren, a higiéniai előírásokat nem tartotta be. Igaz, a család többi tagjától is örökölhette a betegséget. Ha azért lett beteg a várandós anya, mert nem volt elég enniavaló, csak a férj hibáztatható. Mindenesetre a vetélés nem jelent okot a válásra.

A vetélés nagy lelki szenvedést és aggodalmat okozott és – főleg az ismétlődő – okoz ma is, mivel a várandósságban egy új embert vártak, aki a családot, a klánt és a rokonságot kiterjeszti. A vetélés és a csecsemőhalálozás a szülők ágának kihalásával fenyegetett. A szülőknek (a fentiekben leírtakhoz hasonló) magyarázatot kellett tudniuk adni a közösség és saját maguk számára is, hogy miért nem sikerült a rokonság bővítése. A vetélés és halva születés okozta lelki szenvedés oka ezek alapján nem a magzat mint megismételhetetlen személy halála volt, hiszen őt még embernek sem tekintették.

A család és a rokonság gyászol. Ez azonban nem „hivatalos” gyász, csak buzdítás: felejtse el az egészet, lesz még gyerek. Gyászszertartás sincs.

Az elvetélt magzat testének további sorsát az idősebb asszonyok – akik már elérték a menopauzát – rendezték el a méh többi, világra jött tartalmával együtt. A holttestet oda helyezték, ahova a háztartási hulladékot is. A bábák vagy az idős asszonyok gödröt ástak, és egy kis rongyba téve helyezték el a maradványokat, majd visszatemették a gödröt. Minden halva születésnél és spontán vetélésnél ezt cselekedték. A férj és a rokonok nem lehettek ott, őket később értesítették arról, mi történt.

A katolikusok a halva született babát az angyal kategóriába sorolják, s különleges imákkal temetik, ám a gyázmise elmarad, mivel nem volt bűnük. A temetés helye lehet a templom temetője. Spontán vetélés esetén nincs semmilyen temetési szertartás.

A városi klinikákon más a helyzet a magzatok „temetését” illetően. A gyermeki időszakban és közvetlenül utána – elvileg – közönséges hulladéktárolókba dobták a spontán elvetéltek és a halva születettek holttesteit. Mivel azonban az elszállítás nem volt megoldva, a gyakorlatban sokszor a kutyák eledelévé váltak a magzati holttestek. A mostani kormányzatok előírják: a maradványokat vissza kell adni jogos tulajdonosuknak, hogy ők intézkedhessenek elhelyezésük felől. Ilyenkor hagyományos módon földelik el őket, vagy teljes embernek tekintve rendeznek számukra temetést, mindenféle rítus nélkül. Néhány napig azért mégis valamiféle gyász látható a hozzátartozókon.⁷¹

Kamerun

Kamerunban is számos nép él, közülük most hármat vizsgálunk meg: a *bamileke* népet (nyugati tartomány), a *beti* népet (középső tartomány) és a *bákviri* népet (délnyugati tartomány). Az itteni lakosok vallása keveredett a kereszténységgel. Ma sokan valamelyik keresztény felekezethez tartoznak, de a szokások, rítusok rengeteg elemet tartalmaznak a helyi vallásból. Mielőtt a spontán vetélés és a halva születés vizsgálatára térnénk, az érthetőség kedvéért néhány átfogó megállapítást kell tennem.

A helyi népek képzeletében az egészség és a betegség egyik fő oka az, hogy az istenek, az ősök tetszésüket vagy nem-tetszésüket fejezik ki, megleckéztetik az embereket helytelen viselkedésükért. A másik fő ok a boszorkányság: a boszorkányok gonosz szándékkal ártanak az embereknek.

A halál nem jelenti az ember életének végét. Új kezdetek nyílnak meg általa: a halottakból idővel egy-egy ős szelleme lesz, akik továbbra is élnek, beleszólnak a földiek életébe, és társalognak velük. A halál természetes dolog, amennyiben az elhunyt idős volt már. Ha gazdag volt valaki földi életében, sok gyermeke született, akkor jó életet élt. Ilyenkor a halál inkább ünnepet jelent, mint gyászt. A fiatal ember halála azonban tragédia. Gyorsan, csendben temetik el. Anyja nem lehet jelen a temetésén, mert az élet szokásos rendje szerint a gyermeknek kell eltemetnie a szülőt és nem fordítva.

Az utódok nemcsak a család továbbélése miatt fontosak, hanem azért is, hogy a szülőknek tisztességes temetést tudjanak nyújtani. Mivel az elhunyt szülőkből lesz az ősök szelleme, minden tiszteletet meg kell adni nekik. Többek között ezért is fontos a termékenység, amely biztosítja az ősokeket tisztelő utódokat.

⁷¹ WEMBAH-RASHID, J. A. R.: *Explaining Pregnancy Loss in Matrilineal Southeast Tanzania*. In: Cecil, Rosanne (szerk.): *The Anthropology of Pregnancy Loss*.

A termékenységnek ártó betegségekre külön odafigyelnek, és külön tartják számon azokat.

A nők szerepe az, hogy feleségek és anyák legyenek. Ez olyannyira fontos, hogy lány gyermeket jobban szeretnének, mint fiút. A lányokat az első havi vérzéstől tekintik felnőttnek. Ekkortól lehet feleség és anya a nő, ekkortól élhet nemi életet. A várandósság egyrészt a saját család, másrészt a társadalom iránt is kötelezettséget jelent. Ez az utolsó lépés a felnőtté válásban, a házasságot is megerősíti. Ekkortól lesz igazi nő a feleség, s még a régi nevén sem szabad szólítani.

Az ősök örömeiket is ki tudják fejezni az élőknek, születések és újrászülések által. Sokszor ők maguk öltenek újra testet. Az egészség harmóniát jelent a társadalommal, a túlvilággal, vallási tekintetben is. Ilyen egészséges állapot a várandósság is. A terméketlenség, a spontán vetélés és a halva születés így a szellemek és az élők között lévő békétlenség jele. A nemi rendellenességekért is a boszorkányok és az ősök a felelősek.

A bamileke népnél a szülés a végső bizonyíték arra, hogy az ősök helyeselték a házaspár testi kapcsolatát. A várandósság olyan időszaknak számít, amelyben a magzat folytonosan társalog az ősök szellemével. Ha a társalgás gyümölcsöző volt, akkor az eredmény a születésben nyilvánul meg. A spontán vetélés, a halva születés és a női terméketlenség a (főleg női) ősök nem-tetszését jelenti, akárcsak más betegségeknél.

A várandósság olyan érzékeny időszak, amikor az anya az élet és halál között van. Ilyenkor óvni kell őt és a magzatot azoktól, akik szándékosan a magzat ellen dolgoznak, és általában a gonosz szellemektől.

Az asszonyok – mivel tudják, hogy a vetélés esélye a várandósság elején nagyobb – az első harmadban nem hozzák nyilvánosságra állapotukat, de nem is tagadják. A korai nyilvánosságra hozatal lehetőséget ad azoknak, akik fizikai és természetfölötti erők révén bántalmazni akarják az anyát és a magzatot: vetéléssel, halva születéssel, a magzat növekedésének a megakadályozásával, a magzat kiszívásával (amelyet a gonosz szellemek visznek véghez), a magzat eredeti nemének a megváltoztatásával. Ezért illetlenség is rákérdezni, hogy várandóse egy asszony vagy nem. Csak a férj teheti meg ezt.

Ez a hallgatás az áldott állapot felől főleg a *bakosszi* nép körében terjedt el a délnyugati tartományban. Náluk a közösség többi tagja csak egy ceremónia után tudja meg, hogy az anya várandós. Aki annak nevezi az anyát e szertartás előtt – mert esetleg már látszik az anyán állapota –, az lesz az oka minden bajnak, ami a későbbiekben az anyával és a gyermekével történhet.

A várandós asszonyok a várandósság első hónapjaitól kezdve gyógyfüvesekhez mennek. A bákvirik gyógynövényből készült folyadékot kapnak beöntés formájában, ez megelőzi a magzat halálát. A hatodik–hetedik hónapban a

mondo szertartást végzik. A szertartás a boszorkányság, a nehéz szülési helyzetek és a halva születés elhárítására szolgál. Hagyományosan egy sárgaréz karperecet használtak erre a célra. A karperec a házasság és a várandós állapotot jelképezi. Ma már, a modernebb várandósgondozás és a kereszténység hatására, egy diszkrétebb gyűrűt használnak. Az első várandósság alkalmával heréletlen, elsőszülött kecskebakot áldoznak fel. A választott napon egy gyógynövénnyel teli gipszedényt és egy réz karperecet visz a *mondo* szentélybe a várandós anya és egy kuruzsló. A növényeket a gyűrűvel együtt főzik. A következő héten az anyának az alábbi étkezési szabályokat kell betartania: pizángot (banánt), kókuszamot, halat, vadpecsenyét, áfonyát és szokatlan tengeri állatot nem ehet, mert ezektől sérülhet a magzat. Ezek olyan ételek, amelyek a bákvirik és más kameruni népek állandó étrendjét képezik. E tiltásos időszak végén a megfőzött gyűrűt kiveszik az edényből, és a várandós anya attól fogva viseli. Ezután a kuruzsló sokféle ételt főz neki a szentélyben, amelyet egyedül kell megennie az anyának, hogy hatásos legyen. A következő várandósságok során az anyának nem kell az egész rítuson átesnie, de újra elő kell venni a gipszedényt, amelybe forralt vizet kell önteni. Az így nyert oldat beöntésként használatos.

A spontán vetélés oka lehet természetes és természetfölötti. Természetes ok például a kemény munka, de a lustaság sem hasznos, mert az nehéz és hosszú szülést eredményez. A házastárs testi bántalmazása is a természeti okokhoz sorolható, ha az a magzat halálát okozza. Az anya hűtlensége szintén ebbe a kategóriába tartozik. Ilyen esetben különböző eredetű hímvisejtek és vérek keverednek, ez össze nem illőséget, majd a magzat halálát okozza. Ha a férfi létesített több nővel szexuális kapcsolatot, akkor a nő visszautasíthatja a férje közeledését, ha fennáll annak a gyanúja, hogy nemi betegséggel fertőznék meg, amely a magzatot is veszélyeztetné.

Nemcsak Kamerunban, hanem Közép-Afrika más területein is elterjedt az a nézet, hogy a nemi kapcsolat szükséges a magzat fejlődéséhez, a várandósság utolsó harmadában pedig ahhoz, hogy a szülés könnyű lefolyású legyen. Számos nyugat-afrikai országban azonban tilos a várandósság alatti nemi érintkezés.

A természetfeletti okok közé tartozik az ősök nem-tetszése az anya vagy a közösség vallási vagy társadalmi téren elkövetett helytelen viselkedése miatt. A rosszindulatú rokonság, a szomszédok boszorkánysághoz folyamodhatnak. Ilyen eset könnyen előállhat. Az eljegyzéskor és utána a vőlegény (és családja) meglátogatja a menyasszony rokonságát, s ajándékot visz nekik. Ez feszültség forrása lehet, mivel egyes rokonok a nagy távolság miatt kimaradhatnak. Feszültséget kelthet az is, hogy a rokonok nem elégedettek az ajándékkal. A lány hozománya is sértődésekre adhat okot. Ezek a sérelmek előbb-utóbb rosszakaratú gondolatokhoz vezethetnek, végső esetben ezek az emberek a boszorkányokat is felkereshetik. A fiatal pár sokszor nem is vesz tudomást ezekről a fe-

szültségekről mindaddig, amíg spontán vetélés vagy halva születés be nem következik, esetleg a feleség terméketlensége ki nem derül. Ilyenkor a házaspár békítő cselekedetekbe kezd, ha a rokonság ténylegesen is kifejezésre juttatja sértődöttségét.

A „víz a gyomorban” nevű betegség is veszélyes a magzatokra nézve a beti, a *duala* és a bamileke népek szerint. Ilyenkor a magzat túl sok folyadéknak van kitéve, ami a rendes fejlődés gátja. Ezt a betegséget csak kuruzsló tudja kezelni, képzett orvos nem. Ezért ez is természetfölötti oknak számít. Ha nem hagyományos módszerekkel kezelik a betegséget, az vetéléshez vagy az anya halálához vezethet. A betegség minden magzatnál előfordulhat, ezért mindig újra kezelni kell.

A bákviri népnél további okot jelent a mondo szertartás sikertelensége vagy a „rossz vér”.

A kameruni társadalomban a hagyományos felfogás szerint nincsen terméketlen férfi, csak nő. Mindig a nő hibája – az ősök szellemén és a boszorkányokon túl –, ha nem sikerül utódot világra hozni. Ezért rá hárul minden felelősség. A nők kockázatokat is vállalnak a sikeres szülésért, a hagyományos és a modern gyógyítók kéréseinek is alávetik magukat. A gyermektelen, vagy magzatot veszített nő mindent megtesz a foganásért és a szülésért. Sosem adja fel. A feladás nem lenne más, mint a felelőtlenség és a kudarc beismerése, nyilvánvaló megvallása annak a bűnnek, hogy a nő a gyermekeit (még fogantatás előtt) elvagy zálogba adta természetfölötti erőknél, hosszú életért, jólétért, sikerért cserébe. Így a gyermektelen nőt kiközösíti a család és a közösség. A rokonok korábbi promiskuitással, magzatgyilkossággal, a fogamzásgátlók mértéktelen használatával vádolják. A magzat halála, elvesztése a nő társadalmi-kulturális és személyes azonosságát ingatja meg, s az élet egy részének az elvesztését is jelenti. Elvész egy rész magából az anyából is. A nő a család, a rokonság szemében fontos gazdasági szerepet játszik, hiszen az örökölhetőség a szaporodási képességüktől függ.

Sokszor még ma is azt hiszik, hogy a magzatvesztést a nők maguk okozzák akár akarva, akár akaratlanul, akár helytelen cselekedettel, akár valamilyen cselekedet hiányával. Ennek megfelelően semmiféle rokonszenvvel nem viseltetnek az ilyen anyák iránt. Ha a nő (poligám házasságoknál) jó kapcsolatot alakít ki a férje többi feleségével, a férj rokonaival és a szomszédokkal, akkor mindenféle segítségre számíthat a várandósság nehéz időszakaiban. Ellenkező esetben nem. Így hát a veszekedések, a családon belüli kapcsolatokban beálló törés mind fontos szerepet játszanak abban, hogy mire is hárítják a vetélés felelősségét.

A nő házasságtörése is hasonló oka a vetélésnek, azt is ő hozza magára.

Az anyákat, akik elvetélték magukat, nem buzdítják a gyászra, mivel az gátol a gyógyulásban. Inkább arra intik őket, hogy fogadják el higgadtan, fe-

lejtsék el a szerencsétlen esetet, és helyettesítsék a halott gyermeket újjal, amint csak lehet, főleg ha a „halálra születettek” kategóriájába tartozott a gyermek.

A bamileke nép szerint – akárcsak a bákvirik szerint – nem szabad sírni a meghalt magzat felett, mert ezzel magukra haragítják Istent, s nem küld többé gyereket a családba, vagy ha küld is, nagyon sokára. A holttestet gyorsan eltemetik, mert úgy gondolják, hogy a baba nem akart a családdal együtt lenni. Ő csak egy idegen volt, aki pusztán keresztülment a családon. Mivel a magzat gyorsan továbbállt, a társadalom semmi kötődést nem mutathat felé sem gyászban, sem a temetés előtti időszakot tekintve. Ők nem tagjai a társadalomnak – amint a halva született csecsemők sem –, ezért nevet sem kapnak. A magzat halálára csak rejtve utalhatnak az emberek, nehogy a gonosz erők észrevegyék, mikor következett be a vetélés, s így későbbi várandósság során újra halált okozzanak. Ilyen rejtett utalás a lopótökből kiöntött víz.

A bákvirik az elvetélt magzat maradványait a ház sarkában temetik el, hogy a következő gyermek minél gyorsabban a családba jöjjön. Az anya ezért ne nagyon gyászoljon, hanem kerüljön áldott állapotba, amint csak lehet, hogy pótolja a veszteséget. A halott magzatot azonnal eltemetik, kevés sírás és gyász kíséretében. A férfiak ássák a sírt, csak ők vesznek részt a temetésben, mint más haláleseteknél is.

A hagyományos gyógyítók külön kezelik azokat a gyermekeket, akik nem akartak az emberek világában maradni: arcukat gyakran megkarcolják, hogy újraszületéskor azonosítani lehessen őket. Az ilyen gyermekeket a „kötél gyermekei”-nek (*wana va mosinga*) nevezik, mivel egy kötél darabon lógnak a levegőben. Ők nem természetes gyermekek, természetfölötti erőt tulajdonítanak nekik, s azt mondják, hogy négy szemük van.⁷²

⁷² NJIKAM SAVAGE, Olayinka M.: *'Children of the Rope' and Other Aspects of Pregnancy Loss in Cameroon*. In: Cecil, Rosanne (szerk.): *The Anthropology of Pregnancy Loss*.

Közép-Amerika

Jamaika

Jamaika ugyan nem Afrikában van, de a háromszáz éves brit fennhatóság nyomán a sziget lakosságának nagy részét volt nyugat-afrikai lakosok alkotják, akik rabszolgaként kerültek oda a cukornádültetvényekre.

A jamaikaiak a magzat megmozdulásáig csak vércsomónak tekintik az új embert. Úgy gondolják, hogy a vércsomó azt a vért tartalmazza, amely az elmaradt havi vérzésekkor nem folyt ki. Magzatról csak a megmozdulás után lehet beszélni, mivel ekkor válik élőlénné. Ennek megfelelően igazából eddig a pillanatig várandósságról sincs szó.

A magzat életét, miután az megfogant s a teste kifermálódott, biológiailag csak a leválasztódás és az ezt követő kilökődés veszélyezteti. Ilyenkor, s más rendellenesség esetén (koraszülés, torz utód születése) továbbra sem igazi várandósságról van szó, hanem az úgynevezett „hamis hasról” (*false belly*), melyet a továbbiakban „álterhesség”-nek fordítok. Az ilyen várandósság különös, furcsa (*funny*), nem természetes.

Az álterhességet gyakran az ősök szellemei, a *duppyk* okozzák. A meghalt emberek lelke ugyanis mintegy negyven napig átmeneti állapotban van. Ekkor még nem fogják fel, hogy meghaltak, s mindent ugyanúgy tesznek, mint az életben. A férfi szellemek sokszor megerőszkolják az asszonyokat. Vannak *duppyk*, akik az ágy alatt alszanak, mások pedig ellopják vagy megölik a gyermeket, amikor szül a nő. Ezek rendszerint elhunyt nők szellemei, akik nem szeretik a vejüket, vagy fenyegetve érzik magukat lányuk felnőtté válása miatt. Ezért a gyermek ellen támadnak, amely a férfi és a nő egysége elleni támadást is jelenti. Vannak *duppyk*, akik azért lopják el mások gyermekeit, mert a későbbiekben leírt kötelező társadalmi önzetlenség leple alatt versengenek a gyermekekért.

A *duppyk*nak nincs túl sok eszük, ezért a boszorkányok démonok segítségével irányíthatják őket. Főképp a gyermek *duppyk*at, mert nekik kétszeresen sincs értelmük. Sok bosszúvágyó ember ezért boszorkányokat keres fel, akik a *duppyk*at – többek között – a várandós asszonyokra állítják rá, hogy a meglévő magzatot megszállják, vagy hogy megtermékenyítsenek asszonyokat. Ezek a boszorkánygyermek (witchcraft baby), akik a hamis hasban laknak. A megtermékenyítés úgy zajlik, hogy a *duppyk* a hüvelyen keresztül tisztátalan levegőt juttatnak az nőbe. Ez a levegő felkap egy petesejtet, s a méhbe viszi. Azután fo-

lyamatosan növeli az anyaméhet, mintha a nő áldott állapotban volna. Az asszony azt hiszi, hogy a várandósság igazi, egészen addig, amíg a világra hozatalkor azt látja, hogy csak nyálka, világos testnedv és rossz gázok jönnek ki. Máskor békaszerű szörny, végtag nélküli torzó, gyermekszerű majom jön világra. Az is lehetséges, hogy a duppy kézzel vagy belövelléssel tesz egy kis ebihat az anya méhébe. Ilyenkor béka, varangyosbéka vagy gyík fejlődik belőle. Van, amikor a nő ételébe teszi bele a duppy a testének azt a kivonatát, amely már egy meglévő magzatot száll meg. Ez ellen sós, borsos étel fogyasztásával lehet védekezni, amelyet a duppy ki nem állhat. Más védekezési lehetőséget jelent a ház időnkénti átrendezése, hogy a duppy eltévedjen. Háton nem szabad aludni, és piros vagy fekete alsónadrágot kell viselni, ami fizikailag megakadályozza az erőszakot. De ez sem elég teljesen, mert az alvó nő nem igazán tud védekezni.

Ha egy nő álderhességet visel, vagy annak gyanúja áll fenn, akkor hagyományos gyógyítót keres fel egy duppy vélt látogatása után; vagy ha növekszik a hasa, miközben úgy tudja, hogy nem lehet várandós; vagy ha túl korán vagy későn következik be a szülés; vagy ha egyszerűen ráfogja a várandósságra, hogy az álderhesség. A gyógyítók nélkül a betegségek igazi okai nem tudhatók meg, ezért az emberek a klinikai kezelés után gyakran keresik fel őket. Ezek a „természetgyógyászok” az igazi orvosok „segítői”, és a boszorkányoktól tulajdonképpen csak abban különböznek, hogy amíg a boszorkányok éjjel, a társadalom kívülállóiként rontanak, átkokat szórnak, addig ők nappal, a társadalom és az egyház keretein belül gyógynövényekkel és vallási rítusokkal gyógyítanak. Természetesen az álderhesség csak akkor derül ki, ha a szülés túl korai (spontán vetélés vagy koraszülés), vagy kilenc hónap után sincsen gyermek, vagy van ugyan gyermek, de torzszülött. Alljon itt egy példa arra, hogyan születik egy boszorkánygyerek álderhességből. A bába egy fehér gyertyát⁷³ háromszor visz el a páciens lábai között és feje fölött, közben a 18. zsoltárt énekli. A gyertya füstje beszáll a hüvelybe – akárcsak a duppy esszenciája –, felmelegíti a méhet, kiolvasztja és elűzi a gonoszt onnan, mint a szúnyogot a füst. Megmossa a páciens lábát hideg vízzel, megkeni az asszonyt Szűz Mária olajával, vagy a Győztes olajával. Ezután a gyertyát a bejárati ajtóhoz helyezi, s egy-egy kanál ricinusolajat és fehér rumot ad a nőnek, hogy megindítsa a szülést. Szülés után a Győztes és az Ördög olajából, mirrhából, fahéjból és kakukkfűből álló keveréket készít egy csészéaljban, a kapuhoz viszi, s rendre utasítja a boszorkánygyerek szellemét: „Könyörögve kérlek, távozz e kapuból azonnal!” Aztán eltemeti a keveréket az ajtónál. Az esetlegesen méhben maradt szövetek eltávolítása céljából aloe

⁷³ A boszorkányok fekete gyertyát használnak.

verából, szennabokorból és egy fél, fáról levágott citromból készült teát kell innia az anyának. Ez a szertartás minden bábánál másképpen alakul, de az elemek és a lényeg ugyanaz. Ma már inkább a gyógyítók segédkeznek a boszorkánygyerekek világra hozatalánál, nem a hagyományos bábák. Akármi is jön a világra, nem kell meggyászolni, mert nem számított igazi babának a jamaikaiak szemében. Persze van olyan bába, aki eltemeti az ilyen elvetélt, vagy halva született, torzszülött szerencsétlen magzatokat is, annak a háznak a kertjébe, ahol világra jöttek. Ám mindez az anyának – látszólag – nem jelent semmit. Neki az a fontos, hogy végre megszabadult az álterhességtől, a boszorkánygyermektől, s megkönnyebbülhetett.

A gonosz szellemek elűzésének más módjai is vannak, amelyeket a gyógyítók alkalmaznak. Így például elterjedt a zászlók lobogtatása, vagy a körbeforgás, amellyel mintegy „kicentrifugálódik” az ártó szellem. Ismét mások szódásüveg felrázásával és felbontásával, vagy azok kupakjának kilyukasztásával kergetik el a gonoszt, miközben a résztvevőkre ömlik a szódavíz. Vannak, akik nyelveken beszélnek. A sok különféle szokásban egy a közös, a lényeg: az elvetélt szövetmaradványokat ki kell üríteni a méhből, mert ez az egészség egyik feltétele.

Az álterhesség fogalma mögött társadalmi jelenségek bújnak meg, ugyanis a hamis hasnak az egyetlen, fenn említett biológiai okon kívül, számos szociális, morális okot tulajdonítanak. Tulajdonképpen társadalmi, családi feszültségek jelennek e mögött.

A jamaikai társadalomra jellemző a kölcsönösség, a rokonok, családtagok közötti önzetlenség. Ez egyfajta kötelezettség, amely, természeténél fogva, megbántódásokkal, sértődésekkel járhat. Kötelező segíteni a rokonon, mert egy vérből valók. Ugyanez igaz a házasságra, bár ott nincs vér szerinti rokonság, ám a házastársat mégis rokonnak kell tekinteni. Sokszor nincs lehetőség a segítségnyújtásra a szegénység vagy más ok miatt, így a kötelezettségnek nem lehet mindig eleget tenni. Viszont megbántódni sem lehet nyíltan. Mindennek következménye, hogy az így keletkezett feszültségek valamilyen módon kifejezésre jutnak.

A feszültségek kifejezésére egyfajta lehetőség a férfi–női kapcsolat is. A férfiak anyagilag nem segítik megfelelő mértékben a várandós anyákat. A nők ezért a férfiakat felelőtlennek, és a szülői szerepre alkalmatlannak tartják. A nőkre hárul a gyermekvállalás egész terhe. Az álterhességgel a nők kifejezhetik neheztelésüket a férfiak irányában felelőtlenségük és promiskuitásuk miatt. A férfiak a szellemeket vádolják, s ezzel mutatják ki nemtetszésüket, amiért elvárják tőlük, hogy támogassák utódaikat. A nők egymást is vádolják azzal, hogy boszorkánygyermeketek jutattak beléjük. Ezzel az egymás közötti versengés feszültsége is megmutatkozik. Az álterhesség a házasságtörés büntüdatára is gyógyírt jelent.

Vannak, akik a másíknak kívánnak álerhességet, s ezt boszorkányoktól is kérik. Az ilyenek rendszerint irigykedő, férjet akaró nők, megházasodott fiúgyermeket visszakívánó anyósok. Itt kifejezetten nők közötti feszültségről van szó. Más jellegű feszültséget jelent az, ha a férfi több nőt szeretne magának, vagy ha az asszony anyagi helyzete miatt más férfi felé is fordul, aki cserébe ajándékot hoz neki.

Az álerhesség fogalma arra is jó, hogy az emberek az érzelmileg és fizikailag is fájdalmas vetéléseknek és a torzszületéseknek értelmet adjanak. Végezetül pedig a magzatgyilkosság is elkendőzhető vele, mert ha az anyának nem kell a gyerek, akkor egyszerűen csak ráfogja az állapotára, hogy nem más az, csak álerhesség.⁷⁴

Óceánia

Óceánia országai közül egyet veszek szemügyre, Pápua Új-Guineát, a térség legnagyobb lélekszámú országát. Bár Új-Zéland is ide tartozik, de tekintettel az európai eredetű kultúra erős hatására, a mai állapotok sok mindenben hasonlítanak a későbbiekben tárgyalandó angolszász országokéra, ezért itt külön nem tárgyalom.

Pápua Új-Guinea

Vizsgálódásom elsősorban a Kelet-Sepik tartományra összpontosul, különösen annak déli és középső részére, Woserára. E tartományban a legelterjedtebb népcsoport ma az *abelam*. Két fő beszélt nyelvük a nanakundi és a melanéziai pidgin.

Az abelamok egyik törzse a gyógyítás szerepét látja el. Tagjai közül kerülnek ki a hagyományos gyógyítók (*nianmi*). Ez a törzs foglalkozik a fiatal nők termékenységével is, azt különféle rítusokkal igyekszik biztosítani. Például azzal a szertartással, amelyben minden lány tízéves korában vesz részt, s amely később a vetéléssel is kapcsolatba hozható. A ceremónia lényege, hogy a gyógyító különleges keveréket (szintén *nianmi*) ad a lánynak, amely egy darab főtt, szárított, kókusszal és kenyérfa gyümölcsével vegyített köldökzsinórból áll. Később,

⁷⁴ SOBO, Elisa Janine: *Cultural Explanations for Pregnancy Loss in Rural Jamaica*. In: Cecil, Rosanne (szerk.): *The Anthropology of Pregnancy Loss*.

amikor az asszony megfogant, egy kagylógyűrűt kell adnia a gyógyítónak fizetségként.⁷⁵ A terméketlenség ellen még számos más szokás is létezik.

Az első menstruáció után a legidősebb lányt egy, a kisebbeket fél évre nem engedték el családjuktól. Ma ez az időtartam egy-két hónap. Ezen időszak alatt a lány senkivel sem találkozhat. Feladata, hogy egész nap egyfajta zsákot (*bilumot*) készít. A bilumban, sok egyéb dolog mellett, a csecsemőket és a kisgyermekeket is hordozzák. A külvilágtól való elzárás végén egy *singsing*nek hívott táncos-zenés ünnepséggel, néhol tetoválással jelzik, hogy a nő készen áll a házasságra.

A fogantatáshoz elengedhetetlen a természeti szellemek (*wala, masalai*) hozzájárulása. Ezek a szellemek folyókban, patakokban laknak. Mikor az asszony a folyó partján jár, a szellemek az asszony hüvelyén át a méhébe helyezik a babát. Természetesen ez nem elégséges, ezután sok közösülésre van szükség, mielőtt a nő elkezdi magzatát hordani.

Amikor az asszony áldott állapotba került, egy másik, speciális gyógyító törzshöz is elmehet, hogy yfelkeresse a *kusndut*, aki minden betegséget orvosol, vagy a *mindut*, aki kifejezetten a várandós, szoptató anyákat és szopós csecsemőket gyógyítja. Régebben általában a *mindu* állapította meg a várandósságot, ma pedig maguk a nők. Mikor az első jeleket észlelik, két hónapos várandósnak ítélik magukat. Azok, akik magasabb szintű oktatásban is részt vettek, a vérzés elmaradását figyelik, s akkor egy hónapos várandósnak tekintik magukat. Megállapíthatjuk tehát, hogy a várandósságot viszonylag korán fel- és elismerik.

Az anyák minden tőlük telhetőt próbálnak megtenni a gyermekért, s már a magzatért is. A negyedik hónaptól a várandós anyának meg kell tartóztatnia magát az étkezésben és más területen is, hogy a szülés ne legyen nehéz. Ha az anya kutyát kergetett vagy disznóhúst evett, a gyermek félve fog előjönni a születéskor. A csecsemő csüngené fog a méhen, mint a kuszakusz⁷⁶ a fán, benn marad a méhben, amint a fára kergetett gyík a fán marad, vagy a nyaka köré tekeredik a köldökszínór, mint egy kígyó, ha az anya a várandósság során ilyen állatokat eszik. A szülés után a gyermek egészsége érdekében más előírásokat kell figyelembe venni. A várandósság alatt azonban vannak olyan szabályok is, amelyeket nem a gyermek élete és egészsége, hanem a közösség érdekében kell betartani, mivel az áldott állapotot tisztátalannak tartják, akár csak a menstruációt és a szülést.

⁷⁵ Az abelamoknál régen kagylógyűrű volt a fizetőeszköz.

⁷⁶ A *kuszkusz* fán lakó kúszó erszényes.

Ha a várandós anyának fájdalmai vannak (fenyegető vetélés), a minduhoz kell mennie, aki levegőt lehel a hasára ugyanúgy, ahogy a nianmi is ezt teszi a terméketlen anyával. Közben kezét a hátára teszi, vagy azt javasolja neki, hogy fogyasszon zöldségfélét, szágót⁷⁷ és yamgyökeret⁷⁸. A fizetség kagylógyűrű. Amennyiben nem használt a gyógyítási kísérlet, egy kusnduhoz kell menni. A várandósság előrehaladottabb állapotában jelentkező fájdalmak esetén mindenképpen célszerű az anyának otthon maradnia. Az otthonmaradás azonban nem tesz jót teljesen, mert a hiedelem szerint minél többet dolgozik az anya, annál erősebb lesz a gyermeke. Ha az anya otthon marad, gyenge, pici csecsemő fog születni. Így tehát ez az ő felelőssége, őt vádolják érte.

Spontán vetélés vagy halva születés esetén az abelamok elsősorban nem fizikai, biológiai, inkább társadalmi, szellemi okot keresnek magyarázatul. Ok lehet a családon belüli konfliktus, vagy az, hogy viselkedésükkel a szülők megsértettek egy természeti szellemet. A természeti szellemek ugyan szükségesek a fogantatáshoz, ám az egy hónapnál fiatalabb csecsemők és a magzatok számára ártalmasak lehetnek. Így, ha az állapotos édesanya folyóparton megy, hangosan énekel vagy egy walának szentelt köre lép, a wala beléphet a nő testébe, árthat a magzatnak, s meg is ölheti. Az éles kés használata az anya vagy az apa részéről is megsérthet egy walát, amiért a gyermek vakon, vagy testen sebekkel születhet. Hasonlóképpen árthat a nianmi is. Ha nem kapta meg fogantatás után az asszonytól a fizetését, azt megtorolhatja, és megbetegítheti a magzatot, vetélést vagy halva születést is elő tud idézni. Mindezen okok mögött végső soron azonban a szülők – leginkább az anya – állnak, akik megsértettek valamilyen tabut, s a fentiek ezek következményei. Itt is jól mutatkozik, amit korábban már megállapítottam, hogy az anyát okolják leginkább mindenféle születési rendellenességért.

A fiatalon elhunytakat, a meghalt gyermekeket a ház mellé temetik, hogy a boszorkányok ne egyék meg a húsát. A ház mellett könnyebben tartják szemmel a sírt. A boszorkányok valójában élő nők lelkei, akik éjszaka elhagyják az alvó asszony testét, s így másoknak ártani tudnak. A boszorkányoktól való félelem az egyik ok arra is, hogy sok nő egyedül szül, s így védi a gyermekét velük szemben. A férfi varázslók is árthatnak másoknak, de ők tanulták a szakmájukat, s mindent tudatosan tesznek. Ezzel szemben a boszorkányok nem tehetnek róla, hogy azok, s minden, amit tesznek, igazából nem tudatos, hanem gondatlanságból van. Így a spontán vetélés, a torzszülött mind gondatlanság eredménye. Emiatt csak a nők tehetnek róla, nem a férfiak.

⁷⁷ A szágó néhány pálmafélé, főleg a szágópálma keményítőben gazdag beléből nyert lisztszerű anyag.

⁷⁸ Az abelamok szent növénye, amely központi helyet foglal el a különféle vallási rítusokban és az élet egyéb területén is.

Végezetül, abból, hogy a születés után hogyan bánnak a beteg vagy gyenge csecsemőkkel, következtetéseket lehet levonni arra vonatkozólag, hogy a spontán vetélés vagy a halva születés mennyire jelent nagy tragédiát az ott élő embereknek. Például, ha kis testű gyermek születik, ugyanúgy megpróbálják szoptatni, mint az egészséges újszülötteket. Ha a gyermek megmarad, akkor minden jól alakult, ha nem, azt is természetesnek tartják. Ha mozog a gyermek, de nem sír fel vagy éppen torzszülött, akkor hagyják meghalni. Ugyanígy, a spontán vetélés sem okoz látszólag nagy traumát a nőknek, mégis megtalálható az a sok szokás, előírás, amely a magzat életét és a születendő utód egészségét védi. Vajon ezek megléte pusztán az utód gazdasági értéke miatt van?⁷⁹

Ázsia és a keleti vallások

Hinduizmus

A klasszikus hindu tanítás szerint az emberi tudat átvándorlása a fogantatáskor következik be. Kisebbségben voltak azok, akik azt tartották, hogy a lélek inkarnációja a hetedik hónapban lép fel.⁸⁰ A magzatot élő, tudatos személynek tartották, aki védelmet érdemel. Ezért tilos volt megölni. A *Rig Veda* egyik himnusza⁸¹ a magzatok védelméért könyörög, amibe a spontán vetélés elleni védelem is beletartozhat.⁸² A hinduk a vetélést és a csecsemő halálát annak előző életében elkövetett gonoszságai következményének tartják.⁸³ Ennek ellenére a hinduk hamvasztást csak azoknak adnak, akik legalább három napig éltek az anyaméhén kívül. A magzatokat és a három napnál fiatalabb csecsemőket hamvasztás nélkül temetik el, mivel nekik nincs szükségük a hamvasztás tisztító hatására. Természetesen egyes családok tesznek kivételeket, és elhamvasztják az

⁷⁹ WINKWIST, Anna: *Water Spirits, Medicine-men and Witches: Avenues to Successful Reproduction among the Abelam, Papua New Guinea*. In: Cecil, Rosanne (szerk.): *The Anthropology of Pregnancy Loss*.

⁸⁰ HUGHES, James J. – KEOWN, Damien: *Buddhism and Medical Ethics: A Bibliographic Introduction*. In: *Journal of Buddhist Ethics*, 1995. 2. évf. (<http://www.changesurfer.com/Bud/BudBioEth.html>)

⁸¹ Hetedik könyv, XXXVI. himnus.

⁸² *Dancing with Siva Lexicon*. „Abortion” címszó. (<http://www.hinduismtoday.kauai.hi.us/books/dws/DWSLexicon.html>)

⁸³ Encyclopædia Britannica: *Death*.

(<http://www.britannica.com/bcom/eb/article/printable/0/0,5722,117780,00.html>)

elvetélteket is.⁸⁴ A magas kasztba tartozó *nagaráknál*, ha egy várandós asszony meghal, először eltávolítják belőle a magzatot, eltemetik, majd úgy hamvasztják el az anyát.⁸⁵

Falusi Észak-India

Érdemes egy kicsit részletesebben szemügyre venni a hinduizmus őshazájának egy szűkebb részét, Észak-India falusi vidékeit (Bidzsor). Nemcsak vallási szemszögből, hanem teljes társadalmi összefüggéseiben célszerű vizsgálni, hogyan jelenik meg a spontán vetélés napjainkban ezen a vidéken.

Indiában az utódnak elsősorban fontos gazdasági értéke van, amely olyannyira meghatározó, hogy ha például egy asszony terméketlen, akkor a férje helyenként még új asszonyt is hozhat a házhoz. A gyermek a férj tulajdona, mivel ő ültette a magokat az asszonyba. Mindezen okokból kifolyólag a feleségnek mindenképpen egészséges utódot kell világra hoznia. Ezért különféle óvintézkedéseket kell tennie a koraszülés és a spontán vetélés elkerülésére.

A koraszüléstől félnek, mert tudják, hogy a babának megfelelő ideig kell az anyaméhben tartózkodnia, hogy erős és egészséges legyen. A koraszülés okai közé tartozik az itteniek szerint, ha az anya úgymond túl meleg (*garm*).⁸⁶ A melegség hatására a méhszáj kinyílik, és összehúzódások keletkeznek. Ugyanígy a korai várandósságot is az anya túlzottan meleg mivolta okozhatja. Ám az sem előnyös, ha a nő nagyon hideg (*thandā*), mert akkor nem tud foganni. A melegség hasznos is lehet, mivel segíthet a fogantatásban, ugyanakkor a megfogant magzatra veszélyes. Ha csak kissé meleg az asszony, akkor a magzat neme leány lesz, ha pedig jobban, akkor fiú, akinek – a fentiekből következően – kisebb az esélye arra, hogy egészségesen, időben szülessen meg.

A meleg–hideg ellentétpáron alapszanak azok az óvintézkedések is, amelyeket az étkezés terén kell betartani. Mivel az elképzelések szerint a magzat az anya visszatartott menstruációs véréből táplálkozik, ami meleg, ezért igyekezni kell inkább hidegnek számító ételeket (például rizs) fogyasztani a vetélést okozó túlmelegedés ellen. Persze nem maradhat el a meleg ételek mértékletes fogyasztása sem, mert az termeli a magzatnak táplálékot adó vért. A hideg ételek előnyben részesítése főleg a várandósság elején fontos. Kerülendő az úgynevezett „szeles” (a belekben gázokat termelő) ételek is.

⁸⁴ RAFFLER-ENGEL, W. von: *i. m.*

⁸⁵ Encyclopædia Britannica: *Death*.

⁸⁶ A következőkben látni fogjuk, hogy fontos szerepet játszik a meleg és a hideg átvitt értelmű fogalma. A meleg a férfiúival, az aktivitással, a hideg a nőivel, a passzivitással van összefüggésben.

A közösülés is melegít, mivel meleg jut az asszonyba, ezért az is kerülendő a várandósság alatt. A gyógyszerek, s a betegségek is (például láz) szintén hasonló káros hatást fejtenek ki, s vetélést okozhatnak.

Korlátozni kell a mozgást, óvni kell a várandós anyát rázkódással szemben, esés ellen. Ajánlott a kevesebb munka és emelés, mert azok görcsökhöz vezethetnek.

Ha a nő a várandóssága alatt vérzik, és hasi fájdalmai vannak (fenyegető vetélés), azonnal hideg ételeket kell fogyasztania, a nemi életet be kell szüntetnie, a munkától tartózkodnia kell, s feltett lábbal kell feküdnie, hogy a magzat ki ne essen a hasából. A bábák hagyományos népi gyógyszereket ajánlanak, mint például egy helyi gyógykészítménnyel összekevert, szárított vízililiom-magot és szárított vízi gesztenyét, amelyet hideg tejjel kell meginni.

Ha mégis torz gyermek születik, az anyát hibáztatják: biztosan az ajtóban állt napfogyatkozásokor, vagy gyenge volt a teste. Máskor pedig a gonosz szellemekre fogják az esetet. Ám a gonosz szellemek hatását is ki lehet védeni azzal, hogy az anya nem megy lakatlan helyre, erdőbe, temetőbe és hamvasztóhelyekre. Ha ezt nem teheti meg, amulettet visel várandóssága során. Mindenesetre, ha az amulett viselése ellenére a vetélés vagy torzszülött csecsemő világrajövele mégis bekövetkezik – mert a gonosz szellemeket még ezzel sem lehet teljesen elűzni –, ez nem mentesíti az anyát a vádak alól. Szintén ok lehet a vetélésre, ha más irigy szemmel nézett az anyára.

Mennyire számítanak a korai vetélések? A *bidzsnoriak* rendszerint csak a harmadik hónaptól nevezik várandósságnak az áldott állapotot. Addig eltolódott menstruációról (*dyn charhnā*) beszélnek. Nincs szó babáról sem. Mivel nézeteik szerint csak a harmadik hónaptól lép a lélek az emberbe, ekkor alakul ki a baba neve, a testrészek, és ekkor tapad meg a baba, eddig az időpontig csak vércsómóról, elhulló babáról (*bachā girnā*), vagy elhulló hasról (*pet girnā*) beszélnek.

A magzat fejlődéséről kialakult nézetek mellett az is gyengíti a veszteségélményt, hogy a gyakorlatban sokszor nincs mód betartani az előírásokat. A feleség, aki a férj családjához került, elszakad saját szüleitől, s teljesen ki van szolgáltva új családjának. Semmilyen tulajdona nincs, s új családjában nem kap semmi többletet csak azért, mert várandós. Ehhez társul még az is, hogy a nagy szegénység miatt arra sincs lehetősége, hogy a munkában visszafoghassa magát valamelyest. Ha gond van, nincs pénz és idő orvoshoz menni, orvosságra sem telik a nagy többségnél. Az orvos felkeresését az is megnehezíti, hogy az asszonyokat szégyenérzet tölti el, amikor áldott állapotba kerülnek, mert az fényt derít nemi életükre, ezért várandósságukkal nem dicsekednek, és sokáig titkolják azt.⁸⁷ Csak többszöri vetélés esetén jár ki a pihenés, esetleg a szülői házhoz va-

⁸⁷ Ennek ellentéte is megtalálható: Közép- és Dél-Indiában léteznek várandóssági rítusok is.

ló pár hónapos visszatérés. Ami pedig a nemi megtartóztatást illeti, a nők nagy része szintén nem tudja betartani az előírásokat, mert a férfiak nem veszik figyelembe, hogy feleségük gyermeket hordoz méhében.

Rendszerint semmilyen gyógyszerterápia nem követi a magzat elvesztését. A ronkok megdorgálják az anyát, arra buzdítják, hogy ne sírjon, de semmilyen vizsgáztató szó nem jár, csak a már megszületett gyermek esetén. A magas termékenység és a sok gyermek is hozzájárul a veszteségélmény és a kudarcérzet elnyomásához, amely annak ellenére is nyomot hagy az itteni asszonyokban, hogy sokszor nem is tudják felsorolni a vetéléseket, és az azokat érzelmileg elnyomó csecsemőhalálozásokat sem.

Buddhizmus

A buddhizmus átvette a klasszikus hindu tanokat, tehát a fogantatástól számítja az emberi élet kezdetét. Ám a fogantatás általuk elképzelt ideje – mai fogalmaink szerint – a magzati élet harmadik-negyedik hónapjára esik. A mai buddhista embriológia azt állítja, hogy a magzat fokozatosan válik személylé. Néhány buddhista a magzati életet közelebbinek tekinti az állati, mint az emberi léthez. A magzatgyilkosságot a klasszikus buddhizmus teljesen, a mai pedig általánosságban elítéli.⁸⁸

A buddhisták – a reinkarnációba vetett hitük miatt – a magzat halálát nem tekintik az élet végének. Így a magzatgyilkosságot és a vetélést is inkább olyan szerencsétlenségnek tekintik, amikor is a léleknek vissza kell térnie a Buddhák világába, hogy később újra megszülethessen.⁸⁹ A buddhistáknál nincsen vallásos ceremónia, ha a baba az anyaméhben hal meg. A magzat vetélése után együtt medítálnak, és a szerető kedvesség gondolatait küldik neki, hogy következő életében ne haljon meg ilyen hamar. Amikor a magzat négy-öt hónapot eltöltött az anyaméhben, a lélek már jelen van, s így a magzat képes az újjászületésre. Ha a magzat ennél fiatalabb korában hal meg, akkor a buddhisták szerint még nincs benne elég élet, ami a temetést indokolná. Legalább három hónaposnak kell lennie ahhoz, hogy lelke átjuthasson a következő nemzedékbe.⁹⁰

⁸⁸ HUGHES, J. J. *et alii*: *A Bibliographic Introduction*.

⁸⁹ CHAMBERLAIN, Gary L.: *Learning from the Japanese. (Pro-life rituals in Buddhism and Shinto.)* In: *America*, 171. évf., 7. szám 14–16. oldal, 1994. szeptember 17. (<http://sino-sv3.sino.uni-heidelberg.de/FULLTEXT/JR-EPT/gary.htm>)

⁹⁰ RAFFLER-ENGEL, W. von: *i. m.*

Kínában az elvetélt magzatot a földbe temetik, a szülők meglátogatják a sírt, és virágot visznek minden évben, a hagyományos májusi gyásznapon. (Az „egyke-korszak” állami kényszerrel kivégzett magzatait nem szabad eltemetni!)⁹¹

Japán, sintoizmus

Japánban a buddhizmus keveredett a helyi sintoista vallással. A sintoizmus, a buddhizmushoz hasonlóan, erős hangsúlyt fektet az életre. A régebbi korokban a gyermeket nagy értéknek tekintették. Olyannyira, hogy a gyermektelen asszonyt egyenesen abnormálisnak tartották.⁹² A két vallás gyermekpártisága ellenére a gazdagabb rétegekben már az 1400-as évektől egyre jobban elterjedtek a gyermekgyilkosságok, mivel a túl sok gyermeket nem tartották erkölcsösnek.⁹³ A 20. század elején a magzatgyilkosság tiltott volt, és elítélték.⁹⁴ A II. világháború után a magzatgyilkosságot liberalizálták, így ma hatalmas számban ölik meg a magzatokat. A japánoknál a magzatgyilkosság és a vetélés nagyon szorosan összefonódik (régebben nem is tettek különbséget a kettő között⁹⁵), ezért a következőkben leírtakat is ennek a fényében kell szemlélni.

A sintoizmus szerint az életet a *kami* vagy az istenek adják, és a család őseinek lelkében őrződik meg, ők biztosítják az új élet magját. A magzatgyilkosság vagy a vetélés így egy hosszú „életláncolat” megszakítását, megszakadását jelenti.⁹⁶ A japánok a magzatot három-öt hónapos korig nem tekintik kifejezetten embernek.⁹⁷ A megölt és meghalt magzatot a *mizuko* szóval illetik, ami anyit jelent, mint a „víz gyermeke”, vagy „világtalan gyermek”, aki nem látja meg a napvilágot és édesanyja arcát.⁹⁸ A buddhizmus szerint ugyanis az élet folyadékból jön, s oda is tér vissza. Az új ember folyékony, fokozatosan lép az isteniből az emberi világba s szilárdul meg. Ez a folyamat a születéssel nem ér véget. A magzat abban a szakaszban van, amikor kilép az ősi vizekből. A megölt vagy meghalt magzat visszatér a vízbe, amíg nincs újabb lehetősége az újjá-

⁹¹ *i. m.*

⁹² *i. m.*

⁹³ LITTLEJOHN, Ronnie: *Liquid Life: Abortion in Japan*. William Lafleur munkájából. (<http://www.belmont.edu/Humanities/Philosophy/courses/PHI152F98/abortionjap.html>)

⁹⁴ *i. m.*

⁹⁵ William LAFLEUR levele a szerzőnek, 2000 nyara

⁹⁶ CHAMBERLAIN, G. L.: *i. m.*

⁹⁷ RAFFLER-ENGEL, W. von: *i. m.*

⁹⁸ CHAMBERLAIN, G. L.: *i. m.*

születésre.⁹⁹ Addig is boldogtalanul vándorol¹⁰⁰, egyfajta pokol tornácán van, amit *Szai-no-kawará*-nak hívnak. Ez szó szerint azt jelenti, hogy „Szai földjének folyópartja”.¹⁰¹

A mizuko fogalma már nagyon régen megtalálható a japán köztudatban, jól-lehet az ezzel kapcsolatos szertartások (*mizuko kujo*) csak az elmúlt évtizedekben éltek fel újra.¹⁰² A XVII. századtól kezdve ismerünk olyan szokásokat, amelyek segítettek a nőknek feldolgozni a magzatok és a kisgyermek halálát követő szomorúságot és gyötrődést. Ezek a szokások vonatkoztak minden gyermekét elvesztett anyára, függetlenül attól, hogy spontán vetéléssel, halva születéssel, csecsemőkori halálozással vagy magzatgyilkosság által veszítették el gyermeküket. (A meggyilkolt magzatokat a japánok ugyanúgy meggyászolják, mint az elvetélteket.¹⁰³) A meghalt gyermekekért a XVIII. században kezdtek el szobrocskákat állítani.¹⁰⁴ Ezek a szokások először a nők kötetlen szertartásai voltak, amelyeken pap nem vett részt.¹⁰⁵ A szertartásokról az első írásos emlék 1793-ból származik¹⁰⁶. A II. világháború után, amikor a magzatgyilkosságot legalizálták Japánban, a szertartások elterjedtek,¹⁰⁷ és sok helyen üzleti jelleget öltöttek.¹⁰⁸ A mizuko kujo iránti igény a hetvenes években nőtt meg ugrásszerűen, amikor is 1975-ben először bemutatták a televízióban.¹⁰⁹ Ma több ezer templomban tartanak ilyen szertartásokat.¹¹⁰

A mizuko kujo szertartásokban egyrészt az elvesztett magzat felett érzett személyes szomorúság és sajnálat, másrészt a megtorlástól (*tatari*¹¹¹) való félelem, a bűntudat¹¹² és a bocsánatkérés¹¹³ jut kifejezésre. A sintoizmus szerint az iste-

⁹⁹ LITTLEJOHN, R.: *i. m.*

¹⁰⁰ CHAMBERLAIN, G. L.: *i. m.*

¹⁰¹ LITTLEJOHN, R.: *i. m.*

¹⁰² TEDESCO, Frank M.: *Rites for the Unborn Dead: Abortion and Buddhism in Contemporary Korea*. In: *Korea Journal*, 36. évf. 2. szám, 1996. nyár, 61–74 oldal. (<http://www.buddhapia.com/eng/tesesco/kjabo.html>)

¹⁰³ CHAMBERLAIN, G. L.: *i. m.*

¹⁰⁴ *i. m.*

¹⁰⁵ *i. m.*

¹⁰⁶ William LAFLEUR levele a szerzőnek, 2000. nyár.

¹⁰⁷ CHAMBERLAIN, G. L.: *i. m.*

¹⁰⁸ MARTIN, Elaine: *Rethinking the Practice of Mizuko Kuyo in Contemporary Japan: Interviews with Practitioners at a Buddhist Temple in Tokyo*. (<http://bama.ua.edu/~emartin/publications/mkarticl.htm>)

¹⁰⁹ CHAMBERLAIN, G. L.: *i. m.*

¹¹⁰ TEDESCO, F. M.: *i. m.*

¹¹¹ LITTLEJOHN, R.: *i. m.*

¹¹² MARTIN, E.: *i. m.*

¹¹³ LITTLEJOHN, R.: *i. m.*

nek megtorolják a magzat megölését, ezért – a buddhizmus szerint is – ki kell engesztelni a magzatok lelkét.¹¹⁴

A mizuko kujóra járó emberek többsége hónapról hónapra rendszeresen megjelenik a szertartáson. Van, aki már tíz–húsz éve jár, s rengeteget utazik a templomig. A mizuko negatív élménye sokakat életük végéig elkísér, közülük számosan húsz–harminc évvel ezelőtt elvesztett gyermekükért kezdik a szertartásokat látogatni. Legtöbben az általuk vagy rokonuk által megöletett magzatokért engesztelnek, mások gyermekük spontán vetélése vagy halva születése, rokonuk vetélése miatt járnak a szertartásokra, vagy egyszerűen hálaadásból, amiért gyermekük egészségesen megszülethetett. Ismét mások azért járnak, hogy áldott állapotba kerülhessenek. A tokiói Honpodzsiban például mintegy hetven ember vesz részt rendszeresen a szertartásokon. A legtöbbjük 40–60 éves nő, egyötödük fiatalasszony, néhány férfi és fiatal pár. Mind középosztálybelinek tűnik. A nagy templomokban pedig rengeteg ember fordul meg.¹¹⁵

A Honpodzsi templomban a szertartás a következőképpen zajlik le. Reggel a résztvevők összegyűlnek, bejelentkeznek, majd befizetik a tagdíjat. Nevüket egy kis fatáblára vésik. A körülbelül egyórás szertartás alatt a *Lótusz Szútra* részeit¹¹⁶ éneklük a pappal, aki ezután záróbeszédet mond. Később egy közösségi óra következik a szomszéd helyiségben, itt kis csoportokban beszélgetnek, ételt fogyasztanak. A pap nem mindig vesz részt ezen, de a felesége igen. A kötetlen beszélgetés során azonban sosem esik szó a mizuko szomorú élményéről, így egy résztvevő sem tudja, hogy a többiek miért jöttek. Délután újabb résztvevők számára ismétlik meg a szertartást. A mizuko kujo alkalmak havonta ismétlődnek.¹¹⁷

A mizuko szertartások tehát nem temetések. Japánban általában nem temetik el az elvetélt magzatokat, bár vannak olyan templomok, ahol a szülők kérésére ezt mégis megteszik.¹¹⁸

Mizuko szobrok

¹¹⁴ CHAMBERLAIN, G. L.: *i. m.*

¹¹⁵ MARTIN, E.: *i. m.*

¹¹⁶ *i. m.*

¹¹⁷ *i. m.*

¹¹⁸ RAFFLER-ENGEL, W. von: *i. m.*

Kokeshi babák

A szertartásokon túl – főleg a nagyobb helyeken – szobrokat is állítanak. Ezek a szobrok *Dzsidzódó* isten szobrai, melyeket a magzatok lelkéért állítanak a szülők.¹¹⁹ *Dzsidzódó* isten a gyermekek patrónusa, beleértve a halva született csecsemőket, a megölt és meghalt magzatokat is.¹²⁰ Kapcsolat van a *Dzsidzódó*-szobrok és -képek, valamint az Északkelet-Japánban kifejlődött *kokeshi* babák között. Ezek a fa babák – többek között – a megölt vagy meghalt magzatot „pótolták”, és ha valaki ilyet hordott magával, akkor azzal azt fejezte ki, hogy együtt érez a meghalt magzattal, bocsánatot kér tőle, és ígéretet tesz neki.¹²¹ A több száz éves hagyományra visszatekintő *kokeshi* babák ma már más jelentéssel bírnak: a népművészet részét képezik, s kedvelt ajándéktárgyakká váltak.¹²²

Csicsibu városában, Siun-zan *Dzsidzódó*-dzsi nagy templomához érkezte az ember figyelmét a hangszórókból hallatszódó szavakon, ritmikus szövegeken, énekhangokon és zenén kívül a templomot körülvevő hegyeken elhelyezett, gyermekméretű *Dzsidzódó*-szobrok kötik le. Ameddig ellátni, mindenfelé ilyen szobrok láthatók. A kis kő- vagy betonszobrok hosszú sorokban (lásd Szai-no-kawara) állnak egymás mellett, fel a teraszos magaslatokig. A szobrok élénk színekkel díszítettek, nagy piros előke látható rajtuk (amelyet a kisgyermekek használnak), körülöttük jen pénzürmék, játékok, ruhák, esernyők, kalapok és

forgók mindenütt. A szülők imádkoznak a gyermekért, hogy *Dzsidzódó* isten védelmezze őket a másvilágon való vándorlásban. Babákat és ruhákat ajánlanak fel a szobroknak, megmossák, friss virágokat tesznek eléjük. Ez az emlékhely temető és gyermekszoba hangulatának keverékét idézi, amely két dolog egy nyugati ember tudatában teljesen elválasztódik.¹²³

¹¹⁹ CHAMBERLAIN, G. L.: *i. m.*

¹²⁰ Hasedera. In: *A Guide to Kamakura for International Visitors* honlap. (<http://www.asahinet.or.jp/~qm9t-kndu/hasedera.htm>)

¹²¹ LITTLEJOHN, R.: *i. m.*

¹²² Mrs. TADA: *Interesting Kokeshi*. (<http://cyberfair.gsn.org/smis/interesting/kokeshi.html>)

¹²³ CHAMBERLAIN, G. L.: *i. m.*; LITTLEJOHN, R.: *i. m.*

Másutt is találhatók ilyen szoborsorok, mint például a tokiói Zogodzsi templomban, a Nikko folyó partján, Kojaszan templomváros temetőjének folyóvizében, fent a hegyekben, Nara közelében, a kamakurai Haszedera templomban. De néhány kisebb, kieső helyen lévő templomban (Nagaszaki, Hirosima, Kiotó templomai) és az Unzen Nemzeti Park forró, vulkanikus vizeihez közel is találhatók hasonló szobrok.¹²⁴ Szadó szigetén egy különösen mély benyomást keltő szoborsor látható, amelyet csak gyalog lehet megközelíteni. Ezek a kisebb helyek nem olyan vigasztalóak és reményteljesek, mint például a nagy Haszedera. Itt inkább a szomorúság és a komorság uralkodik.¹²⁵

Korea

Korea sok hasonlóságot mutat Japánnal, mégis jelentős különbségek vannak a két ország között a magzati veszteségeket illetően. Koreában éppúgy, mint más mezőgazdasági kultúrákban, a nagycsaládnak és a termékenységnek is nagy volt a kultusza. A gyermekgyilkosság – bár ismert volt – nem terjedt el a korábbi évszázadok során. A meddő nők ellátogattak a buddhista templomokba, hogy a gyermekért imádkozzanak. A hetvenes évek óta a gazdasági modernizáció miatt a nagycsaládos kultúra fokozatosan elszorvott. Ennek és a negatív népesedéspolitikának a következménye – éppúgy, mint Japánban – az elterjedt magzatgyilkosság,¹²⁶ amely kétszerte több, mint ahány gyermek születik.¹²⁷

Koreában a meg nem születetteket emberi szervekként kezelik. Még a gyermekek temetése is különbözik a felnőttekétől, őket általában mindenféle temetési szertartás nélkül hamvasztják és temetik el. Ha egy nő magzata elvetél, környezete csak az anya egészségével foglalkozik, a magzat lelkének sorsával nem.¹²⁸

Ellentétben Japánnal, itt nincsenek a megölt vagy meghalt magzatok számára széles körben elterjedt szertartások, nincsenek szobrok. Összesen mintegy tucatnyi szentély van, ahol a meg nem születettekért imádkoznak, de ezek sem pusztán erre korlátozódtak, mint Japánban. A szertartásokat az év folyamán elszórva tartják, amikor igény van rá. Talán egy időpontot lehet kiemelni, a hetedik holdhónap 15. napját; ez az Éhes Szellemek Ünnepe (*Ullambana*). Ilyen-

¹²⁴ CHAMBERLAIN, G. L.: *i. m.*

¹²⁵ LITTLEJOHN, R.: *i. m.*

¹²⁶ TEDESCO, F. M.: *i. m.*

¹²⁷ GLUCK, Caroline: *Korean Women Pray for Their Aborted Foetuses*. In: *The Straits Times*, 2001. augusztus 5. (<http://straitstimes.asia1.com.sg/asia/story/0,1870,61976,00.html>)

¹²⁸ TEDESCO, F. M.: *i. m.*

kor néhány buddhista a számára legkedvesebb templomban emléktáblát állít az elvetélt vagy megölt „víz gyermekeinek” csakúgy, mint a meghalt családtagoknak. De ez is csak ritka, újkeletű szokás. A házasszonyok esetében ezeket a táblákat jól lehet azonosítani a családnevek révén, de névtelenek a házasságon kívüliek esetében.¹²⁹

1985-ben *Szok Mjogak* szöuli buddhista szerzetes összeállított egy koreai fordítást mizukóval foglalkozó japán könyvekből. Ebben kitér arra, hogy a meg nem születettek lelkei hogyan félnek, szenvednek, és hogyan ártanak az élőeknek, hogy azok figyelmét magukra tereljék. Ekkor jelentek meg Koreában a felajánlások a meg nem születettek lelkéért (*nak t'ae-a ch'ondo-jae*). A szertartás során énekelnek, a Buddhák és boddhiszattvák nevét recitálják, felajánlásokat tesznek, és bűnbánatot tartanak, hogy megszabaduljanak gonoszítottuk karmikus következményeitől. Szintén fontos, hogy az anyák lelkileg meggyógyuljanak. A szertartásokon, *Szok Mjogak* könyvének megjelenése óta, néhány száz ember vett részt. *Szok Mjogak* ezeket a szertartásokat nemcsak a magzatukat megöletett anyáknak szánja, hanem azoknak is, akiknek spontán vetélés által halt meg gyermekük.¹³⁰

Szongdok buddhista szerzetesnő anyák és családok kérésére kezdett el a felnőtt halottakért végzett szertartások mintájára a meg nem született magzatokért *nak t'ae-a ch'ondo-jae* szertartásokat vezetni. 1991 óta minden évben mintegy 50–100 ember vesz részt rajtuk. A szertartások május végétől, a Buddha születésnapját követő napoktól július végéig tartanak 49 napon át (ez az általános temetési szertartás hossza is). A legtöbb résztvevő házasszony, a nem házasságok szegénylenek elmenni. A részvételi díj nagyon csekély. A szertartáson ételt ajánlanak fel a nyugtalan magzatok megbékítésére (gyümölcsöt, édességet, tejet, a hagyományos borsfelajánlással szemben), amelyet aztán a résztvevők elfogyasztanak. Az imák és a földre borulás alatt a hangulat nagyon ünnepélyes, ami összpontosítást, erőfeszítést igényel, de a háromórás szertartás után és az ebédkor nagyon kedélyes. Az olvasmányokat, amelyek az életet, a halált és az újraszületést érintő buddhista tanokról szólnak, minden héten *Szongdok* állítja össze. Szó esik arról is, hogy a megölt magzatok lelkei miért zaklatják az élőket.¹³¹

¹²⁹ *i. m.*

¹³⁰ *i. m.*

¹³¹ TEDESCO, F. M.: *i. m.*, GLUCK, C.: *i. m.*

Ószövetség, judaizmus

Ószövetség

A Biblia nem tartalmaz semmi közvetlen utalást arra vonatkozóan, hogy a magzatot embernek tekinti-e vagy sem. Ez – főleg az abortuszvitában – igen érdekes tanulmányokat eredményezett. Az életvédők és az abortuszpártiak gyakran ugyanazokkal a szentírási helyekkel próbálják álláspontjukat alátámasztani.¹³² Az Ószövetség kori ember annyit tudott, hogy Isten alkotta őt az anyaméhben,¹³³ de annak biológiai mikéntjéről már nem voltak ismeretei.¹³⁴ Azok az idézetek, amelyek alátámasztják, hogy a magzatot Isten már fogantatásától kezdve emberként kezelte, meghívta,¹³⁵ s amelyek a fogantatástól gyermeknek nevezik az új életet, és emberi tulajdonságokkal ruházzák fel,¹³⁶ egyértelművé teszik, hogy a Biblia emberként kezeli a magzatot. Más idézetek, amelyek gyermekáldozatokról írnak,¹³⁷ amelyek olyan személyeket említene, akik nem kímélik a magzatokat sem,^{138,139} vitára adnak okot. Az Írás azonban nem azt állítja, hogy a magzat nem ember, csak az ellenük elkövetett erőszakról és a magzat megbecsülésének hiányáról tudósít. Összességében azonban kimondhatjuk, hogy a Biblia ajándéknak és jutalomnak tekinti a méh gyümölcsét.¹⁴⁰ A termékenység nagyon nagy értéknek számít, a meddőség pedig az egyik legnagyobb kín, büntetés, ami nőt sújthat.

A vetélést is negatívan ítéli meg a Biblia. Találunk olyan részleteket, melyek közvetlenül a vetélésről szólnak: „Országodban nem lesz asszony, aki elvetél...”¹⁴¹ (Kiv 23:26). A Számok könyvében ezt olvashatjuk: „...ne legyen olyan, mint a halott újszülött, amelynek teste félig elenyészik, mire elhagyja anyja méhét!” (Szám 12:12), a Prédikátor könyvében (Préd 6:3) pedig ezt: „Lehet valakinek száz fia és ugyanannyi lánya, megérhet mégoly magas kort is, de ha nem élvezheti javait, és tisztes temetésben sincs része, akkor azt mondom: az elvetélt magzat boldogabb

¹³² ROBINSON, B. A.: *i. m.*

¹³³ Zsolt 139

¹³⁴ Préd 11:5, 2Mak 7:22

¹³⁵ Bír 13:7, Jób 31:18, Zsolt 22:11, Zsolt 71:6, Sir 1:14, Iz 49:5 stb.

¹³⁶ Ter 25:22, Zsolt 58:4, Oz 12:4 stb.

¹³⁷ Ter 38:24, 2Kír 16:3, 2Kír 17:17, 2Kír 21:6, Iz 57:5, Jer 7:31 stb.

¹³⁸ Ám 1:13, Oz 14:1, 2Kír 15:16

¹³⁹ ROBINSON, B. A.: *i. m.*

¹⁴⁰ Zsolt 127:3

¹⁴¹ A bibliai idézeteket a Szent István Társulat 1973-as kiadású Bibliájából vettem.

nála.” Aki tehát nem élvezheti a javait, és tisztos temetésben sincs része, az még az elvetélt magzatnál is boldogtalanabb. Ez arról árulkodik, hogy az elvetélt magzatot szerencsétlennek, boldogtalanak tartották (legalábbis a szent könyvek szerzői). Hasonlóan értelmezhető Jób panasza is: „Hogy nem pusztultam el már az anyaméhben! Vagy miért nem haltam meg, mikor megszülettem? (...) Mint koraszülött, akit, mielőtt élt, már elástak, volnék, mint a magzat, amely fényt sose látott.” (Jób 3:11,16), „Miért hoztál elő anyámnak méhéből? Haltam volna meg, mielőtt szem látott! Úgy volnék csak, mintha sose lettem volna, vittek volna sírba anyámnak méhéből.” (Jób 10:18–19)

Judaizmus

A judaizmus szerint az emberi lélek már a születés előtt létezik, az emberi élet mégis csak a születéskor kezdődik.¹⁴² A zsidó törvények szerint a magzat nem elfogadott emberi lény, amíg a feje vagy testének nagy része elő nem jön az édesanyja méhéből.¹⁴³

A zsidó elsőszülött fiúgyermek megváltása a születést követő harmincadik napon esedékes (Szám 8:14–18, 18:15–16). Ez a gyermek az anya méhének megnyitója. Felmerül a kérdés, meg kell-e váltani az elsőszülött gyermeket, ha korábban vetélés következett be? Az erre adott válasz azt is körüljárja, hogy a magzatot – aki a fentiekben említett zsidó tanítás szerint még nem él emberi életet – a gyakorlatban mégis mennyire tekintik embernek. Egy internetoldalon azt találtam, hogy ha a vetélés három hónapnál később következett be, akkor az elsőszülött fiúgyermek megváltása elmarad. Ha a magzat 40 napos kora előtt hal meg, akkor nem marad el. Ha 40 napos kor után, de három hónapos kor előtt, és a magzat még nem mutat kiformálódott emberi alakot, akkor sem marad el a megváltás a későbbiekben, de az apa nem mond áldást.¹⁴⁴ Ezek szerint a magzatot fokozatosan tekintik embernek. A konzervatív *Isidoro Aizenberg* szerint még a koraszülöttet is magzatnak kell tekinteni, ha harminc napon belül meghal (van temetés, de nincs más rítus).¹⁴⁵

¹⁴² RICH, Tracey R: *Birth and the First Month of Life*. 1997. (<http://www.jewfaq.org/birth.htm>)

¹⁴³ *Confronting...*

¹⁴⁴ DONIN, Hayim Halevy: *Zsidónak lenni... 16. fejezet: A születés*. (<http://www.zsido.com/books/donin/16fejeze.htm>)

¹⁴⁵ *What about babies who are stillborn or die shortly after birth?* In: *soc.culture.jewish FAQ: Jewish Childrearing Related Questions*. (<http://www.faqs.org/faqs/judaism/FAQ/12-Kids/section-22.html>)

¹⁴⁶ RUBIN, Debra: *Women find fulfillment in developing own Jewish rituals*. In: *Jewish Bulletin of Northern California*, 1996. november 8. (<http://www.shamash.org/jb/bk961108/suppfind.htm>)

A zsidó asszonyok régi és új imákat mondanak (biológiai) életük jelentősebb állomásainál: pl. havi vérzés, várandósság, szülés, vetélés, szoptatás, házasságkötés stb. esetén. Igény van bennük arra, hogy ezeknek az alkalmaknak legyen valamiféle vallásos kapcsolódásuk. Már a XVII–XVIII. századból ismerünk olyan, jiddis nyelven íródott egyéni imákat, amelyeket a várandósság egész ideje alatt, másokat pedig a hetedik vagy kilencedik hónapban lehetett mondani. Egy mai könyv pedig olyan szertartásokat és imákat ír le, amelyek a vetélésre és az abortuszra is vonatkoznak. *Orenstein*, a könyv szerzője kifejti, hogy a vetélés problémájának elismerése összetett dolog, mivel a zsidó hagyomány szerint másképp kell gyászolni az elvetélt magzatot, mint a megszületett ember halálát. Véleménye szerint azért él a hagyományban e gyakorlati megkülönböztetés, mert olyan gyakoriak voltak a vetélések és a halva születések, hogy a szülőknek állandó gyászban kellett volna lenniük.¹⁴⁶

A fentiek ellenére azonban az elmúlt évtizedekig igazából nem létezett olyan zsidó szertartás és ima, amely segítséget nyújthatott volna a magzatukat gyászoló szülőknek. E hiányt felismerve, s az elmúlt évtizedekben megnövekedett igényt kielégítendő, többen is kidolgoztak rítusokat, mégpedig oly módon, hogy a meglévőket alkalmazták a vetélésre és a halva születésre is. A vetélésről 1987-ben a már említett Isidoro Aizenberg, 1991-ben *Debra Reed Blank* írt responsumot.¹⁴⁷ A *Committee on Jewish Law and Standards (CJLS)*¹⁴⁸ mindkettőt jóváhagyta. Debra Reed Blank a vetéléses responsumot a magzat 20 hetes koráig ajánlja, mert utána már az anya testi változásai, érzelmi kötődése és a társadalom várakozása is megkülönböztetést indokol. Régebben a gyermek életben maradása még a születése utáni első hónap elteltéig sem volt biztos. Ezért nem kellett formálisan gyászolni, de a temetést meg kellett tartani, ha a magzatnak már kifejlett emberi formája volt, mert potenciális embernek számított. Ma azonban a viabilitás korábbra tolódott, ezért a responsum szerint a viabilitás után halva született, elvetélt magzatokat formálisan is meg lehet gyászolni. A halva született gyermek sem ember még a zsidók szerint, csak majdnem, ezért más responsum vonatkozik rá, mint a viabilitás előtt elvetélt magzatra.¹⁴⁹

A zsidó törvény az ötödik hónaptól rendeli el a kiformálódott testű magzat temetését. (Egy rabbi, aki temetkezési vállalatnál dolgozik Izraelben, kérdésemre válaszolva azt írta, hogy ők is öt hónapos kortól temetik el a meghalt magzatokat.) A testet tiszta, fehér lepedőbe és egy – a zsidó törvénynek megfe-

¹⁴⁷ Responsum: zsidó tudományirodalmi műfaj, amely az egyének és közösségek által bizonyos rabbihoz intézett vallásos kérdések és az azokra adott, tudományosan megokolt feleletek gyűjteménye.

¹⁴⁸ Bizottság, mely zsidó törvényeket hoz és előírásokat fogalmaz meg.

¹⁴⁹ *Confronting...*

lelő – koporsóba kell tenni. A körülmetélést egyesek előírják, de nem kötelező. Elvégezhető, ha az a szülőt vigasztalja. Nem kell áldást mondani, s nincs szükség halotti mosdatásra sem. A temetésnek zsidó temetőben kell lennie. Gyakran a temetőknek külön helyük van a halva születettek és a gyermekek számára, de családi sírboltba is helyezhetők. A rabbik tapasztalata szerint jó, ha mások is részt vesznek a temetésen. A temetés zsoldárokból, imákból és olvasmányokból áll. Szerepelnie kell a temetési imának is. Nincs azonban dicshimnusz. Egy kis fekete szalagot vagy egy darab ruhát lehet megszaggatni. A halottakért való imát szabad mondani, de nem kötelező, mert a zsidók szerint itt nem élő személyről volt szó. A halva született babának héber nevet kell adni, s ezt bele kell foglalni a szertartásba. A névadás segít a szülőknek a gyógyulásban. A szertartás végén a szülők a vigasz szavait mondók között mennek el. Kéőbb sírkövet is állíthatnak.¹⁵⁰

A közösség a halva született csecsemőnél halotti tort készít. A család egy 24 órás évfordulós vagy *sábati* gyertyát gyújt, amely a baba potenciális életét jelképezi. Nincs gyászhat. Mivel a zsidók nem tekintik halottnak a halva született magzatot, ezért csak egynapos vigasztalási napot kell tartani. A szülők ilyenkor otthon maradnak. A közösségnek vigasztalni kell. Ezen a napon és a következő héten lehet tíz férfiből álló közösségben imát tartani. Halottakért való imát vagy zsoldárokat imádkozhatnak a szülők. Jó, ha a rabbi és a közösség is elismeri a veszteség egyedi mivoltát. A temetés után gyászhéttel kapcsolatos gyakorlatokat tarthatnak a szülők, bár nem gyászhétről van szó.¹⁵¹

Az anya testében és lelkében, az apa lelkében beteg, ezért felépülésükért Tóránál való áldást kell mondani. Az anya felépülése után a megmenekültek áldását (*Birkát Hágomel*) kell elmondani hálából. A közösségnek eleget kell tennie a betegek látogatása kötelezettségének. A megfelelő időben ajánlott egy rituális fürdőhelyre való ellátogatás.¹⁵² Vetélés esetén is meg kell látogatnia a közösségnek a házaspárt, mert egy leendő ember halt meg. Ekkor a házaspár, ha akarja, mondhatja a halottakért való imát, de nem kötelező.¹⁵³

Az évfordulókon a szülők imádkozhatják a halottakért való imát, adományt adhatnak, és meggyújthatják az évfordulós gyertyát. Mivel a halál dátuma ismeretlen, ezért vagy a temetés napját ajánlja a responsum évfordulós dátumnak, vagy azt a napot, amikor a szülők megtudták, hogy a baba meghalt, vagy

¹⁵⁰ *i. m.*

¹⁵¹ *i. m.*

¹⁵² *i. m.*

¹⁵³ *What about babies...*

pedig azt, amikor a baba halva született. Évfordulót lehet egyszer vagy többször is tartani, erre vonatkozólag nincs előírás.¹⁵⁴

További szerzők másként írnak a halva született magzat temetéséről. *Stephanie Dickstein* (konzervatív) szerint a halva született magzatoknak ugyanolyan temetést kell tartani, de a körülmetélés nem kötelező. A temetés nem érinti a közösséget, csak a szülőket.¹⁵⁵ Általánosságban azonban azt ajánlja, hogy a helyi rabbi utasításait kell követni a temetés és a vetélés utáni elsőszülött fiú megváltását illetően is.¹⁵⁶ Mások arról számolnak be, hogy a konzervatív zsidók a magzatokat méltóságteljes, de rövidített ceremónia keretében temetik el, a halottakért végzett hagyományos ima nélkül. A reformzsidók kivételt tehetnek, ha a szülők komolyabb szertartást kérnek. Az ortodox zsidók pedig körülmetélik a fiú magzatot, ha az elérte azt a kort, amikor már képes lett volna életben maradni (viabilitás). A körülmetélést nagyon gyorsan, a sírnál végzik, a szokásos körülmetélést követő ünnepélyes rítus nélkül.¹⁵⁷ Ismét máshol az elvetélt magzatokat temető melletti halomban temetik el, ahová a leprások temetik leesett végtagjaikat.¹⁵⁸

Újszövetség, kereszténység

Az Újszövetségben további egyértelmű utalásokat találhatunk arra vonatkozólag, hogy a magzat is ember. Találunk olyan részleteket, amelyek arról számolnak be, hogy a magzat korú embert a Szentlélek tölti el, ugyanúgy, mint a már megszületetteket (Lk 1:15), s hogy Isten az anyaméhől elhívott egyeseket (Gal 1:15). A magzatra és a kisgyermekre az Újszövetség ugyanazt a görög szót használja (*brephos*, Lk 1:41,44, Lk 2:12,16, Lk 18:15, Csel 7:19, 1Pét 2:2),¹⁵⁹ stb.

A kereszténység legkorábbi, nem sugalmazott irataitól kezdve (pl. *Didaché*,¹⁶⁰ Kr. u. 80–90) a mai napig megtaláljuk a magzatgyilkosság következetes elutasítását a fogantatástól kezdve. Ez igaz a katolikus, az ortodox egyházra, és a leg-

¹⁵⁴ *Confronting...*

¹⁵⁵ *What about babies...*

¹⁵⁶ *i. m.*

¹⁵⁷ RAFFLER-ENGEL, W. von: *i. m.*

¹⁵⁸ FELDMAN, P: *Kesuvos 20. Point by Point Summary*. Dafyomi study material for the day of „Hakravas Korban Pesach”. (<http://www.dafyomi.co.il/kesuvos/points/ks-ps-020.htm>)

¹⁵⁹ *What Does the Bible Say About Abortion? What About the Early Christians?* Eternal Word Television Network, 1996. (<http://www.ewtn.com>, Electronic Library)

¹⁶⁰ *i. m.*

több protestáns felekezetre is.¹⁶¹ Mindez nem azt jelenti, hogy kezdettől fogva egyértelműen embernek tekintették a fogantatástól az embriót és a magzatot, csak annyit, hogy védtek. Természetesen a kettő között azért van összefüggés. *Aquinói Szent Tamás* például egyik művében a fogantatástól, máshol a születéstől tekinti embernek a magzatot.¹⁶² A középkor általánosan elterjedt nézete szerint a harmadik hónaptól van emberi lelke a magzatnak.¹⁶³ A kor tudományos színvonala is meghatározta, hogy az emberi élet kezdetét mikorra tették. Ha a mai fetológia ismeretanyagával rendelkeznének a kereszténység ókori és középkori teológusai, biztosra vehetjük, hogy az emberi élet kezdetét a fogantatástól számították volna. A katolikus egyház a későbbiekben egyértelműen és következetesen tanítja, hogy *az emberi élet a fogantatással kezdődik*.

A középkor elején nem volt még a gyermekek iránt olyan érzékenység, amely ma tapasztalható. Sokáig nem tekintették teljes embernek őket, közöny vette őket körül. A XII. századtól azonban felismerték a gyermekkor értékeit.¹⁶⁴ Ez megmutatkozik abban, hogy egyre több helyen készítették ábrázolásokat a várandós Szűzanyáról és a várandós Szent Erzsébetről.

Az egész középkor folyamán gyakori volt a csecsemőhalál. A gyermekek 20–30 %-a halt meg öt éves kora előtt, ezek legnagyobb része egy éves kora előtt, ezen belül is főként az első hónapban és születés alatt.¹⁶⁵ Ilyen arányok mellett nyilvánvalónak tűnik, hogy a meg nem születettek elvesztése nem lehetett kiemelt lelki probléma.

Mégis, sokféleképpen megnyilvánult a vetélés és a halva születés elkerülésének természetes igénye. Külön védőszentjei voltak a várandós asszonyoknak, így *Páduai Szent Antal*, *Szent Margit*, *Szent Dorottya*¹⁶⁶ vagy *Szent Filoména*.¹⁶⁷ Vetélés ellen oltalmazó szentekről is tudunk: *Svéd Szent Katalin* és *Sziénai Szent Katalin* (XIV. sz.), továbbá *Szent Eulalia* (III. sz.). Ezek a szentek többek között az

¹⁶¹ Néhány mai, katolikus egyházon belüli vadhajítás, mint például a *Catholics for a Free Choice* nevű szervezet, abortuszpárti, életellenes. Az interneten könnyen rá lehet akadni ehhez hasonló életellenes, egyházon belüli szervezetre (már amennyiben egy életellenes szervezet még a katolikus egyház részének tekinthető), de messzemenően nem ez a jellemző. A protestánsok eredetileg (lásd Kálvin János: *Commentarius in Exodum* című művében) nem tértek el a katolikus tanítástól, de ma néhány kivételt megengednek az abortusz terén. A legtöbb protestáns felekezet életvédőnek tekinthető, de sok eltérélyedés is található.

¹⁶² *Burial in unconsecrated ground*. 1998. április. 23. 18:27. In: *Medieval Religion discussion list*. (<http://www.mailbase.ac.uk/lists/medieval-religion/1998-04/0327.html>)

¹⁶³ *Burial in unconsecrated ground*. 1998. április. 23. 22:52. In: *Medieval Religion discussion list*. (<http://www.mailbase.ac.uk/lists/medieval-religion/1998-04/0332.html>)

¹⁶⁴ ARIËS, Philippe: *Gyermek, család, halál. Tanulmányok*. Gondolat Kiadó, Budapest, 1987.

¹⁶⁵ SHAHAR, Shulamith: *Gyermek születik*. (11) (12) (<http://www.jate.u-szeged.hu/~comenius/born.htm>)

¹⁶⁶ *i. m.*

¹⁶⁷ ZIPPERNOVSZKY Judit: *Csodatevő Szent Filoména*. Szent Gellért Egyházi Kiadó, Budapest, 1995.

abortusz ellen is közbenjárnak.¹⁶⁸ Sok asszony imádkozott szentekhez, ha nem érezte a magzat mozgását, attól félve, hogy a gyermeke meghalt.¹⁶⁹ Akiknek spontán vetéléssel halt meg a gyermekük, azok is a szentekhez imádkoztak, hogy legközelebb ne történjen ilyen. Tudunk egy asszonyról, aki öt magzatgyermekét veszítette el vetéléssel, vagy szülte meg holtan. Egy élő, szentnek tartott emberhez imádkozott, amikor a hatodik gyermekét hordozta méhében. Úgy érezte, hogy korábbi bűnei miatt haltak meg magzatai. A szent életű ember elküldte gyónni, majd az asszonynak egészséges fia született.¹⁷⁰ Szokásos volt még a fogadalomtétel, zárandoklat vállalása is. Egy másik asszony esetében például, aki hat éven át halott csecsemőket szült, a bábák fogadalmakat tettek félelmükben, s az eredmény nem is maradt el.¹⁷¹ Ismét egy másik nő, akinek halva születettek a gyermekei, egy női szenthez imádkozott, s fogadalmat tett, hogy elzárándokol a szent sírjához, s felajánlást tett.¹⁷²

Az egyház is segíteni próbált, hogy egészséges gyermek szülessen, s hogy ne haljon meg a magzat. „Benedicto pro muliere gravida”, „De benedictione fetus in utero matris sue” – az egyház megáldotta a várandós asszonyokat és méhükben a magzatokat.¹⁷³ Különleges imákat mondtak az áldott állapotban lévőkért és a még meg nem születettekért is. (Ilyen imákat ma is találhatunk katolikus internetoldalakon.)

Az orvosok felszólították a papokat, hogy figyelmeztessék az asszonyokat a vetélés veszélyeire, amit például a túlzott teherhordás okozhat. A férfiakat pedig a várandósság alatti nemi élet kockázatairól kellett tájékoztatniuk.¹⁷⁴

A nők féltek a vetéléstől, főleg azok, akik megerőltető munkát végeztek. A pamiers-i inkvizíciós törvényszék feljegyzése két olyan asszonyról tesz említést, akik kifejezték, hogy féltik magzatukat.¹⁷⁵ Aggodalmat nem mindig kifejezetten egy megfogant gyermek iránt éreztek, általában a terméketlenség, a meddőség is negatívum volt az emberek szemében, amely nézetet több egyházi író is megerősített.¹⁷⁶

A középkorban az e vetélt magzatok kapcsán fontos szerepet játszott a kereszttség szentsége. A kereszttség által az ember lélekben újjászületik, és megszabadul az áteredő bűntől, amelyet Ádámtól és Évától örökölt. A IV. századtól

¹⁶⁸ Patron Saints Index (<http://www.catholic-forum.com/saints/>)

¹⁶⁹ SHAHAR, S. i. m. (32)

¹⁷⁰ i. m. (40)

¹⁷¹ i. m. (41)

¹⁷² i. m. (66)

¹⁷³ i. m. (4)

¹⁷⁴ i. m.

¹⁷⁵ i. m. (39)

¹⁷⁶ i. m. (23)

kezdve a keresztség ez utóbbi hatása kapott nagyobb hangsúlyt.¹⁷⁷ *Szent Ágoston* például odáig ment, hogy a meg nem keresztelt gyermek elkárhozik.¹⁷⁸

A középkorban, a XII. századtól azonban a legtöbben már úgy gondolták, hogy a keresztleetlen gyermeknek a pokol tüzétől nem kell szenvednie, de nem is üdvözülhet.¹⁷⁹ Jó példa erre Dante *Isteni színjátéka*. Ez határozta meg az elvetélt magzatok sorsát is. A XII–XIII. században Európában a megkeresztleetlen magzatot – mivel pogánynak tartották – nem lehetett megszentelt földbe eltemetni.¹⁸⁰ Emiatt több helyen is elterjedtek a sürgősségi keresztelések, amelyeket a bábák végeztek el, ha a gyermek születés közben halt meg. Erre – a zsinati határozatok alapján – a papoknak kellett a bábákat figyelmeztetniük.¹⁸¹ Csodás történetekről is lehet olvasni, amelyekben a szülés közben meghalt csecsemő feltámadt, hogy megkereszteljék őt. Előfordult *in utero* keresztség is.¹⁸² A halva született, vagy későn vetélt magzatot megkeresztelték, ha annak kifejlett emberi alakja felismerhető volt. A korán elvetélt magzatokat azonban nem keresztelték meg.¹⁸³ *Wormsi Burchard* a XI. században egy olyan szokást ítélt el, amely szerint a megkeresztleetlen (halva született) gyermeket és a szülés közben meghalt anyát is néha szívükbe döfött karóval temették el egy félreeső helyen, mert a megkeresztleetlen gyermek feltámadhat, és sokaknak árthat.¹⁸⁴

Külön vita tárgyát képezte, hogy el lehet-e temetni megszentelt földbe olyan megkeresztelt anyát, aki szülés közben, vagy várandóssága alatt hunyt el. Egy észak-franciaországi törvény szerint igen, ha a magzat és az anya együtt haltak meg.¹⁸⁵ *Huguccio* szerint vannak, akik amellett érvelnek, hogy halott várandós nőt még a templomba sem lehet bevinni, nem lehet halotti szertartást végezni, s nem lehet megszentelt földbe temetni, csak ha a magzatot előbb eltávolítják az anyából. *Huguccio* az érveléssel nem értett egyet, mondván, ha így áll a dolog, akkor a várandós anya pogány magzata miatt szentmisére sem járhatna...¹⁸⁶ Az élő magzatot meg lehetett keresztelni, de a halottat csak megszen-

¹⁷⁷ *i. m.*

¹⁷⁸ *i. m.* (71)

¹⁷⁹ *i. m.*

¹⁸⁰ Stephen A. ALLEN e-mail levele a szerzőnek, 2000. július 29.

¹⁸¹ SHAHAR, S.: *i. m.* (94)

¹⁸² Laura SMOLLER e-mail levele a szerzőnek, 2000. július 28.

¹⁸³ RAFFLER-ENGEL, W. von: *i. m.*

¹⁸⁴ SHAHAR, S.: *i. m.*

¹⁸⁵ *Burial in unconsecrated ground*. 1998. április. 22. 15:13. In: *Medieval Religion discussion list*. (<http://www.mailbase.ac.uk/lists/medieval-religion/1998-04/0305.html>)

¹⁸⁶ *Burial in unconsecrated ground*. 1998. április. 23. 16:21. In: *Medieval Religion discussion list*. (<http://www.mailbase.ac.uk/lists/medieval-religion/1998-04/0324.html>)

letlen földbe lehetett eltemetni, a temetőn kívül.¹⁸⁷ (Sokszor a ház küszöbe alatt, vagy a kertben temették el a keresztlehetleneket.¹⁸⁸) Az anyát is csak akkor lehetett eltemetni, ha a magzatot eltávolították belőle.¹⁸⁹ *Goffredus de Trano* szerint a halott magzat a halott anya testének része.¹⁹⁰ Azt a megoldást választja, hogy az anya keresztsége erősebb a magzata pogányságánál, csak hogy ne kelljen az anyát erőszakosan felnyitni.¹⁹¹ A középkor vége felé és az újkorban már nem vették olyan szigorúan a megszentelt földbe való temetés kérdéseit. Amerikában a XVI–XIX. században a halva született magzatokat már több plébánián eltemették a temető falain belül, akárcsak a kisebb bűnözőket és az öngyilkosokat.¹⁹² Sőt, a canterburyi Szent György templomnál végzett ásatások középkor végi, illetve újkor eleji sírokat tártak fel a templomon belül, amelyek között több kisgyermek mellett találtak egy magzatot is. Tény, hogy a templomon kívüli gyermeksírok aránya nagyságrenddel nagyobb volt.¹⁹³ Érdekes, hogy a katolikus egyház, jóllehet fogantatásától kezdve emberi státust ad az embriónak és magzatnak, mégsem rendelkezik semmilyen kifejezett szabállyal a vetélés során meghalt magzatok további sorsát illetően.¹⁹⁴ Egyházi megnyilatkozást azonban ismerünk ezzel kapcsolatban. A Hittani Kongregáció *Donum Vitae* (Az élet ajándéka) kezdetű körlevele kimondja: „Az emberi embriók és főtuszok holttesteit, származzanak azok akár művi abortuszból vagy sem, úgy kell tisztelni, mint más meghalt emberi lények maradványait.”¹⁹⁵ A *Catholic Information Network* levelező rovatában valaki megkérdezte, miért nincs külön szertartás a magzatok temetésére? A válasz szerint igenis van, a gyermekek temetési szertartását kell erre a célra alkalmazni.¹⁹⁶

A mai gyakorlat szerint teljes mértékben a szülőkre van bízva, hogy mi lesz a magzattal. Az afrikai katolikusok rendszerint megkeresztelik és eltemetik a

¹⁸⁷ *Burial in unconsecrated ground*. 1998. április. 23. 17:27. In: *Medieval Religion discussion list*. (<http://www.mailbase.ac.uk/lists/medieval-religion/1998-04/03??.html>)

¹⁸⁸ ARIÈS, Philippe: *i. m.*

¹⁸⁹ SHAHAR, S.: *i. m.* (104)

¹⁹⁰ *Burial in unconsecrated ground*. 1998. április. 23. 17:27.

¹⁹¹ *Burial in unconsecrated ground*. 1998. április. 25. 17:22. In: *Medieval Religion discussion list*. (<http://www.mailbase.ac.uk/lists/medieval-religion/1998-04/0348.html>)

¹⁹² *Bibliography of Funeral and Burial Practices*. (<http://wings.buffalo.edu/academic/department/anthropology/documents/deathbib/>)

¹⁹³ ANDERSON, Trevor: *Human Bone Studies at St. George's Church*. In: *Canterbury's Archaeology 1991/1992*, The 16th Annual Report of Canterbury Archaeological Trust Ltd. (<http://www.hillside.co.uk/arch/clocktower/bones.html>)

¹⁹⁴ RAFFLER-ENGEL, W. von: *i. m.*

¹⁹⁵ *Instrukció a kezdődő emberi élet tiszteletéről és az utódnemzés méltóságáról*. („*Donum Vitae*”). Magzatvédő Társaság, Szent Gellért Egyházi Kiadó, 1990. 17. oldal I/4. pont.

¹⁹⁶ *Catholic Information Network*. 1997. január 23. (<http://www.cin.org/chrysos/miscarr.html>)

meghalt magzatot, akármilyen kicsi is, még ha csak egy vércsomó látszik is a testből, akkor is. Közép- és dél-amerikai katolikusok a hetedik hónaptól temetik el a magzatot.¹⁹⁷ Ezzel szemben Európában nem jellemző az elvetélt magzatok temetése katolikusok között sem.

A többi keresztény felekezetben sokféle álláspont van érvényben. A legtöbb protestáns felekezet szerint a keresztségnek nincs üdvösségszerző hatása, továbbá a temetőket sem szentelik fel. Így náluk a magzatokat el lehet temetni a temetőben is.¹⁹⁸ Él olyan nézet is, hogy a harmadik hónaptól el kell temetni az elvetélt magzatot, de olyan álláspont is, amely szerint csak a halva született gyermeket kell eltemetni. A protestánsok esetében is igaz, hogy a fekete-afrikaiak nagyobb arányban temetik el a magzatokat, s nagyobb ceremóniával. A – magukat kereszténynek nevező – mormonoknak irányelveik vannak, amelyek egyszerű szertartást javasolnak az elvetélt magzatnak, s csak a kihordott babának jár a teljes szertartás.¹⁹⁹

Számos új kezdeményezés látott világot az 1990-es évektől kezdve a különböző keresztény egyházaknál, ezek azonban nem terjedtek el általánosan, hanem inkább az egyes országok jellemvonásaiból adódnak, ezért ezeket a következő fejezetben tárgyalom.

¹⁹⁷ RAFFLER-ENGEL, W. von: *i. m.*

¹⁹⁸ KERTÉSZ Judit: *A születés és a kisgyermekkor folklórja a Szuha-völgyben*. Gömör néprajza XV. Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, Debrecen, 1989.

¹⁹⁹ RAFFLER-ENGEL, W. von: *i. m.*

A nyugati–keresztény kultúrkör népei, országai

Írország

Írországban a XX. század első felében még megvoltak azok a várandós anyákra vonatkozó előírások, amelyek a magzatot voltak hivatottak védeni. Számos ilyen előírás volt érvényben. Például az áldott állapotban lévő asszony nem láthatott állatölést vagy -levágást. Ugyanakkor nem is kényeztethette magát, mert azért megvetették, még akkor is, ha fenyegető vetéléssel küzdött, ami pedig pihenést kíván. Mindent, ami a természetfölötti világgal volt kapcsolatos, kerülnie kellett, így a születéssel és a halállal kapcsolatos természetfölötti dolgokat is: nem mehetett temetőbe, nem látogathatott halottvirrasztást, s újszülöttem sem érintkezhetett, például kereszteléskor. Természetesen még rengeteg egyéb előírás is volt, s nemcsak a magzatok védelmében, hanem az újszülöttek érdekében is.

Mint az a keresztény Európára általában jellemző, az új ember csak a keresztiséggel lépett be teljes jogúan a társadalomba. A kereszteletlen gyermek a pokol tornácára került, ahová Isten fénye soha nem világít. A középkori szokásokhoz hasonlóan, a katolikusok a kereszteletlen gyermeket nem temették el megszentelt földbe, egészen az 1960-as évekig. Az ilyen gyermekek számára – közéjük tartoztak a halva születettek, a későn elvetéltek is – külön gyermektemetőket alakítottak ki, amelyeket írül *cillin*nek neveztek. Ezek a cillinek az 1940-es évekig voltak használatban. A későbbiekben kápolnakertbe – bár azon belül külön sarokba –, vagy családi sírba temettek. A gyermektemetőbe történő temetésnél – a megkeresztelt temetésével ellentétben – nem volt szertartás (előfordult, hogy megkeresztelt gyermekek számára sem), vagy csak nagyon rövid, egyszerű ceremóniát végeztek. Rendszerint férfiak temettek, ahogy az a már megkeresztelt temetésekor is szokásos. Általában az apa és egy-két férfi rokon volt jelen a temetésen, amely nappal történt, ám törvénytelen gyermek vagy korai vetélés esetén, illetve egyes vidékeken éjjel, hogy lehetőleg senki ne tudjon róla. Mivel sokszor a közösség tudomást sem szerezhetett az esetről, nem volt lehetőség arra sem (a kereszteletlenséget leszámítva), hogy pap temessen. Ezen gyermekek részére nem volt halottvirrasztás, s a gyászoló szülők házáat sem látogatták, ahogy az más esetekben szokás volt. Ennek oka, hogy nem a közösség feladata meggyászolni azt, akit nem ismertek.

A halott gyermek a társadalom szemében nem különbözött sokban a méhben lévő gyermektől. A teljes társadalmi tagsághoz a keresztiség is szükséges volt, de nem elégséges, a megfelelő életkort is el kellett érni. Ezért egyes vidékeken minden hat hónapnál fiatalabb korban meghalt csecsemőt a cillinbe temettek.

Rendszerint elhagyott egyházi helyeket használtak gyermektemető céljára, amelyek gyakran öreg erődítmények mellett voltak. Máshol a temetőhöz csatolva jelölték ki külön területeket, ahová a keresztleletleneken és halva születetteken kívül az idegeneket is eltemették. A temető elrendezése általában a halottak társadalmi megbecsülését tükrözi. Egy elhagyott városszéli temetőben, ahová régen a szegényebbeket temették, most a halva születettek kerültek névtelen, közös sírba. Egyes vidékeken viszonylag sok cillin működött, így például a délkelet-írországi Iveragh-félszigeten – két Budapestnyi területen – 103-at számoltak össze. Máshol, például az északkeleti országrészben (a mai Észak-Írország területén) azonban nemigen voltak gyermektemetők. Helyenként útkereszteződések, magányos bokrok, kerítések, kutak mellé temették a magzatokat és a kisgyermekeket. Volt, aki maga temette el magzatát a kertbe jeltelenül.

Az íreknél sokáig úgy hitték, hogy ha a rokonságban haláleset következik be, azt előre jelzi a sikolyával egy úgynevezett *banshee*, azaz családi kísértet. A keresztleletlen gyermek is lehetett ilyen banshee, mivel keresztleletlensége folytán nem talált nyugalmat.

A XX. század második felében már változások álltak be, s a század utolsó évtizedeiben Belfastban már emlékkertet is nyitottak az elvetélteknek, halva születetteknek. Ma, Aprószentek ünnepén Észak-Írországból több helyen is emlékmisést mondanak értük.²⁰⁰ (Észak-Írországgal kapcsolatban lásd az angolszász országokat is!)

Szervezetek jöttek létre (akárcsak az angolszász országokban, lásd lejjebb), amelyek a szülőknek nyújtanak lelki támogatást magzatgyermekük elvesztése után. Az egyik ilyen szervezet, a *The Miscarriage Association of Ireland*²⁰¹ (MAI) lehetőséget nyújt arra is, hogy az elvesztett magzatokat bejegyezzék, létüket a szülők megörökítsék; 1998-ban kiadott egy ilyen tárgyú emlékkönyvet is (*Book of Remembrance*). Ez lehetővé teszi – a fent említett cél mellett – a későbbi nemzedékek számára a magzatkorban elhunyt családtagok kutatását is. A szülők, akik meghalt magzatukat bejegyeztetik az emlékkönyvbe, emlékbizonyítványt (*Remembrance Certificate*) kapnak.²⁰²

²⁰⁰ CECIL, R.: *Memories...*

²⁰¹ <http://www.coombe.ie/mai/index.html>

²⁰² The Miscarriage Association of Ireland: *Newsletter, 1999 Spring/Summer*.
(<http://www.coombe.ie/mai/>) 65

Anglia, Egyesült Államok, angolszász országok

Az angol irodalom vizsgálata azt mutatja, hogy – az előző fejezetben leírt néhány szokás ellenére – a vetélés és a halva születés nem mutatkozik súlyos problémaként, s ez a megállapítás valószínűleg a többi nyugati keresztény országra is igaz. A spontán vetélés fogalma csak nagyon ritkán fordul elő a forrásokban, inkább gyermekvesztésről olvashatunk. Számos példát találhatunk az angolszász mesékben és legendákban. *Rapunzel* történetében egy férfi salátát lopott várandós feleségének a boszorkány kertjéből, aki tetten érte, s bár a férfit salátástul elengedte, cserébe a gyermeket követelte annak születése után. Itt a gyermek elvesztése egy korábbi rossz cselekedet következménye. Mint más európai népeknél, itt is olvashatunk meddő házaspárok gyermek utáni vágyódásáról, azonban ez sincs közvetlenül kapcsolatban a méhen belüli gyermek korábbi elvesztésével. Talán a Hüvelyk Matyi (*Tom Thumb*) egyik klasszikus angol változata képez kivételt, amelyben egy három hónapos magzat születik meg, majd kalandos élet vár rá. A spontán vetélésekre a későbbi korok angol irodalmában sem találunk nagy számú utalást. A XIX. században sok írónál jelenik meg a gyermekhalál, de vetelésről csak nagyon ritkán szólnak, akkor is csak tényközlésként. A vetélés nem hat ki sem a cselekményre, sem a szereplőkre.²⁰³ A XX. századi angol irodalomban előfordul, hogy a házasságon belüli spontán vetélés a házasságon kívüli magzatgyilkosság ellentétéként jelenik meg.²⁰⁴ A század későbbi évtizedeiben többnyire realista szemmel ábrázolták a vetélést, sokszor ironikus köntösben.²⁰⁵ A feminista írónők gyakran választották témául, náluk már az érzelmek is megjelennek (bűntudat, veszteségélmény).^{206,207}

Az irodalmon kívül más, történelmi iratokban sem találunk sok utalást a spontán vetelésre és a halva születésre. Érdekes azonban bemutatni, hogy a vetélés és a csecsemőhalálozás milyen sajátságos fénybe került a XVIII. századi Angliában. Az 1700-as évek második felében, amikor a család, a házasság a gazdasági fejlődés szempontjából is alapvető értéknek számított, a nő azzal szolgált legjobban a társadalmat, ha házasságon belül gyermekeknek adott életet. Ezért a nem házas nő gyanús volt, s egyben fenyegetést jelentett a család, a

²⁰³ PL. ELIOT, George: *Middlemarch: A Study of Provincial Life* (1875), HARDY, Thomas: *Lidércfény (Jude the Obscure)* (1896), HARDY, Thomas: *A weydoni asszonyvásár (The Mayor of Casterbridge)* (1886).

²⁰⁴ PL. LEHMANN, Rosamond: *The Weather in the Streets* (1936).

²⁰⁵ PL. BARSTOW, Stan: *A Kind of Loving* (1960), BANKS, Lynne Reid: *The L-Shaped Room* (1960), BAWDEN, Nina: *Goerge Beneath a Paper Moon* (1974), HILL, Susan: *Air and Angels* (1991).

²⁰⁶ PL. PLATH, Sylvia: *Three Women, Parliament Hill Fields* (versek).

²⁰⁷ CECIL, R.: *Introduction...*

nemzet biztonsága szempontjából, így viselkedését jobban szemmel tartották. Miközben az egyházközség szigorú szabályokat szabott a szexualitást illetően, a társadalomban e téren a szabadosság fokozódott. Ennek folytán egyre több törvénytelen gyermek született, akik anyagilag terhelték az egyházközséget, mivel utánuk ínségadót kellett fizetni. A házasságon kívüli gyermekvárásnak tehát ez időben már elsősorban nem erkölcsi, hanem anyagi vonzatai voltak a szekularizálódó angol társadalomban. Aki törvénytelen gyermekkel volt várandós, annak igyekeznie kellett „apát keríteni” a gyermek számára és kapcsolatát törénnyessé tenni, vagy legalábbis eltartatnia a gyereket. A szomszédok, családtagok, egyházi tisztségviselők szintén azon voltak, hogy bebizonyítsák a házasság meglétét.

A XVII–XVIII. századi törvények a törvénytelen gyermeket váró anyát az adófizető szomszédok részéről vádnak és alapos vizsgálatnak tették ki. Ennek hatására a házasságon kívüli várandós anyák titkolni kezdték magzatuk létét, így ideig-óráig még szolgálatban maradhattak, jó hírnevüket nem veszítették el, és az egyházközség tagjai sem zaklatták őket. Voltak olyan anyák, akik a törvénytelenység szégyenét és a kiszabott büntetést nem akarták felvállalni, ezért újszülött gyermeküket megölték. Egy 1624-es rendelet alapján pedig joggal lehetett gyanakodni azokra az anyákra, akik azt állították, hogy gyermekük halva született, szülés közben vagy nem sokkal utána meghalt. Az anya természetesen azt igyekezett bizonyítani – nehogy gyilkosnak kiáltásák ki –, hogy gyermeke halva született, vagy hogy csak egy vércsomó távozott el testéből (korai vetélés). A XVIII. századi bírósági iratokban, amelyek ezeket az eseteket tárgyalták, jól megfigyelhető az a törvények nyelvezetéből merített szókincs, amellyel a törvénytelen gyermeket világra hozó anya védte magát. A védekezéshez szükség volt arra is, hogy az anya pontos kronológiai leírást tudjon adni várandósságáról. Előkerültek azok a körülmények is, amelyek vetélést okozhattak (pl. nehéz súly felemelése). A korai vetélést menstruációnak igyekeztek beállítani. Ha az elvetélt vagy megölt magzatnak már kifejtett emberi formája volt, azzal védekeztek – mivel a fogantatás tényét le nem tagadhatták –, hogy ez úgynevezett hamis fogantatás (*false Conception*) volt, nem gyermek, amely nem is érdemes további figyelemre. Többször is előfordult, hogy a vádlók nem hittek az anyának, s ezért házkutatást rendeltek el, hogy megtalálják a megölt magzat vagy csecsemő testét. Ha megtalálták a holttestet, további vizsgálatoknak vetették alá. Amennyiben nem volt körme és haja, elfogadták, hogy koraszülött volt a csecsemő. S bár a fennmaradt iratok tanúsága szerint volt olyan eset, amikor megölt csecsemőt találtak, általában a bíróság – melyben orvos szakértők is voltak – elfogadta a gyanúsítottak beszámolóit, s bizonyíték híján az anyákat felmentették. A bíróságok úgy próbálták a kialakult konfliktushelyzeteket feloldani, hogy az anyát nem ítélték el, bár a vádlóknak is igazat adtak, s megállapí-

tották, hogy ami (aki) az anya testéből eltávozott, az *több, mint vér* („something more than Blood” – ahogy Sarah Morris 1797-es tanúvallomásában áll).²⁰⁸

A XX. század második felében Angliára és a többi angolszász államra, valamint Nyugat-Európára már nem jellemző, hogy az emberi élet kezdetét tekintve egységes lenne az álláspont. A kialakult nézetekre nagy hatással van a már korábban tárgyalt katolicizmus, a protestáns és – ma már – a keleti vallások, a tudomány és a tájékozatlanság is. Az igen nagy mértékben elterjedt gyakorlati ateizmust, az iparosodás és az anyagi jólét hatásait is figyelembe kell venni. Külön meg kell említeni a magzatgyilkosságot, amely nagy vitákat kavart és kavart ma is. A hatvanas–hetvenes évektől megjelentek az életvédő szervezetek (főleg az Egyesült Államokban, ahol az egyik legliberálisabb abortusztörvény van életben). Ezek a szervezetek úgy erősödtek, ahogy az abortusz terjedt. Ilyen társadalmi körülmények között a következő jellegzetességeket találtam a vetélés témakörben.

Egy, az Egyesült Államokban végzett kutatás a spontán vetélés utáni beszámolókat vizsgálta. A beszámolók elemzése során olyan általános jellemzők domborodtak ki, amelyek – bár minden bizonnyal más népeknél és az élet más területein is megtalálhatók – képet festenek az amerikai társadalomban a vetélést átélő nők szemléletéről. Egyik jellegzetes vonás az *irónia*. Irónia, mely azért jelenik meg, mert nem az következett be, amit elvártak. Ez az irónia az elemző szerint sokban hasonlít az I. világháborús beszámolókból felfedezhető iróniához. Az irónia például ellentétpárok használatával fejeződik ki: megszületett a gyermek, s már meg is halt; vagy: még meg sem született és már meg is halt. A beszámolókból, versekben megjelenő képek között általános az is, hogy ironikusan a tavasszal kapcsolják össze a spontán vetélést vagy a halva születést.

Mindezek a jellemzők XIX. századi romantikus felfogást juttatnak kifejezésre a természetről, holott a romantika a hétköznapiakból már eltűnt. A tavaszon kívül az időjárás is megjelenik, mint kép: a vetélést mint rendellenes folyamatot a szélsőséges időjáráshoz hasonlítják, mintha a természet is részt venne a drámai eseményben. Ilyenkor a természet az ember ellen ható erőként jelenik meg. Mégis, később maga a természet hozza a megnyugvást: többen is kifejezték vágyukat, hogy a természetbe mehessenek, amely „megváltó”-ként jelenik meg, ahol ki lehet adni a fájdalmat, ahol nincsenek értetlen emberek. Új erőt ad, segít az ember újjászületésében. A tavasz, a világ újjáéledése nyilvánul meg például a faültetésben, amely ma sok gyászszertartás része. A szívárvány és a lepkék is olyan képek, amelyek a megváltó természet részét képezik. A hívó

²⁰⁸ JACKSON, Mark: 'Something More Than Blood': Conflicting Accounts of Pregnancy Loss in Eighteenth-Century England. In: Cecil, Rosanne (szerk.): *The Anthropology of Pregnancy Loss*.

emberek beszámolóiban, verseiben persze az Isten is megjelenik, de a képi ábrázolásban a természet sem marad el. Mivel a nők többsége bízik az orvostudományban, az orvostudomány is hasonló „megváltó” szerepet játszik sok olyan nő életében, aki átélte a vetélés vagy a halva születés szörnyű valóságát.²⁰⁹

Mégis, úgy tűnik, az egyéni élmények szöges ellentétben állnak az általános társadalmi felfogással,²¹⁰ amely könnyedén napirendre tér a magzatvesztés tragikus ténye fölött. Ezért azok, akiket személyesen érint a tragédia, gyakran kénytelenek elnyomni érzéseiket, annak ellenére, hogy nagyobb részük a fogantatás pillanatától kezdve nem magzatként tekint gyermekére méhében, hanem mint babára.²¹¹ Az emberek általában kerülik a gyászoló személyt vagy a vetélés témáját, mert félnek kérdezni felőle.²¹² Elterelik a szót, ha a beszélgetés a halálesetre terelődik, gyakorlatilag nem akarnak tudni a gyermek létezéséről.²¹³ Mások lekicsinyelik a veszteséget, s igen nagy fájdalmat okozó megjegyzéseket tesznek. A vetélést nem halálként kezelik, elfelejtésére buzdítanak. A szülők büntudatát erősítik, amikor fejtegetik, mit tehettek rosszul, ami a vetéléshez vezethetett.²¹⁴ Gyakori, hogy a többi, már megszületett vagy leendő gyermek létével próbálnak vigasztalni. Mindezen reakciók – bár jóindulattól fakadnak – megnehezítik a haláleset feldolgozását.

Mindazonáltal a negatív társadalmi reakciókkal szemben egyre nő azok száma, akik nagy figyelmet szentelnek a vetélés tragédiájának. A hetvenes években jelentek meg az első vetéléssel foglalkozó szervezetek.²¹⁵ A SHARE (*Source of Help for Airing & Resolving Experiences*) Pregnancy & Infant Loss Support²¹⁶ nevű szervezet például 1977-ben alakult Springfieldben, Illinois államban. A szervezet kórházaknak és más intézményeknek tart tanfolyamokat arról, hogyan kell a gyászoló szülőket és a magzati veszteségeket kezelni. Könyveket és kiadványokat írnak, konferenciákat ren-

²⁰⁹ LAYNE, Linda L.: 'Never Such Innocence Again': Irony, Nature and Technoscience in Narratives of Pregnancy Loss. In: Cecil, Rosanne (szerk.): *The Anthropology of Pregnancy Loss*.

²¹⁰ BOEHM, Frank: *Miscarriage – A Significant Loss*. (<http://dr-boehm.com/miscarag.htm>)

²¹¹ HENLEY, A. et alii: i. m.

²¹² Kivonat a *The Professional Nursery*ből, 1992.

²¹³ CARNEY, C. Elizabeth: *For Those Who Have Had Miscarriages*. (<http://www.ivf.com/misc.html>)

²¹⁴ EARLE, J. et alii: i. m.

²¹⁵ Érdekes, hogy a spontán vetéléssel foglalkozó szervezetek nem mindig kifejezetten életvédők, az életvédő szervezetek pedig általában nem foglalkoznak a spontán vetéléssel, holott az eddigiekben is láthattuk a kettő közötti szoros összefüggést.

²¹⁶ <http://www.nationalshareoffice.com>

A The Miscarriage Association emblémája

deznek. A gyászoló szülőknek is konkrét segítséget nyújtanak. Akit lehet, bevonnak, hogy később másoknak segíthessenek. A szülőket megismertetik a magzat méltóságteljes temetésének lehetőségeivel, s a temetés megszervezésében is segítenek. A magzati temetésről irányelveket adtak ki.²¹⁷ Más fontos szervezet például a *Christian Miscarriage Support Group*²¹⁸ (USA), a *The Miscarriage Association*²¹⁹ (Nagy Britannia) vagy a *Wellington Miscarriage Support Group*²²⁰ (Új-Zéland). (Ezen szervezetek együtt dolgoznak az újszülött- és csecsemőhalálozással, illetve a meddőséggel foglalkozó szervezetekkel.) Ma pedig már a legújabb technikák is rendelkezésre állnak a lelki segélynyújtásban, ilyen például az internetes *Infanlos* levelezőlista,²²¹ vagy a *soc.support.pregnancy.loss* hírcsoport. Természetesen ezek nem egyenértékűek a személyes segítségnyújtással, de ha a gyászoló szülőt csak olyanok veszik körül, akik elutasítónak vagy közömbösen reagálnak a magzatgyermek elvesztésére, itt könnyen találhat együtt érző embereket.

Hogyan tartják számon ma az emberek az angolszász országokban meghalt magzatgyermeküket? Számos könyv az emlékek megőrzését javasolja.²²² Ilyen emlék lehet az ultrahangos kép, vagy a rögzített magzati szívhang. A nem éppen mintaéletű *John Lennon* 1968 novemberében a londoni Queen Charlotte Hospitalban rögzítette magzatgyermekének szívhangját. A gyermek később elvetélt. Az 1969-ben kiadott *Life With the Lions* című album borítóján *Yoko Ono* látható a kórházi ágyban, mellette Johnnal. Az album harmadik száma, a *Baby's Heartbeat* a meghalt magzat szívdobogása, több mint öt percen át. Utána következik a *Two Minutes Silence*: két perc néma csönd a magzat emlékére.^{223,224,225}

²¹⁷ *Significant Events/Changes in SHARE History*.

(<http://www.nationalshareoffice.com/HISTORY.html>)

²¹⁸ <http://www.angelfire.com/tx/miscarriagesupport/indexgraphics.html>

²¹⁹ <http://www.miscarriageassociation.org>

²²⁰ <http://www.miscarriage.org.nz>

²²¹ infanlos@taex001.tamu.edu

²²² Pl. VREDEVELT, Pam: *Empty Arms*. Multnomah Books, Sisters, Oregon, 1994. 14. fejezet, 96–97. oldal.

²²³ A Baby's Heartbeat és a Two Minutes Silence részlete letölthető a az Alta Vista honlap mp3 keresőjének segítségével. (<http://www.altavista.com>)

²²⁴ DANIELS, Frank: *John Lennon, an Annotated Discography*. 1997. (<http://meltingpot.fortunecity.com/kirkland/266/john/john.htm>)

²²⁵ *Unfinished Music No. 2: Life With the Lions*. (<http://www.discographynet.com/lennon/jllwtl.html>)

Frida Kahlo: *Henry Ford Hospital*, 1932.

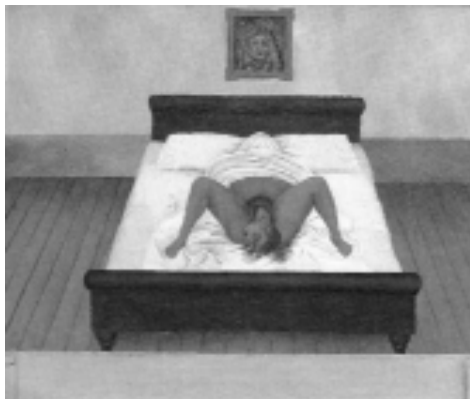
Napjainkban – főként az Egyesült Államokban – igen népszerű az interneten virtuális emlékhelyet állítani az elveszített gyermeknek. Több ezer ilyen honlap található a világhálón. Egyik lelőhely például az *Empty Arms WebRing*,²²⁶ megható történetekkel, versekkel és szomorú képekkel. Az elvetélt magzatokat itt, elterjedt köznyelven, angyaloknak (*little angels, baby angels*) hívják. Érdekesség, hogy ezeknek a honlapoknak sajátos megjelenésük van.

A gyással foglalkozó *A Place to Remember*²²⁷ internetes szervezet külön emléktárgyakat is forgalmaz vetélés és halva születés esetére, s lehetőség van a szervezet által foglalkoztatott garfikusművészekkel képet rajzoltatni a halva született gyermekről.²²⁸ Fényképek készítéséről a későbbiekben esik szó.

²²⁶ <http://www.emptyarms.org>

²²⁷ <http://www.aplacetoremember.com>

²²⁸ A Place to Remember honlap: *Product Mall*. (<http://www.aplacetoremember.com/mall/>)

Frida Kahlo: *Mi Nacimiento*
(Születésem), 1932.

Donna Estabrooks: *I will fly with you soon* (Hamarosan veled röpködök én is),
Massachusetts

A halott gyermek közvetlen ábrázolásán kívül sokat segíthet a veszteség feldolgozásában, ha a szülő maga készít valamilyen művészi alkotást, festményt. *Frida Kahlo* (1907–1954), részben magyar származású, mexikói festőnő 1930 és 1935 között az Egyesült Államokban élt. Férje, *Diego Rivera* (1886–1957), a mexikói falfestészet egyik legjelentősebb alakja ugyanis ezekben az években itt alkotott. Frida egy 1924-ben elszenvedett közúti balesetben eltörte a medencsontját és a gerincét is. Ennek egyik következménye az lett, hogy nem tudott gyermeket szülni. Többször is elvetélt, vagy terápiás abortusszal vetett véget gyermeke életének. Az egyik vetélés Detroitban következett be 1932-ben, ahol férje falfestményeket készített. Fájdalmát több művén is kifejezte.²²⁹ Férjét is megérintette magzatuk halála, akit az egyik detroiti falfestményen megörökített.^{230,231,232}

²²⁹ A képek elemzése angolul megtalálható a következő internet oldalon:
<http://www.geocities.com/drouinr95/english/efforts/maternity.htm>

²³⁰ WENDLER, M. Cecilia: „Henry Ford Hospital”, „Frida and the Miscarriage” and „My Birth”: *Illustrations of the Childlessness of Frida Kahlo*. (<http://www.ksu.edu/english/janette/installations/Cecilia/kahlo.childles.html>)

²³¹ DROUIN, Rachelle: *Homage to Frida Kahlo. Frustrated Maternity and Women's Themes*. (<http://www.geocities.com/drouinr95/english/efforts/maternity.htm>)

²³² LUCIE-SMITH, Edward: *Lives of the Great 20th-Century Artists*. (<http://www.artchive.com/artchive/K/Kahlo.htm>)

Diego Rivera: *Industria de Detroit o Hombre y Máquina*,
The Detroit Institute of Arts, keleti fal, 1932–1933.

Laura Seftel hivatásos művészetterapeuta saját magzatának elvesztése után hozta létre a *The Secret Club Projectet* a kilencvenes években. Ez lehetőséget biztosít a vetélést átélt szülőknél, hogy veszteségélményüket a művészet eszközeivel kifejezhessék.²³³ Az alkotásokból 2000 novemberében kiállítás nyílt Massachusettsben. Az eseménynek kedvező fogadtatása volt.²³⁴ Van-e lehetőség nyilvánosan is megőrizni az elvetélt magzat emlékét? A *De Marillac Center* és az *American Life League* kezdeményezésére „Szeretetterítő”-n (*Blanket of Love*) örökíthetik meg meghalt vagy megölt magzatgyermekük emlékét az édesanyák. A terítőn több egyedi stílusú és színű négyzet van, melybe a gyermek nevét, halálának időpontját és egy rövid üzenetet hímeznek. Középre pedig

²³³ A The Secret Club Project néhány képe megtekinthető a következő címen: http://www.u-af.org/world_expo_gb.php, <http://pages.ivillage.com/klaasje/SecretClubProject.html>

²³⁴ *Universal Art Forum, a site for artists, by artists, Creativity, Expression and Art-Therapy*. (http://www.ua-f.org/world_expo_gb.php)

„Szeretetterítő”

Jézus születés kori rajza kerül. A terítők általában az egyes egyházközségeknél tekinthetők meg, tanúságtétel céljából azonban más helyeken is állítottak már ki belőlük: többek között Washingtonban a szenátus épületében, de európai országokban is.²³⁵

Nemcsak keresztények számára adott elvesztett magzatgyermekük emlékének nyilvános megörökítése. A SHARE 1987-ben egy úgynevezett Élet Bizonyítványt (*Certificate of Life*) vezetett be az elvetélt magzatok bejegyzésére.²³⁶ Egyházi anyakönyvi bejegyzés nem volt szokásos a régebbi korokban. Ma sincs elterjedve, azonban több példát lehet találni, mint korábban. Az állami anyakönyvezést pedig az adott ország törvényei szabják meg. Általában a magzat egy bizonyos korától teszik lehetővé a törvények az anyakönyvezést.

Nagy Britanniában halva születés után hivatalosan egy igazolást állítanak ki (*Medical Certificate of Stillbirth*; Észak-Írországbán *Certificate of Stillbirth*). Ez a szü-

²³⁵ *Who will remember the child she has lost? The Blanket of Love remembers... Presentation Manual*. De Marillac Center, Emmitsburg (Maryland, USA).

²³⁶ *Significant Events/Changes in SHARE History*.

lőknek is jó, mert látják, hogy gyermekük léte hivatalosan is elismerést nyert, másrészt e nélkül az igazolás nélkül nem lehet eltemetni a gyermeket. Angliában és Walesben a halva született gyermeket ezen kívül anyakönyvezni is kell, Skóciában és Észak-Írországbán is van erre lehetőség, de nem kötelező. Az elvetélt magzatot azonban nem lehet anyakönyvezni.²³⁷

A szülő számára a legmegnyugtatóbb „emlék” a magzat eltemetett teste. A legtöbb országban a kórházak a magzatokat egy bizonyos – törvény által meghatározott – kor, testhossz és testtömeg alatt biológiai hulladékként kezelik. E határ felett azonban lehetőség nyílik a temetésre. A nyolcvanas évek végétől egyre nagyobb az igény a meghalt magzatok temetésére. Minél idősebb volt a magzat, annál *többen tartják elfogadhatatlannak a kórházi hulladék-szemléletet*. Általánosan elterjedt, kialakult szokás azonban még nincs a magzat halál utáni sorsát illetően.²³⁸

Nagy Britanniában az 1929-es *Infant Life Preservation Act*²³⁹ értelmében a 28. várandóssági hét volt a viabilitás határa. Az ennél későbbi magzati halálozást halva születésnek nevezték, a korábbi vetélésnek. A halva született magzatot a törvények általában ugyanúgy kezelték, mint a megszületetett embert, az elvetélteknek azonban semmilyen jogi státusuk nem volt. 1992-től a viabilitás alsó határa a 24. várandóssági hét lett, az ennél korábban világra jött, élettelen gyermekek jogi helyzete azonban nem változott. Skóciában már 1992 előtt a 20. várandóssági héttől halva születettnek lehetett nyilvánítani a magzatokat.^{240, 241} Az elvetélt magzatok temetésének és hamvasztásának kérdése társadalmi és szakmai szinten erősödött, és a téma a parlament elé került. 1991-ben a brit Egészségügyi Minisztérium (*Department of Health*) irányelveket adott ki a magzati szövetek elhelyezéséről, és ezt hamarosan a brit társadalombiztosítás levele követte. Ez utóbbi megtiltotta a vegyi úton történő bomlasztást, s helyette inkább az égetést javasolta. Nem sokkal ezután az *Institute of Burial and Cremation Administration (IBCA)* is közzétette irányelveit. Ezek szerint egy koporsóba csak egy magzat holtteste helyezhető, s a tömeges temetést és hamvasztást kerülni kell. A *Stillbirth and Neonatal Death Society (SANDS)* nevű szervezet 1990-ben kérdőívet küldött ki a kórházakhoz, melyben arra kellett válaszolni, hogy mit tesznek a 28 hetes koruknál korábban elvetélt magzatokkal. Erre azért volt szükség, mert a szülőktől sok panasz érkezett. A beérkezett válaszok szerint

²³⁷ HENLEY, A. *et alii*: i. m.

²³⁸ GRYTE, Marilyn: *A Burial Option for Babies Who Die Before Birth*. In: *WiSSPers*, 1999. november. (<http://www.wisc.edu/wissp/wisspers/nov97005.htm>)

²³⁹ Kisgyermek védelméről szóló törvény.

²⁴⁰ KOHNER, Nancy: *The Disposal of Fetal Remains*. Conference Report, IBCA, Portsmouth, 1992.

²⁴¹ HENLEY, A. *et alii*: i. m

egyes kórházakban – kisebb szertartás keretében – elhamvasztottak vagy eltemettek minden azonosítható magzatot, kortól és testmérettől függetlenül. A legtöbb kórház azonban az egyéb kórházi hulladékkal együtt elégette vagy vegyi úton elbomlasztotta a magzatokat, néha még a húsز hétnél idősebbeket is. A szervezet addigi tapasztalatai, és a kérdőívekre beérkezett válaszok alapján 1992-ben összeállított egy kiadványt (*A Dignified Ending*²⁴²), amely a kórházaknak nyújt segítséget a korán elvetélt magzatok feletti méltóságteljes rendelkezésről. A kiadványra a sajtó és az Egészségügyi Minisztérium is figyelte, a brit társadalombiztosítás (*National Health Service*) elnöke pedig felszólította a kórházakat, hogy vizsgálják felül gyakorlatukat. Több kórház ezt meg is tette, így sok szülő ekkor tudta meg, mi lett elvetélt gyermekének sorsa. Ez sokakat felháborított. A kórházak a magzatról semmit nem jegyeztek fel, csak az anyaméhből való eltávolítás dátumát, a szülőket pedig rendszerint arra próbálták rávenni, hogy felejtsek el az egészet.²⁴³

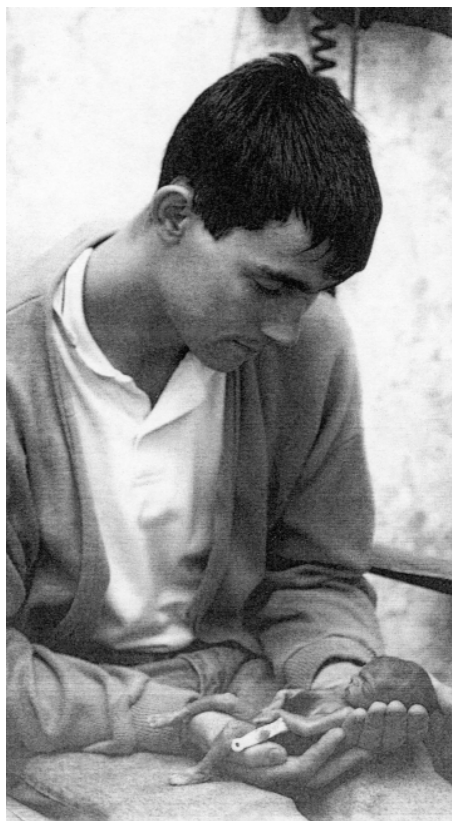
A SANDS ajánlása szerint a kórházaknak mindig meg kell adniuk a lehetőséget, hogy a szülők dönthessenek elhunyt magzatuk további sorsa felől. A lehetőségek között szerepelnie kell legalább a hamvasztásnak vagy temetésnek (lehetőség szerint egyféle rítussal). Ezt intézhesse a szülő, vagy a kórház, a szülő részvételével, vagy anélkül. A temetés vagy hamvasztás lehetősége legyen meg abban az esetben is, ha a magzat teste csonka vagy azonosíthatatlan. Az ajánlás szerint *minden magzatot méltóságteljes módon temessenek el* akkor is, ha a szülők ezt nem kérik, mert sok esetben ilyenkor is szeretnék tudni, mi lett a gyermekük sorsa, nagyon sok szülő ugyanis megbánja, hogy nem kért temetést. Ilyenkor megnyugtató számukra, hogy gyermekük holttestével méltóságteljesen bántak. A magzatot természetesen nemcsak a szülők kívánságára kell eltemetni, hanem – mint (egyesek szerint csak leendő) embernek – mindenképpen meg kell adni a végtisztességet.²⁴⁴

Nagy Britanniában, akárcsak az Egyesült Államokban, a jobb kórházakban – a SANDS ajánlásának megfelelően – a nővérek megpróbálják rábeszélni a szülőket, hogy az idősebb korban elvetélt magzatot (azaz a halva született magzatot) a karjukba vegyék. Ha kérik, fényképet is készítenek így róluk. Néhol a kórház egyébként is készít fényképet, mert sokan csak évekkel később kérik el

²⁴² KOHNER, Nancy: *A Dignified Ending. Recommendations for good practice in the disposal of the bodies of born dead before the legal age of viability*. London, SANDS, 1992.

²⁴³ KOHNER, N.: *The Disposal...*

²⁴⁴ *i. m.*

Képek a *SANDS Miscarriage, Stillbirth and Neonatal Death. Guidelines for Professionals* című kiadványából

azt. Ismét máshol a kórház kölcsönöz fényképezőgépet a szülők számára, hogy a fényképet ők maguk készíthessék el – természetesen minden kényszer nélkül. Előfordul, hogy a halva született magzat ujjlenyomatáról vesznek mintát a szülők számára. Egyéb emlékek gyűjtésére is akad lehetőség: például hajfürt levágása. Nem minden szülőnek van azonban igénye ezekre az emlékeztető jelekre.^{245, 246}

Ha a szülők a hamvasztást választják, akkor néhány krematóriumnál külön hely áll rendelkezésre, ahová a gyermekek hamvait (ha van egyáltalán, mert hamvasztáskor sokszor a még lágy csontok is teljesen eltűnnek) szórják. He-

²⁴⁵ CARY, Annette: *Lost babies have a place to rest in Richland*. In: *Tri-City Herald*, 2000. június 19. (<http://www.tri-cityherald.com/news/2000/0619.html>)

²⁴⁶ HENLEY, A. *et alii*: *i. m.*

lyenként emlékkőbe vésetik a szülők a gyermekeik nevét. Minden krematóriumnak van emlékkönyve (Book of Remembrance) is.²⁴⁷

A magzatot vagy külön sírba temetik, vagy közös sírba helyezett külön koporsókban, attól függően, hogy a szülőknek melyik lehetőség ad megnyugvást. A közös sír esetén általában nem engedik meg az egyéni sírkövet, és a külön oda helyezett virágokat. Van azonban közös sírkő, amelybe vésetni lehet, és emlékkönyv, amely még nincs minden temetőben. Temetéskor szokás felöltöztetni a babát (halva születés esetén), a testvérek rajzokat, a szülők verseket, játékot, rózsát helyeznek a koporsóba. Egyházi szertartás esetén a szülők választhatják ki az énekeket és az olvasmányokat. A szülők megemlékezéseket tartanak az évfordulókon. A kórházi lelkész néhol havi rendszerességgel, más-
hol csak évente egyszer tart emlékszeretést.²⁴⁸

A viabilitás korának elérése előtt meghalt magzatok esetén a szülők nem mindig gondolnak temetésre, de amikor felajánlják nekik a lehetőséget, sokan felismerik, hogy ez a helyes megoldás. Másoknak elég, ha tudják, hogy magzatgyermeküket méltósággal temették vagy hamvasztották el, ezért a kórházaknak minden esetben méltósággal kell kezelniük a holttesteket: a magzatokat egyedileg és azonosítva kell tárolniuk a temetésig vagy a hamvasztásig. Egyes kórházakban a kórházi lelkész név szerint megáldja a halott magzatokat, miután a szülők nevet választhattak gyermeküknek. Máshol havonta egyszer vagy kétszer a kórházi lelkész rövid szertartást tart, amelyen minden gyászoló szülő jelen van, s amelyen felolvassák a gyermekek nevét, és bejegyzik őket egy emlékkönyvbe. Ezután a lelkész részt vesz a magzatok hamvasztásán. Vannak kórházak, melyek helyet vásároltak a temetőben, s ott temetik el a magzati testeket, néhány helyen pedig külön égetik el a holttesteket, nem keverik őket össze a kórházi hulladékkal.²⁴⁹

Az előírások, ajánlások betartása sok kórháznak jelentett és jelent nehézséget (pénz és idő). Mégis, alig két év leforgása alatt óriási változás ment végbe ezen a téren.²⁵⁰ Számos kórház azonban semmibe vette a felszólításokat, és továbbra is mindenféle egyéb kórházi hulladékkal együtt semmisítik meg a magzatok holttesteit. Ezért a védőnőket tömörítő *Royal College of Nurses* éves konferenciáján, 2001. május 22-én Harrogate-ben (North Yorkshire) újabb ajánlással

²⁴⁷ i. m.

²⁴⁸ i. m.

²⁴⁹ i. m.

²⁵⁰ KOHNER, N.: *The Disposal...*

állt elő: a magzatukat vesztett nőknek meg kell adni a lehetőséget, hogy kérhessék magzatuk eltemetését, amelynek költségeit a társadalombiztosítás állná. Az ajánlás szerint a kórházaknak – hacsak a szülők külön pénzért egyedi temetést vagy hamvasztást nem kérnek – 16-os csoportokban kell közös sírba helyezni, vagy elhamvasztani a magzati testeket. A kórházaknak eddig is kötelességük volt felajánlani a 24 hetes kor felett meghalt magzatok számára a temetés lehetőségét, s az Egészségügyi Minisztérium az ennél fiatalabb magzatok kezelését is felülvizsgálta.²⁵¹

Az Atlanti-óceán nyugati oldalán hasonló tendenciák mutatkoznak. Az Egyesült Államokban a legtöbb állam törvényei a 20. hét előtt biológiai hulladékként kezelik az elvetélt magzatot. Ezért sok szülő – aki, leginkább az ultrahangos képek alapján, érzelmileg egyre korábban kötődik magzatához – csatlakozik olyan országos mozgalomhoz, amelynek célja annak elérése, hogy a kórházak a magzat testének eltemetését vagy elhamvasztását lehetővé tegyék. Egy minnesotai törvény megköveteli, hogy a 10 hetes kortól elvetélt magzatokat temessék vagy hamvaszák el. Sok kórház kérésre kiadja a magzat testét. Más kórházak pedig most vezetik be, hogy egy hónapig őrzik a magzat testét, hogy a szülőknek a vetélés után később is legyen lehetőségük a temetésre.²⁵²

Massachusetts államban 1978 óta törvény rendelkezik a magzat holttestének sorsáról. 2000-ben a massachusettsi törvényhozás módosította a jogszabályt, és még egyértelműbb előírásokat hozott: a kórházaknak írott vezérelveket kell megfogalmazniuk az elvetélt magzatok kezelését illetően, a magzat korától függetlenül; a szülőnek joga van ismernie ezeket az irányelveket; a szülőnek joga van a magzat temetését vagy hamvasztását intézni, s joga van azt a kórházra bízni; a kórháznak kötelessége a szülőt a temetés lehetőségéről tájékoztatni. Ma még a legtöbb szülő a kórházra bízta elvetélt magzatát. Sok jogász további változásokat szeretne elérni a törvényben, s azt akarják, hogy a kórházaknak kötelező legyen temetkezési vállalkozókkal intézni a magzatok további sorsát.²⁵³

²⁵¹ MARTIN, Nicole: *Nurses Call for Foetus Funerals*. In: *Electronic Telegraph*, 2001. május 23. (<http://www.telegraph.co.uk/et?ac=000140326706927&rtmo=3HKHrrrM&atmo=3HKHrrrM&pg=/et/01/5/23/nfoet23.html>)

²⁵² RITTER, Jim: *Parents ask to bury fetus*. In: *Chicago Sun Times*, 2000. szeptember 5. (Pro-Life E-news, <http://www.interlife.org>)

²⁵³ EISNER, Robin: *Mourning Miscarriage: A Missing Peace*. In: *ABCNEWS.com*, 2000. október 26. (<http://abcnews.go.com/sections/living/DailyNews/miscarriageremains001026.html>)

Egy oregoni temetőben 1989-ben szülői kezdeményezésre olyan részleg kialakításához kezdtek, ahol a meg nem született gyermekeket temetnék el. A temető ezen részén a korai vetéltektől a halva születettekig temetik el a magzatokat. Aki korábban nem temethette el magzatát, az most jelképes temetést (emléktárgy stb.) tarthat. Évente kétszer búcsúztatnak a helyi lelkészek közreműködésével, amelyen a szülők is aktívan részt vesznek. Elmondják, kik ők, hogyan kerültek oda, beszédet tarthatnak, verset olvashatnak. Majd búcsút intenek, és a pici koporsót – amelyet maguk tartanak a búcsúztatás alatt – egy nagy közös tartóba helyezik, amelyet babatakaróval vesznek körül. Ezután a tartót a földbe helyezik. A szülők virágot vagy földdarabokat dobhatnak rá. Csenddel vagy imával zárul a közös temetés. Az elhunyt magzat nevét a temető irodájában lévő emlékkönyvbe jegyzik a szülők, ahol emlékbizonyítványt és egy sárga rózsát kapnak. Vannak, akik huszonöt, sőt harminckettől évvel ezelőtt meghalt gyermeküknek rendeztek jelképes temetést.²⁵⁴

Egy másik amerikai emlékparkban évente tartanak búcsúztatásokat. Az emlékezés után a húsz hétnél fiatalabb magzatokat közös sírba temetik.²⁵⁵ Az idősebbek (halva születettek) temetésére nagyobb terület áll rendelkezésre.

Utolsó példaként említsük a richlandi *Sunset Memorial Garden*-st. Itt maga a kórház kezdeményezte a temetőnél, hogy létesítsen külön részleget, ahová az elvetélt magzatokat temethetik. A szülők háromnegyede halálesetnek tekinti a húsz hétnél kisebb magzata elvetését. Számukra elfogadhatatlan, hogy a magzatot a kórházban hagyják. Egy bronz emléktáblával jelölték meg az *Our Little Lambs* (Kis Báránkáink) nevű, virágokkal borított helyet a sírkertben, amelyben a magzatok közös sírja található. A területet 2000. június 10-én szentelték fel. A kórház egyik nővérének kutatásai szerint más temetőkben az elvetélt magzatok sírja a leglátogatottabb helyek között szerepel.²⁵⁶

A jelenlegi magzattemetésekről nincsenek statisztikák, de egy michigani temetkezési vállalkozó szerint egyre nagyobb a kereslet a kisméretű, 10 collos koporsók iránt. Már pénzérme nagyságú magzatokat is temettek el a szülők.²⁵⁷ A vallástalanok az elvetélt magzatoknak egyszerű temetést adnának a magzat öt hónapos korától, amikor már minden főbb emberi tulajdonsága kifejlődött.²⁵⁸

²⁵⁴ GRYTE, M.: *i. m.*

²⁵⁵ *The 1998 Perinatal Memorial Service*. In: *Bridges*, 4. évf., 3. szám, 1998. tél. (http://www.sw.org/ed/pastoral/bridges/brg_wn98.htm)

²⁵⁶ CARY, A.: *i. m.*

²⁵⁷ RITTER, J.: *i. m.*

²⁵⁸ RAFFLER-ENGEL, W. von: *i. m.*

Az elvetélt magzatok méltóságának biztosítása nemcsak a törvényhozás szintjén látszik megvalósulni az Egyesült Államokban, hanem bírói döntésben is volt rá példa. Egy 42 éves nő, aki 1999-ben elgázolt egy várandós asszonyt, 5 hónap felfüggesztett börtönbüntetést kapott 2000 márciusában, amiért az asszony magzata elvetélt. A bírói döntés értelmében a vétkesnek meg kell látogatnia a hét hónapos magzat sírját.²⁵⁹ Véleményem szerint az Egyesült Államok a legtipikusabb példa arra, hogy egy országban egymás mellett valósul meg jogi szinten és a társadalmi közvélemény szintjén is az egészséges, élő magzatok művi abortusznak való kiszolgáltatása, másrészt pedig az elvetélt magzatok méltóságának megadása, és a vetélés halálként való elismerése.

Kanadában, 1994-ben *Nicolas* 24 hetes korában született meg. Testtömege nem érte el az 500 grammot. Két órával születése után meghalt. A magzatot elégették az egyéb biológiai hulladékokkal együtt, nem kaphatott emberhez méltó temetést, mert a törvények nem tették lehetővé. *Mr. Vaillancourt*, *Nicolas* édesapja, sürgetni kezdte a quebec-i kormányzatot, hogy változtassa meg a törvényt. Ennek eredményeképp ma már a kórházaknak nem kell hulladékként elégetni azokat a magzatokat, akiknek a testtömege 500 grammnál kevesebb, ők is ugyanolyan temetést vagy hamvasztást kaphatnak, mint a halva születettek, vagy az 500 grammnál nehezebbek. Ontarióban a 20 hétnél idősebb korban meghalt és 500 grammnál nehezebb magzatokat ugyanúgy kell kezelni, mint bármilyen más halottat. Az *Ottawa Hospital*-ban a szülők felelnek ezeknek a magzatoknak a temetéséért. Az 500 gramm alatti magzatok esetében pedig két lehetőségük van a szülőknek: megkérhetik a kórházat, hogy az intézkedjen, vagy pedig maguk vehetik kezükbe a temetés, illetve a hamvasztás ügyét. Ha a kórházban hagyják a magzatot, három hónap után egy névtelen közös sírban helyezik el őket a *Hope Cemetery*-ben, illetve elhamvasztják őket, és a *Beechwood Cemetery* rózsakertjében szórják szét hamvaikat, ahol minden évben megemlékezéseket tartanak.²⁶⁰

A keresztény egyházakon belül is egyre többen igénylik a magzat eltemetésének szertartását, és egyre több egyházközség, gyülekezet biztosítja az ehhez kapcsolódó egyéb liturgiákat. A Bostoni Főegyházmegyében hivatalosan is összeállítottak olyan szertartást, amely az elvetélt magzatok, a halva születettek és a korán meghalt csecsemők temetési liturgiáját tartalmazza.²⁶¹ Ugyanitt külön ál-

²⁵⁹ *Drunken driver gets jail for miscarriage*. In: *The Detroit News*, 2000. március 2. (<http://www.detroitnews.com/2000/metro/0003/02/D08d-7551.htm>)

²⁶⁰ MULLINGTON, Dave – KIRKEY, Sharon: *Parents launch suit after stillborn baby cremated by mistake*. In: *Ottawa Citizen*, 2000. július 20. (<http://www.thecitizen.ca/city/991118/3164326.html>)

²⁶¹ Office for Worship: *Pastoral Notes on the Celebration of Liturgical Rites for Deceased Infants and Stillborn or Miscarried Infants*. Archdiocese of Boston.

dást mondanak a halva született gyermekekért.²⁶² A katolikus egyház által az Egyesült Államokban kiadott Áldások Könyve (*Book of Blessings*) az elvetélt gyermek szüleinek megáldását is tartalmazza.²⁶³

A Bostoni Főegyházmegyéhez tartozó *Natickban* (Kelet-Massachusetts) létrehoztak egy Emléktermet (*Room of Remembrance*) a Szent Patrik templomnál 1999-ben, amely két év alatt mintegy zarándokhellyé vált a gyászoló katolikus szülők számára. A teremben néhány ikont, térdeplőt, rózsfüzért helyeztek el. Itt ülnek, imádkoznak és sírnak a gyászolók. Természetesen nemcsak az elvetélt magzatok gyászolására szánták e helyiséget, hanem a magzatgyilkosság áldozatainak gyászolására is. A zarándokok azonban kibővítették az Emlékterem szerepét: a meddőség miatt meg sem fogant „gyermekeket”, a születésük után bal esetben vagy betegségben elhunyt gyermekeket és az örökbe adottakat is ide hozzák – *lélekben*. A szülők gyászukat kézzel készített, virágokkal díszített könyvbe írják, amelyet egy szobor alá helyeznek. A szobor Jézus ábrázolja, amint egy csoport gyermeket fogad magához. A könyveket eredetileg vendégkönyveknek szánták, amelybe a gyászolt gyermek neve kerülhet be, de a zarándokok naplónak használják, amelybe olyan beszélgetéseket írnak le gyermekeikkel, amelyek soha nem hangozhatnak el. Az Emlékterembe nem ritkán igen idős, akár kilencvenéves asszonyok is elzarándokolnak, és évtizedekkel korábban elvetélt, halva született gyermekeikre emlékeznek. A főegyházmegye számtalan szentmisét is celebrál a gyászolók számára. A katolikus egyházon kívül olyan protestáns egyházak is segítséget nyújtanak a gyászolóknak, amelyek nem feltétlenül életvédő beállítottságúak.²⁶⁴

²⁶² Office for Worship: *Pastoral Notes: #1 Ministering to Families Who Have Lost a Child During Pregnancy*. Archdiocese of Boston.
(<http://www.rcab.org/healthcare/LossofChildDuringPregnancyNotes.html>)

²⁶³ *Catholic Household Blessings and Prayers by Bishops' Committee on the Liturgy*. National Conference of Catholic Bishops, United States Catholic Conference, Inc., Washington D. C., 1988. (Idézik: *Father Pat's Palace*, Holy Family Parish, Arcadia, WI, USA, <http://frpat.com/prayersfortheDead.htm>; *Our Lady of Loreto Online*, http://www.ourladyofloreto.org/OurOrganizations/bereavement_prayers.htm; *Domestic-Church.Com*, http://www.domestic.church.com/CONTENT.DOC/19991201/SCRMNTL/blsng_mscrg.htm)

²⁶⁴ PAULSON, Michael: *Church Provides a Sacred Place for Women to Mourn*. In: *The Boston Globe*, 2000. október 17. (Pro-Life E-news, <http://www.star-telegram.com/news/doc/1047/1:RELIGION32/1:RELIGION321017100.html>) 82

Olaszország, Franciaország, Svájc

Nyugat-Európában nagyon sokszínűek a törvények a meghalt magzatok temetését illetően. Olaszországban például a halva született gyermek temetése ugyanolyan szabályozás alá esik, mint az élve születetteké. A 20. és 28. várandóssági hét között elvetélt, illetve megölt magzatok és a 28. hét után meghalt (azaz halva született) magzatok temetéséhez a helyi egészségügyi hatóság adja az elszállítási és temetési engedélyt. A szülők kérésére a 20 hetesnél fiatalabb magzatokat hasonló eljárás keretében el lehet temetni. A rokonoknak vagy más felhatalmazott személynek a magzat eltávolítását követő 24 órán belül egy temetésre szóló kérvényt és egy – a magzat korát feltüntető – orvosi igazolást kell a helyi egészségügyi hatósághoz benyújtaniuk, ha a magzatot el szeretnék temetni. A temetőknak a törvénynek megfelelő eljárással kiadott halva született gyermekeket és magzatokat be kell fogadniuk. A magzatok csatornába vagy közönséges városi hulladékba való juttatása törvényellenes, egyéb, normál hulladékként való kezelésük pedig ugyan törvényes, de ellentmond az etikai alapelveknek – mondják az olasz jogszabályok. Mindezen lehetőségek ellenére az olasz állampolgárok nagy része nem tudja, hogy az elvetélt magzatot el lehet és el kell temetni.²⁶⁵

Az olasztól kissé eltérnek a francia jogszabályok. 1993-ig az 1802 óta érvényben lévő *Code Napoléon* szerint a 28 hétnél fiatalabb magzatot *névtelen terméknek* (*produit innommé*) tekintették.²⁶⁶ A francia Belügyminisztérium 1848. december 13-i körrendelete szerint a halva születéseket mindig a halotti anyakönyvbe kell beírni, sosem a születésibe. Halva születettnek számít az a gyermek, aki a várandósság 180. napja (6. hónap) után élettelenül jött a világra. Ebből következik, hogy a hat hónapnál fiatalabb meghalt magzatokat nem lehet az állami anyakönyvbe bejegyezni. Egy későbbi, 1849. március 22-i körrendelet szerint ugyan a magzat temetése nem kötelező, de a helyi hatóság nem utasíthatja vissza. A francia orvosok 1990-ben a fenti körrendeletekre hivatkozva javasolták a köztemetőkben a külön parcellák kijelölését, ahová a hat hónapnál fiatalabb korban elhunyt magzatokat temetik a magzat és a szülők nevének jelzése nélkül. Louvain városa és a város egyetemi kórházai már megegyeztek egy ilyen parcella kialakításában. A magzatokat a szülők külön kérésére temetik el.²⁶⁷

²⁶⁵ *Burial of Non-Born Children*. In: Associazione „Defendere la vita con Maria” honlapja. (<http://www.moredata.it/advm/eng/news.htm>)

²⁶⁶ SOULE, Sylvie: *L'enfant mort avant de n'être*. (<http://www.pfg.fr/html/P5d.html>)

²⁶⁷ *Sort du fœtus expulsé spontanément avant la fin du sixième mois*. Ordre des médecins, 1990. november 17. (<http://www.prdomedic.be/fr/A051006F.htm>) 83

1993. óta – a Code Napoléont módosítva – a viabilitást már a havi vérzés elmaradásától számított 22. héttől, vagy 500 grammos testtömegtől számíthatják orvosi igazolás ellenében, s ez esetben az élve született magzat – ha a hivatalos bejelentés előtt meghal – kaphat születési anyakönyvet. A halva születettet 1993. után is csak a 28. héttől lehet halva születettnak nyilvánítani, addig névtelen terméknek számít. Az élve született és rövidesen meghalt gyermeket kötelező eltemetni; a halva születettet el lehet temetni, nevet lehet adni neki, és be lehet jegyezni a család úgynevezett anyakönyvi naplójába (*livret de famille*). A 28. hét előtt meghaltakat a szülők beleegyezése nélkül fel lehet boncolni, nincs semmilyen bejegyzési lehetőség, és nem lehet eltemetni. Azonban egy 1996-os előírás szerint a temetésre mégis van mód, és a halotti bizonyítványt egy speciális, úgynevezett embrió-anyakönyvbe (*registre d'embryon*) át lehet vezetni, amint ez már több francia városban is gyakorlat. Hogy ezek a temetések ne mondjanak ellent a törvénynek, a thiais-i temetőben (Párizs külvárosa) például a tudomány részére kijelölt 102. parcellában helyezik el a 28. hét előtt elvetélt magzatokat (*Carré de la science*). Lille városában hasonló temető van. Ide kerülnek azok a magzatok is, akiket haláluk után a szülők a kórházban hagynak. *Jacques Chirac*, amikor párizsi polgármester volt, többször is írásba adta ígéretét, hogy tenni fog a helyzet javulásának érdekében. Ma egyre több csoport dolgozik ezen.^{268, 269}

Svájcban a magzat a születésig jogilag nem számít személynek. A magánjogi törvénykönyv és az anyakönyvekről szóló rendelet szerint a 6. hónap után halva született magzatnak születési anyakönyvet kell kiadni, amelybe halva születtként kell bejegyezni. Ehhez orvosi igazolás is szükséges. 1996. óta pedig lehetőség van a halva született gyermeknek keresztnévet adni, amit beírnak a születési anyakönyvbe. Korábban csak a családnév szerepelhetett. Szintén lehetőség nyílt az anyakönyvi naplóba való bejegyzésre. Genf kantonban bevezették, hogy a 30 cm testhosszt elért magzatok is kaphatnak születési anyakönyvet. Az anyakönyvezés után, a szülők kérésére lehetőség nyílik a temetésre vagy a hamvasztásra. Ha a szülők nem kérik a temetést, a holttestet öt nap múltával felhasználhatják kutatási célra, majd azután a törvény szerint eltemetik, illetve elhamvasztják. Újabb javaslatok szerint az öt napot több hétre kellene meghosszabbítani, a szülők esetleges visszakozása miatt.²⁷⁰ A 6. hónap előtt, vagy 30 cm-nél rövidebb testhosszal halva született magzatokat nem lehet sem eltemet-

²⁶⁸ SOULE, S.: *i. m.*

²⁶⁹ PARSEVAL, G. D. de: *i. m.*

²⁷⁰ MARESCOTTI, Karin: *Sort des enfants mort-nés dans le canton de Genève: aspects juridiques et éthiques de la problématique*. (http://matweb.hcuge.ch/matweb/obst/ob_bulletin/volume_20/20-4-5~1.html)

ni, sem elhamvasztani hivatalos helyen. Születési anyakönyvet sem állítanak ki neki. Kórházi, egészségügyi hulladéknak számít. Az ilyen hulladékot pedig el kell égetni, kiadni nem lehet. Speciális esetekben ez utóbbi alól kivétel tehető, amennyiben a szülők engedélyhez jutnak. Törekvések vannak azonban, hogy az ilyen magzatokat ugyanolyan jogok illessék meg, mint a 6 hónapnál idősebb és 30 cm-nél hosszabb testű magzatgyermeket.²⁷¹

Magyarország

Hazánkban a termékenységet évszázadokon keresztül olyan fontosnak tartották, hogy még mágikus úton is igyekeztek azt biztosítani. A meddőséget Isten büntetésének tekintették. Mivel Magyarország az államalapítás óta keresztény ország, a magzatgyilkosságot mindig is elítélték. A XIX. század második felétől mutatkoztak először nagyobb mennyiségben abortuszra irányuló tevékenységek a parasztság körében. Az abortuszt *gyerekvesztésnek*, *angyalcsinálásnak* nevezték²⁷² (az elvetélt gyermekből is – mivel nincs megkeresztelve – angyal lesz²⁷³, lásd még *little angels*, *baby angels*). A magzatgyilkosság azon formáit, amelyek révén sebészeti beavatkozás nélkül, házilagis megoldásokkal próbálták spontán vetélést előidézni a várandósság korai szakaszában (nehéz súlyok emelése, ugrálás stb., lásd Hippokratész), nem tartották bűnnek. Eszerint az ilyen fiatal magzatot még nem vették emberszámba.²⁷⁴

Az általános gyakorlat azonban nem ez volt. A várandósság alatt a magzat védelmében igen szigorú szabályokat kellett az asszonynak megtartania. Ezen szabályok legnagyobb része arra irányult, hogy a megszületendő gyermek egészséges legyen. Néhány szabályt azonban kifejezetten a vetélés megelőzése érdekében kellett betartani: Komárom megyében például naponta háromszor –négyszer birsalma ágából készített fürdőt vettek a vetélés megelőzésére. Máshol köménymagos cukorral és szarkalábvirággal végzett füstölést alkalmaztak. A borogatást, a hasfelkötést, a mézes pálinkát is a vetélés ellen használták.²⁷⁵ Tolna megyében pedig háromszor derék köré tekert fonalat vi-

²⁷¹ MARESCOTTI, K.: *i. m.*

²⁷² DÖMÖTÖR Tekla (szerk.): *Magyar néprajz VII. Népszokás, néphit, népi vallásosság*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.

²⁷³ KERTÉSZ J.: *i. m.*

²⁷⁴ DÖMÖTÖR T.: *i. m.*

²⁷⁵ *Magyar Néprajzi Lexikon*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1977. „Vetélés” címszó.

selték.²⁷⁶ Tilos volt kötél alatt átbújni, mert akkor halva születik a gyermek.²⁷⁷ Az asszonynak megtiltották a nehéz fizikai munkát, emelést. Akárcsak a középkori Európában, nálunk is imádkoztak szentekhez a várandósság alatt és a szüléskor. Itthon *Szent Annát* tartották általában a várandósság és a szülés védőszentjének.²⁷⁸

Kifejezetten a vetélés elleni szokás volt a várandós asszony étellel és gyümölcssel való kínálása. Ennek alapját az az európai hiedelem képezte, hogy ha nem kap abból, amit megkívánt, vetélés következik be, ugyanis ez az étel a magzatnak kell.²⁷⁹ Ezzel van összefüggésben az a mondás, amelynek eredete egyre inkább elhomályosul: „El ne vesszen a Péterkéje”, „Elmegy a Péterkéje.”²⁸⁰ Elveszik az asszony Péterkéje, elvetéli az asszony Péterkáját, magzatát, ha nem kap abból, amit megkívánt. A gyümölcssevésnek a vetélés után is szerepe volt. *Szent Iván* napjáig azok az asszonyok, akiknek kisgyermekük vagy magzatuk halt meg (halva születés), nem ehettek gyümölcsöt, nehogy elegyék a túlvilágon lévő gyermekük elől.²⁸¹ (Ha az anya gyümölcsöt evett, az angyalok a mennyben – amikor gyümölcsöt mennek szedni – nem viszik az ő gyermekét magukkal, mondván, hogy a gyermek részét az anyja már megette.²⁸²) Ezzel függ össze az a szokás is, hogy a szentiváni tűzbe gyümölcsöt dobtak, ami a gyümölcsről való lemondás szimbóluma. Ez a csecsemőhalál ellen jelentett biztosítékot. *Szent Iván* napja egyben *Keresztelő Szent János* ünnepe is, aki a korán meghalt gyermekek mennyei pártfogója.

Hazánkban sem tettek sokáig különbséget a magzat és az újszülött között. A fogalmak keveredtek. Inkább az számított, hogy meg volt-e már kereszteleve az újszülött vagy sem, akárcsak a középkori Európában (lásd Újszövetség, kereszténység). Akiknek kereszteleetlenül halt meg magzatuk, Keresztelő Szent Jánoshoz fordultak segítségül. A kereszteleetlen gyermek (magzat) a másvilágon sírdogál a keresztség után. Ha rézpénzt vagy ruhadarabot dobnak a hang irányába, Szent János segítségével szimbolikus keresztséget nyer a gyermek.²⁸³ Máshol úgy gondolták, hogy a tisztítótüzőn keresztül jut a mennybe, illetve az utolsó ítéletig nem jut oda, mert kereszteleetlen.²⁸⁴

²⁷⁶ DÖMÖTÖR T.: *i. m.*

²⁷⁷ *Magyar Néprajzi Lexikon*. „Terhesség” címszó.

²⁷⁸ DÖMÖTÖR T.: *i. m.*

²⁷⁹ *i. m.*

²⁸⁰ JUNG, Károly: *Az emberélet fordulói. Gombosi népszokások*. Forum Könyvkiadó, Szabadka, 1978.

²⁸¹ MOLNÁR V. József: *Egészség*. Melius Alapítvány, Pécs, 1995.

²⁸² KERTÉSZ J.: *i. m.*

²⁸³ MOLNÁR V. J.: *i. m.*

²⁸⁴ *Magyar Néprajzi Lexikon*. „Kereszteleetlen gyerek” címszó.

A kereszteleetlenül elhunyt gyerekekről azt tartották, hogy ujja vagy „bal nevetlen ujja” a tolvajnak világít, aki így sötét helyiségekbe is be tud hatolni. Volt, ahol az ilyen csecsemő nyelvét a küszöb alá ásták, ami szerencsét hozott, máshol pedig a sírjáról vett földet szerelmi varázslás végzésére tartották alkalmasnak. A halva született (idétlen, azaz időtlen, idő előtti) gyermek sírtartozékainak, testrészeinek hasonló szerepe volt.²⁸⁵ A középkori Európához hasonlóan nálunk is elterjedt nézet volt, hogy a kereszteleetlen gyermek lelke kísértetként bolyong, a ház előtt vagy az eresz alatt tartózkodik, vagy a sírjában állandóan sír.²⁸⁶ Ezzel kapcsolatban nagyon sok szokás volt, de ezek már nem tartoznak e tanulmányhoz. Előfordult, hogy a halva született gyermeket megpróbálták életre kelteni. A Vas megyei szlovéneknél (vendek) az ilyen gyermeket a bába és a nagymama az asztal alatt dobálta egymásnak.²⁸⁷

A kereszteleetlen gyermeket a katolikusoknál gyakran nem pappal temették (információim szerint ma sem temetné el minden pap a magzatot), és nem a temetőbe, hanem a temetői árok szélére vagy kerti fa alá.²⁸⁸ A temetői árok széli sírok fölé név és évszám nélküli fakesztet tettek, illetve csak kopjafát, vagy még azt sem.²⁸⁹ A hozzátartozó sírjának közepébe ástott árokba is szoktak temetni. A temetés helyét nem jelölték. A pap akkor temette el a halott csecsemőt, ha volt bábakereszttség. Volt, ahol temetéskor keresztelték meg a gyermeket. Ha nem a pap temetett, akkor, például Aggteleken, két fiú és két lány, Szuhafőn a keresztanya, máshol a bába végezte a temetést. Temetéskor a harangok nem szóltak. A gyermeket felöltöztették, illetve kis inget és réklit tettek a pelenkába tekert gyermek mellé.²⁹⁰ Más halottaknál nem szokásos halotti mellékletet kaptak: pénzdarabot, hogy Keresztelő Szent Jánosnak meg tudja fizetni a túlvilági keresztelést; szenteltvizet a keresztelőhöz. Koporsót nem használtak, inkább kis ládát, rongyot vagy fazekat.²⁹¹ A ládát (*ferslógocska*) az édesapa készítette.²⁹² A reformátusok a kereszttség eltérő értelmezéséből adódóan eltemették a kereszteleetlen csecsemőt is.

A mai magyar társadalomban teljesen más szokások és nézetek uralkodnak. A kommunista hatalomátvétel után a magzatgyilkosság államilag elismert lett,

²⁸⁵ DÓMÖTÖR T.: *i. m.*

²⁸⁶ *Magyar Néprajzi Lexikon.* „Kereszteleetlen gyerek” címszó.

²⁸⁷ M. KOZÁR Mária: *A gyermek születéséhez fűződő rítusok a vasi szlovéneknél.* In: *Vasi Szemle*, XLII. évf. (1988)/2.

²⁸⁸ *Magyar Néprajzi Lexikon.* „Kereszteleetlen gyerek” címszó.

²⁸⁹ JUNG, K.: *i. m.*

²⁹⁰ KERTÉSZ J.: *i. m.*

²⁹¹ *Magyar Néprajzi Lexikon.* „Kereszteleetlen gyerek” címszó.

²⁹² KERTÉSZ J.: *i. m.*

s ma – jóllehet a lakosság 55 százaléka szerint az ember élete a fogantatással kezdődik²⁹³ –, a negyvenéves és az 1989 óta is tartó erkölcsrombolás hatására egyáltalán nem veszik emberszámba a magzatokat. Jól igazolja ezt az *ötven év alatt elkövetett 6 millió magzatgyilkosság*. Többek között ez is szerepet játszik a társadalom spontán vetélésre adott cinikus reakciójában. Gyakran az anya is – akinek esetleg korábbi abortuszai voltak – semmibe veszi a tragikus eseményt, vagy még örül is neki. Ennek ellenére minden anyára hatással van gyermekének elvesztése, amit vagy megél, vagy – tudatosan illetve tudattalanul, esetleg környezete hatására – elnyom. Nem különb a reakció általánosságban az orvosok részéről sem. Tapasztalataim szerint addig nem is figyelnek fel a vetélésre, amíg egy-kettő be nem következett egy nő életében. Azután sem a magzatot nézik, mint embert, hanem az anyát, aki gyermeket szeretne.

Bár nincs teljes körű ismeretem arról, hogy a kórházak hogyan kezelik az évente spontán elvetélt mintegy 15000 magzat²⁹⁴ testét, általánosságban el lehet mondani, hogy biológiai hulladékként égetik el azokat. Több esetről is hallottam, hogy a szülők a kórházból ki szeretnék volna kérni a magzat testét temetésre, azonban a kórháztól nemleges választ kaptak. Ahogy más országokban is általános, az emberek nincsenek tisztában a jogi lehetőségekkel. A magyar jog a következőket írja elő (a teljesség igénye nélkül):

1999. évi XLIII. törvény a temetőkről és a temetkezésről:

- 1. § 1. bekezdés: „A tisztességes és méltó temetés, valamint a halottak nyughelye előtt a tiszteletadás joga mindenkit megillet az elhunyt személyére, vallási, illetőleg lelkiismereti meggyőződésére, valamely faji csoporthoz tartozásra, nemzeti-nemzetiségi hovatartozásra, a halál okára vagy bármely más megkülönböztetésre tekintet nélkül.”
- 2. § 4. bekezdés: „A halvaszületett és elvetélt magzatok, csonkolt testrészek, emberi szervek, szervmaradványok eltemetésével összefüggésben – ha jogszabály másként nem rendelkezik – e törvényben foglaltakat kell alkalmazni.”
- 24. § 1. bekezdés: „Halottat csak külön jogszabályban előírt orvosi vizsgálat és az erről szóló halottvizsgálati bizonyítvány alapján szabad eltemetni, vagy elhamvasztani.”

²⁹³ *Ne szűnj meg kiáltani! A Keresztény Értelmiségiek Szövetsége állásfoglalása a megfogant élet (emberi személy) védelmében.* In: *Magzatvédelem*, 1992. 3. szám. (<http://meh.communio.hu/mv920301.htm>)

²⁹⁴ *A Központi Statisztikai Hivatal Statisztikai zsebkönyve.*

34/1999. (IX. 24.) BM-EüM-IM e. r. Az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvénynek a halottakkal kapcsolatos rendelkezései végrehajtásáról, valamint a rendkívüli halál esetén követendő eljárásról:

- 2. § 2. bekezdés: „Halva születés (késői magzati halálozás) esetén a halottvizsgálatot a szülést levezető orvos, ennek hiányában a halottvizsgálatra – az (1) bekezdésben foglaltak szerint – illetékes orvos végzi.”
- 4. §: „(1) A gyermeket – a fogantatástól eltelt időtartamtól függetlenül – élveszülöttnek kell tekinteni, ha az anya testétől történt elválasztása után az életnek bármilyen jelét adta. (2) Halva születettnek (késői magzati halálozás) kell a magzatot tekinteni, ha 24 hétnél hosszabb ideig volt az anya méhében, és az anya testétől történt elválasztás után az élet semmilyen jelét nem adta. Ha a magzat kora nem állapítható meg, a halva születés meghatározásának alapja a magzat 500 grammot elérő testtömege vagy 30 cm-t elérő testhossza. (3) Vetélést (korai, illetve középidős magzati halál) kell megállapítani, ha a magzat az anya testétől történt elválasztás után az élet semmilyen jelét nem adta, és 24 hétig vagy annál rövidebb ideig volt az anya méhében, illetve, ha a magzat kora nem állapítható meg, és testtömege az 500 grammot, testhossza a 30 cm-t nem érte el. Ilyen esetben halottvizsgálati bizonyítványt nem kell kiállítani. (4) Ikerszülés esetén nem lehet vetélést megállapítani, ha legalább az egyik magzat élve született.”
- 14. § 7. bekezdés: „A halva született magzat eltemetetéséről az egészségügyi intézmény intézkedik, kivéve ha arról – kérelme alapján – más személy kíván gondoskodni.”
- 16. § 2. bekezdés: „Késői magzati halálozás (halva születés) esetén a halottvizsgálatot végző orvos (kórházban, kórházba szállítás esetén a szülészet- nőgyógyászati osztály vezetője) – az anyasági támogatásra való jogosultság (1998. évi LXXXIV. törvény 29. §) céljából – kiállítja az „igazolás késői magzati halálozásáról” című nyomtatványt.”

145/1999. (X. 1.) Kormány rendelet temetőkről és a temetkezésről szóló 1999. évi XLIII. törvény végrehajtásáról:

- 12. § 6. bekezdés: „A temető tulajdonosa (üzemeltető) a mesterséges vagy spontán abortusz folytán távozó magzat, csonkolt testrészt, emberi szerv, szervmaradvány eltemetésére külön sírhelytáblát jelöl ki.”
- 14. § 2.–3. bekezdés: „(2) A halva született magzat sírhelyét jelzőféval kell megjelölni, amelyen a temetés napját és a temetési hely sorszámát kell feltüntetni. (3) Ha a halva született magzat eltemetéséről – kérésére – közeli hozzátartozója gondoskodott, a sírhelyen kereszt vagy fejfa is elhelyezhető, és azon utónevet is fel lehet tüntetni.”

Néhány település már 1999 előtt hozott olyan rendeletet, amely a fenti előírásokat megvalósítja. *Zalaegerszeg Megyei Jogú Város 48/1995. (XI. 9.) sz. rendeletével módosított 18/1991. (XII. 28.) sz. rendelete a temetőkről és a temetkezés rendjéről* a következőket írja:

- 6. § 2. bekezdés: „Külön sírhelytáblákat kell kijelölni a felnőttek, a 10 éven aluli gyermekek, valamint a halva születettek, az elvetélt magzatok és a csonkolt testrészek eltemetésére.”

A legtöbb településen azonban csak a fenti kormányrendelet megszületése után, annak előírásai alapján hozták meg az önkormányzati rendeletet. *Szeged Megyei Jogú Város Közgyűlésének 42/2000. (IX. 14.) rendelete a köztemetőkről és a temetkezés rendjéről* így fogalmaz:

- 19. § 1. bekezdés: „Az üzemeltető külön jegyzéket vezet a temetőben elhelyezett halva született gyermekekről. A jegyzékben fel kell tüntetni a halva született anyjának nevét, az elhantolás (urna elhelyezés) időpontját és a föléje tűzött fejfa sorszámát.”

Szinte szó szerint ugyanez áll például *Kecskemét Megyei Jogú Város Közgyűlésének 41/2000. (X. 2.) KR. számú rendelete a temetőkről és a temetkezési tevékenységről* 3. számú melléklet, C pontjának 6. bekezdésében, a *Pécsi Önkormányzat 57/1999. (XII. 15.) rendelete a köztemetőkről és a temetkezés rendjéről* 16. § 4. bekezdésében, vagy *Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzatának 34/2000. (X.1.) Önkormányzati rendelete a temetőkről és a temetkezés helyi szabályairól* 5. § 1. bekezdésében. A soproni rendelet 15. § 4. bekezdése pedig azonos a zalaegerszegi rendelethez idézetel.

Az *58/2000. (X. 26.) Főv. Kgy. rendelet a köztemetőkről és a temetkezés rendjéről* a 12. § 6. bekezdésében és *Siófok Város Önkormányzatának 16/2000. /VI. 23./ számú rendelete a temetők és a temetkezések rendjéről* a 9. § 7. bekezdésében idézi a kormányrendelet 14. § 2.–3. bekezdését. A fővárosi rendelet 10.§ 8. bekezdése, melynek a siófoki rendelet 4. § 9. bekezdése felel meg, így szól:

- 10. § 8. bekezdés: „Külön sírhelytáblát kell létesíteni a mesterséges vagy spontán abortusz folytán távozó magzat, csonkolt testrész, emberi szerv, szervmaradvány eltemetésére. Hamvasztás esetén az ilyen hamvak szét-szórhatók.”

Természetesen nemcsak a nagyobb városokban, hanem a kisebb településeken is a fenti kormányrendeletnek megfelelően teszik lehetővé a magzatok eltemetését. *Vése Községi Önkormányzat Képviselő-testületének 9/2000 (X.16.) számú rendelete a temetőkről és a temetkezési tevékenységről* például idézi azt (13. § 6. bekezdés, 15. § 2–3. bekezdés).

A magyar jog szerint tehát a halva született magzat temetése mindenféleképpen biztosítva van. 1999-ben – a fenti idézett jogszabályok megszületése után – megtörtént a feltételezhetően első eset hazánkban, hogy egy 10 hetes

korában elvetélt magzat temetéséről a szülők maguk akartak gondoskodni, s ezért kérelmet nyújtottak be a kórházhoz, hogy kikérjék gyermekük testét. A kórház kisebb ellenvetések után, ügyvédi nyomásra kiadta a magzat testét egy temetkezési vállalkozónak, akit a szülők római katolikus gyermektemetési szerződés szerint papi közreműködéssel temettek el.

A szakemberek lassan Magyarországon is kezdenek felfigyelni a vetélés és a perinatális halálozás okozta lelki következményekre. Erre jó példa a *VI. Családbarát Konferencia*, amelyet 2000 szeptemberében rendezett a *Nemzeti Egészségfejlesztési Intézet* (NEFI) Budapesten. A konferencia címe „Köszöntés helyett búcsú” volt, és a veszteségélményekkel és a perinatális gyászsal foglalkozott. Szó esett a születés körüli gyász pszichológiai, szülészeti vonatkozásairól, a gyászoló szülők gondozásáról, a kritikus állapotú újszülöttekről, a különféle pszichoterápiákról, lelkipásztori feladatokról, a csecsemőhalált követő temetkezési szokásokról, a szülész-nőgyógyász szerepéről.

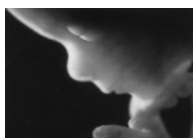
FÜGGELÉK

Búzaszem elvesztésének levélkoszorúja

Értesítés

Fájdalommal tudatjuk,
hogy első gyermekünk
életének 69. napján
spontán vetélés következtében
elhunyt.

1999. augusztus 12.

Búzaszem

1999. október 19.

Temetéséről jogainak megfelelően gondoskodni próbálunk.
Szatmári Helga és Örs

Drága gyermekünk, Búzaszem!

Aznap este, miután megtudtuk, hogy közel 10 hetes magzati lét után meghaltál, sírásomat visszafojtva mentem oda Édesanyád kezelőorvosához, hogy megtudakoljam, mi lesz a további sorsod. Tested kikaparják, nehogy fertőzést okozz. És azután? Visznek szövettani vizsgálatra, hogy annak eredménye későbbi testvéreid segítségére lehessen. Majd tovább faggattam az orvost, hogy ezután mi lesz Veled. Megkérdeztem, hogy eltemethetünk-e. Sajnos, ő nem adhatja ki a testedet. Ez nem is tartozik a hatáskörébe. Nem tudja, van-e jogszabály, amely egyáltalán megengedi ezt. Majd utananéz másnapra, de akkor is a kórbonctanosok döntenek ügyedben. Képzeld, az orvos meg akart győzni, hogy Te nem is vagy ember; csak egy szövetdarab, Édesanyád méhének produkuma. Rövid vitába szálltam vele, de láttam, meddő ez a vita.

Másnap reggel felhívtam egy ügyvédet, aki nagyon segítőkész volt. Teljes mértékben egyetértett velünk Téged illetően. Kiderült, hogy nem volt még ilyen eset a magyar jogtörténetben, de temetésedet semmilyen jogszabály nem tiltja. Tudod, sokan szerették volna már eltemetni magzatgyermeküket, de nem tudták vállalni azt, hogy végigmenjenek a jog útvesztőin. Például, egy héttel előtted halt meg egy Nálad idősebb magzat, aki már több mint egy kilós volt. Édesanyja el akarta kérni a testét, de a nőgyógyászok azt válaszolták, hogy nem lehet.

Az ügyvéddel történt telefonbeszélgetés után siettem a patológiára, hogy megelőzzem tested odaérkezését, mert addig volt még esély arra, hogy elkérhesselek, ugyanis utána biológiai hulladékként égettek volna el. A patológus főorvos nagyon nyitott volt. Bár személyesen nem értett egyet, tisztelte akarátunkat. Azt tanácsolta, hogy ne temessünk el, hanem felejtünk el, mert majd így nyugszunk meg. Búzaszem, Téged soha nem felejtünk el, és pont akkor nyugszunk meg, ha megadhatjuk Neked a végtisztességet, ami minden embernek jár. A jó barátok, rokonok közül is néhányan elleneztek temetésed. Nem túlzás-e, mert csak ilyen kicsi voltál... még biztos nem éreztél semmit... még agyad sem volt... a jövőbe kell tekinteni, meg különben is a vetélés természetes jelenség... úgyis lesz majd másik gyerek még... az élet megy tovább... Hát mit is válaszoljak ezekre? Hiszen minden szerveid megvolt már. Dobogott a szíved, a fejed mozgattad, úsztál a magzatvízben, szoptad az ujjad, markolni is tudtál, és éreztél. Nem attól lettél ember, hogy éreztél, sem attól, hogy mekkora voltál. A jövőbe tekintünk, de Téged a szívünkbe zárunk. A testvéreid előtt pedig nem fogunk letagadni Téged. Lesznek majd még ők is, de Ők nem Te leszel. Belőled egy volt, Búzaszem! S bár „természetes”-nek mondják halálod, az idős emberek halála is az, mégis eltemetik őket. Volt, aki a költségektől féltett minket, volt, aki azzal jött, hogy mi lenne, ha mindenki eltemetné meghalt magzatát. Még az esperes sem értett egyet velünk, és megingatta a káplánt is, hogy egyáltalán volt-e lelked. Az élet megy tovább, de kié? A Tied már nem...

Visszatérve a kórbonctanhoz, édes Búzaszemünk, nagyon fájt, hogy a patológus főorvos egyszer sem nevezett magzatnak vagy babának, mindig csak abortumnak. De legalább segített. Körbetelefonált, az ÁNTSZ-től kezdve a kórház igazgatóságáig mindenkit megkérdezett, hogy eltemethetünk-e. Pozitív választ kaptam. Azonban ő sem adhatta ki a testedet csak akkor, ha a nőgyógyászok kiállítják a halottvizsgálati bizonyítványt. Ezt persze nem tették meg, mivel túl fiatal voltál a jog szerint. Ezért az ügyvéddel kellett ismét beszélnem. Azért szerettem volna, hogy ő intézkedjen helyettem, mert őt komolyan veszik és egy picit félnek is tőle. Az ügyvéd beszélt a kórház vezetőségével és az ÁNTSZ-szel is. Mindkét helyről támogatást kaptunk. Majd felhívta a kórház jogászát is. Rá is sikerült hatnia. Végül pedig a patológus főorvossal egyeztetett. A több napig tartó telefonálások után eljutott odáig temetésed ügye, hogy írtam egy megállapodást, amit egyeztettem az ügyvéddel és a kórház jogászával is. A megállapodás értelmében a kórház temetkezési vállalkozónak kiadja tested. A vezetőség alá is írta szó nélkül a papírt. Ebből egy példányt eljuttatott a patológushoz, aki ki is adta testedet. A vállalkozó nem akadt fenn semmin, pedig akadékoskodhatott volna, hiszen Téged nem lehetett anyakönyvezni, nem volt halottvizsgálati bizonyítványod sem. De ha egyszer a törvény megengedi, hogy elvetélt magzatokat is el lehessen temetni, akkor annak mikéntje miatt már nem utasíthatja vissza senki sem temetésed. A vállalkozó átvette testedet. Én is ott voltam. Ragaszkodtam hozzá, hogy ott lehessenek. Most láttalak először... Formálisan voltál egy műanyag dobozban, melyen Édesanyád neve mellett a következő felirat is szerepelt: „Ne dobd ki!”

Miután a jogi nehézségeken túl lettünk a megállapodás aláírásával, gyorsan mentek a további elintéznivalók. Kijelöltük a plébános atyával sírod helyét, amely a meg nem született gyermekek számára volt fenntartva. Temetésed napján kora reggel pedig előkészítettük azt Édesanyáddal. Dél előtt kilenc órakor ragyogó napsütésben kezdődött a gyászmise, fenn a hegyen az Árpád-kori temetőkápolnában. Hárman voltunk a pappal. És holttested felravatalozva. Tetünk tested mellé egy kis fehér ingecskét is, melyet születésed után kaptál volna meg. „...Mert lelke kedves volt Isten előtt, sietve kiragadta őt a gonoszság közepéből. A népek látták, de meg nem értették, (...) látják őt és lenézik, az Úr azonban kineveti őket.” – olvastam a Bölcsesség könyvéből az olvasmányt. A plébános atya pedig azt prédikálta: próféta vagy, haláloddal hirdeted, hogy minden ember élete a fogantatással kezdődik. A mise után a gyermektemetés liturgiája szerint helyeztük végső helyére testedet. Később a plébános atya egyházilag anyakönyvezett.

Most már tudjuk, hogy jó helyen vagy. A tested és a lelked is. Nyugodjál békében, Búzaszem!

1999. november

Szerető szüleid

Helga már nem vérzik, csak egy ici-picit, s azt is csak akkor, ha feláll. A gyermek teljesen ép, s a terhesség is. Tehát ne fessük a falra az ördögöt! A mi gyerekünk nem halhat meg. Megtiltottam neki. (Tudom, hogy így nem lehet szembeszállni a természettel, de ha a nem kívánt gyermeknek árt, hogy nem kívánt, akkor hiszem, hogy a kívántnak használ, ha annyira kívánják, amennyire csak lehet.) Ma sajnos megint fáj Helga hasa, görcsoldót szed. Bár jobb, mint a hétvégén volt. Vérzés most sincs. Lassan kezdek beleőrülni ebbe s a következőkbe is.

A tegnapi „termés”: Helga szobájában két embert öltek meg – fogalmazzunk csak nyíltan. A leporellóval azt hiszem semmire sem megyünk. A francsír képekkel szintügy. Kezdem elveszíteni a reményemet, hogy használ-e itt egyáltalán valami, ér-e itt egyáltalán valami is valamit? Az egyik egy fiatal cigány nő volt. Amikor beléptem először, éppen Helgát biztatta, hogy nem lesz semmi baj. Úgy láttam, nagy szeretettel volt iránta, s szívből drukolt, hogy ne legyen semmi baja a gyerekünknek. Majd délután áradozva beszélt egy ismerőséről, aki ott szült császárral épp aznap. Hogy milyen aranyos a gyereke. Nem fér az agyamba, hogy ugyanekkor az a nő megölette 10 hetes magzatát... Itt valami olyan ellentmondás van, amit nem hiszem, hogy a leglogikátlanabb ember nem vesz észre, vagy legalábbis nem érez. Igaz, a nő nem akarta megöletni gyerekét. Keservesen sírt, amikor elvitték. De hát az egész család a gyereke halálát akarta. Miután felébredt, pont ott voltam megint látogatóban, mobilon felhívta az apját, s tök kedvesen beszélt vele, mintha egy kirándulásról telefonálna, ahol jól érzi magát. Itt aztán semmit nem tudott Helga sem tenni. Itt nem lehetett győzködni. Szerintem terrorizálták a családban. S csak egy lehetősége lett volna, hogy megmentse a gyermeke életét, az, hogy elmegy otthonról. De hova, s mi garantálja, hogy nem mennek utána? A másik nővel sem lehetett mit kezdeni. Tudta, hogy hogy néz ki a magzata, tudta, milyen szövödményei lehetnek a magzatgyilkosságnak, talán azt is tudta, hogy néz ki egy széttépett baba, nem érdekelte. Ő maga mondta Helgának, hogy az összes nővér le akarta beszélni, de nem lehetett meggyőzni. Ez volt az, aki a tablettákkal jött. Úgy érzem, semmi eszköz nincs a kezünkben. Itt hiába van a tudás, semmit nem ér, ha nincs erőlköcs mögötte, s nincs érzelem sem.

A mai nap. Reggel egy Helgánál fiatalabb nő ült Helga ágya szélén, s mosolyogva beszélgettek. Már többször szült, most gyulladása van, a doki javasolta, hogy ölesse meg a gyereket. Az a doki, aki egyedül nem végez abortuszokat a megyében. (Mert van ilyen, Rétfalvi Vali tévedett, ez egy kárpátaljai nő, aki pénzt sem fogad el.) Nem tudom, valószínűleg nem veszélyeztetni az életét, mert csak javasolta. Szerintem, ha az életét veszélyeztetné, azonnal vitték volna a műtőbe. Ez a fiatalasszony hezitálva jött oda, s még reggel is ingatag volt. Hel-

ga beszélt a fejével. De amikor látogattam, még semmi változás nem volt a döntésében. Ő is tudta a szövődményeket, meg hogy mit tesz, ha megteszi. Arra hivatkozott, hogy nem akarja, hogy mondjuk a 20. héten vetéljen el. Nem értem. Helga azt mondta, pár perc múlva viszik el a nőt. Meghagytam Helgának, hogy akkor ezt a pár percet használja ki. Úgyhogy rövidebb lett a látogatásom, hogy talán megmenthessünk valakit. Most ezen görcsöl a hasam, lehet, hogy pont most ölik meg, amikor ezeket a sorokat írom. Egyre inkább nehezemre esik arra a vesztőhelyre menni, ahol Helga fekszik. Teljesen tehetetlennek érzem magam, de sehogy sem tudok belenyugodni. Lehet, hogy túlságosan beleélem magam a magzatbél helyzetébe, de akkor sem tudok felülemelkedni rajta.

1999. november 11.

Örs

Kedves Barátaink!

A kórházi ágyból írok nektek, itt küzdünk kis magzatunkkal az életért. Írok nektek, hogy Ti is részesedjete reményben gazdag és reménytelenül szegény percekben, napjainkban egyaránt.

Képzeltetitek, milyen rossz észlelni hét napja bizonyos tüneteket, amik nem szűnnek, és amiknek iszonyatos orvosi nevük van: fenyegető vetélés.

Ne gondoljatok nagy és fájdalmas jelenségekre, inkább csak az rémít bennünk, hogy ilyen makacsul és kitartóan jelen vannak. Persze, hogy az ágyhoz szegezem magam és „mindent megteszek”.

A legfontosabb, hogy reménykedni tudjak. Én már tudom, mit jelent veszíteni, de nem eléggé tudom, hogyan kell küzdeni. Minden nap tanulok itt valamit. Egyik este egy orosz asszony került ide. Tíz hetes terhesen útban voltak Ausztria felé a férjével, mikor vérezni kezdett, bejöttek az első kórházba – ez volt az. Elvetélt azon az éjszakán. Kábult állapotban tördelte a kezét az ágy szélén a kaparás után, és miután odamentem hozzá, sokáig nem eresztett. Az éjszaka közepén dideregve hallgattam, ömlött belőle az orosz szó a kislányáról, akit hat hónapja szült. Az életről beszélt, miközben csorgott a vére. S én minden szavát értettem, hát ezért is érdemes volt megtanulni oroszul, ezért az érzelmes beszélgetésért. Nehezemre esett, hogy elvetélt nő fogja a kezemet az éjszaka közepén, de megtettem, hogy végighallgattam.

Most már csak a reményről írok nektek: Mikszáth A fekete kakas c. kisregénye adott rengeteg erőt nekem. Ismeritek az öreg Kupolyit? Az influenza terítette le, élő-holt volt szegény. S a lábadozás sem sok jót hozott neki. Azért a felesége csak harcolt. Összekuporgatta nagy keservesen az egész évi búzatermés

árát, hogy elküldhesse Gleichenbergbe, ahol még a holtakat is életre hívják. Kupolyi is belátta, menni kell, csak még előbb vitte eladni a búzát, hogy az árából fizethesse a kúrát. Mit ad Isten? Az út szélén útban a vásárra, megpillantott egy leányt. Lázasan hevert az árokparton. Kupolyi felszedte, gyorsan a városba vitte. A búzáján igyekezett nagyon gyorsan túladni, csak hogy a szegény lányon segíthessen. Veszített is minden zsák búzán egy hatost, de érdekelte is őt az akkor! Csak gyorsan orvost keríteni a leánynak! Már hiába, a leány meghalt. S ő pompával eltemettette, a búza árának a felét a temetés elvitte. Nem volt szíve otthagyni a leányt, mikor mindenki más elhagyta. Még a nevét sem tudta. Ezért a fejére egy fekete kakast festett, amiről a lány lázálmában beszélt. Kupolyi nem mehetett gyógykúrára, de nem bánta a lelke. Megerősödött abban, hogy egész nap a földjeit járta. Aztán egy nap beomlott a bánya. Mindenki odaveszett, csak Kupolyi unokája nem. Mert egy fekete kakasos leány hívatta fel a bányából, mielőtt az beomlott.

A férjem eltemettette a kis magzatunkat 1999 őszén. Csak ügyvédi segítséggel ment, és a világ bolondjának tartották, mint szegény Kupolyit. Még a nevét se tudta...

Hej, ha az a kis magzat megmentené most a testvérkéjét!

2001. február

Helga

A szerkesztői utóirat: Bizony, az a kis magzat megmentette testvérkéjét, mert – a Teremtő dicséretére – szeptember 18-án *egészségesen* megszületett!

